

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ABD**

**TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER KAPSAMINDA ANAYASA
MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU YOLU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

SUAT ÇAKAN

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi SAİT EBİNÇ

VAN – 2019

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

.....Suat GAKAN..... tarafından hazırlanan "Tevel Hak ve Özgürlükler Kapsamındaki Anayasa Mahkemesine Başvuru Yolu" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl ÜniversitesiKonu: Yönetimi..... Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI <u>Dr. Öğr. Üyesi Saif EBİNG</u> Anabilim Dalı, Üniversite Adı	<u>Saif Ebng</u>
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan : Unvanı Adı SOYADI <u>Prof. Dr. Abdülmevlev TELEN</u> Anabilim Dalı, Üniversite Adı	<u>Nm</u>
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Unvanı Adı SOYADI <u>Dr. Öğr. Üyesi Veynel ERAT</u> Anabilim Dalı, Üniversite Adı	<u>nm</u>
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı	
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı	
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı	
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	<u>06.08.2019</u>
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.	
<u>Bekir Koçlar</u> Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (Tarih)

(İmza)

Suat ÇAKAN

ÖZET
(Yüksek Lisans)

Suat ÇAKAN

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temmuz, 2019

**(ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU KAPSAMINDA
TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER)**

ÖZET

Temel hak ve özgürlükler oldukça eski bir geçmişe sahiptir ve her dönem insan için önemi tartışılmaktadır. Hamurabi dönemi, Eski Yunan, İslam dönemi ilk önemli temel hak ve özgürlüklerin sistemleşmeye başladığı ve kayıt altına alındığı dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır Amerika Devrimi ile Fransız Devrimi de temel hak ve özgürlüklerin önemini ortaya koymaları bakımından daha üst düzeyde anayasal hakları güvence altına alan girişimler olarak bilinmektedirler. Kişi için en temel haklar olarak düşünce özgürlüğü, basın hürriyeti, toplantı ve gösteri yürüyüşü gibi haklar her daim ihtiyaç duyulan ve siyasal alanla da ilişkili olarak gündeme gelen haklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada kapsamı geniş olmakla birlikte genel olarak söz konusu hakların kullanılması ve kısıtlanması halinde de Anayasa Mahkemesi'ne başvurularak bu hakların elde edilmesi süreci ele alınacaktır. Güncel bazı davaların ele alınması ve bu kapsamda değerlendirilerek temel hak ve özgürlüklerin bu kapsamda hangi yasal süreçler çerçevesinde elde edilmesi gerektiği hususu işlenmiştir. Can Dündar ve Erdem Gül ve benzeri davalardaki basın hürriyeti ve ifade özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlükler konusunda Türkiye'yi uluslararası alanda gündeme taşıyan davalarda basın hürriyeti konusundaki anayasal sürece vurgu yapmak ve süreci değerlendirmek, bu çalışma kapsamında üzerinde önemle durulan hususlardır.

Anahtar Kelimeler: Temel Hak ve Özgürlükler, Anayasa Mahkemesi, Basın Hürriyeti, Bireysel Başvuru, AİHM

Sayfa Sayısı: X+92

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi SAİT EBİNÇ

ABSTRACT

(M.Sc.)

Suat ÇAKAN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

July, 2019

(FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS WITHIN THE CONTEXT OF INDIVIDUAL APPLICATION TO THE CONSTITUTIONAL COURT)

ABSTRACT

Fundamental rights and freedom has a quite old history and its importance for people has been discussed in each historical period. Hammurrabi Period, Ancient Greek and Islam Period are the first periods that fundamental rights and freedom were started to be systematized and recorded. American Revolution and French Revolution are also known to emphasize the importance of fundamental rights and freedom and be the attempts that quarantine constitutional rights in higher levels. The rights like freedom of thought, press freedom, meeting and demonstration rights are considered to be the rights that are needed at all times and are also at the top of agenda with its relation to the politics. In this study, with a broader sense, in the case of the application and restriction of these rights, the process of Constitutional Court application was studied. Some recent cases and the legal processes with which these fundamental rights are to be obtained were evaluated. The press freedom especially in the case of Can Dundar and Erdem Gul, which brought Turkey to the international agenda in terms of fundamental rights and press freedom were especially analyzed in this study.

Key Words : Fundamental rights and freedom, Constitutional Court, Press Freedom, Individual Application

Quantity of Page : X+92

Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi SAİT EBİNÇ

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

AİHM:

AİHS:

ABD:

AYM:

Açıklamalar

Avrupa İnsan Hakları.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.

Amerika Birleşik Devletleri.

Anayasa Mahkemesi

ÖNSÖZ

İnsanın toplum içinde yaşamaya başladığı kadim zamanlardan beri farkında olunan temel olguların başında insan hakları kavramı gelir. Tüm yönetim biçimleri içinde bu temel hakların tarifi yapılmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin tanımlanması ve güvenceye alınmasının ilk örnekleri Antik Yunan toplumunda belirmeye başlamış ve gittikçe artan şekilde insana ait temel hakların vazgeçilemez olduğu düşüncesi tüm toplumlarca özümsemiştir. Bu bakımdan kişinin söz konusu olduğu yerde doğuştan gelen birtakım hakların da olduğu gerçeği günümüz dünyası için en kabul edilir düşüncelerin başında gelmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru kapsamında temel hak ve özgürlüklerin neler olduğu, bu hakların ihlali durumunda hak arama merci olarak Anayasa Mahkemesi'nin bu konudaki tutumunun değerlendirilmesi çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve olarak temel hak ve özgürlüklerin düşünsel ve tarihsel temelleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Hamurabi Kanunları, Antik Yunan, Medine Sözleşmesi, A. B. D. Devrimi ve Fransız Devrimi temel hak ve özgürlükler kapsamında ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Türkiye'de Osmanlı'dan günümüze anayasalar ele alınmış ve temel hak ve özgürlükler bakımından bu anayasaların içerikleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu konu edinilmiştir.

Suat ÇAKAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. Konunun Tanımı ve Önemi.....	1
2. Amaç	3
3. Konunun Sınırı	5
4. Materyal ve Yöntem.....	5
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1. 1. Temel Hak ve Özgürlüklerin Düşünsel Temelleri	6
1. 2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Tarihsel Temelleri	18
1. 2. 1. Hamurabi Kanunlar	18
1. 2. 2. Antik Yunan Kanunları	21
1. 2. 3. Medine Sözleşmesi.....	22
1. 2. 4. A. B. D. Devrimi	25
1. 2. 5. Fransız Devrimi.....	30
2. TÜRKİYE'DE TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER.....	36
2. 1. Türkiye'de Temel Haklar ve Özgürlüklerin Tarihsel Gelişimi	36
2. 2. Türk Anayasalarında Temel Hak ve Özgürlükler	40
2. 1. 1. 1876 Anayasası	40
2. 3. 2. 1921 Anayasası	42
2. 3. 3. 1924 Anayasası	43
2. 3. 4. 1961 Anayasası	46
2. 3. 5. 1982 Anayasası	52

3. ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU YOLUNUN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE ETKİSİ.....	55
3. 1. Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu, Görev ve Yetkileri.....	55
3. 2. Bireysel Başvuru Yoluna Konu Edilen Temel Hak ve Özgürlükler ..	56
3. 3. Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Şartları, Usulü ve Süresi .	58
3. 3. 1. Kabul Edilebilirliğe İlişkin Şartlar	58
3. 3. 1. 1. Taraf Ehliyeti.....	58
3. 3. 1. 2. Dava Ehliyeti.....	59
3. 3. 1. 3. Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek İşlemler.....	59
3. 3. 1. 4. İhlal Edildiği İddia Edilen Hakkın Doğrudan, Güncel ve Kişisel Nitelik Taşınması	59
3. 3. 1. 5. Kanun Yollarının Tüketilmiş Olması.....	60
3. 3. 1. 6. Hukuki Yarar Şartı	61
3. 3. 1. 7. Bireysel Başvurunun İkincilliği İlkesi.....	61
3. 3. 1. 8. Başvurunun Gerekçeli ve Yazılı Olarak Yapılması	61
3. 3. 1. 9. Süre Koşulu	62
3. 3. 1. 10. Başvuru Harcı.....	63
3. 3. 1. 11. Kesin Hüküm.....	63
3. 3. 2. Esasa İlişkin Şartlar	63
3. 3. Anayasa Mahkemesi'nin Temel Hak ve Özgürlüklere İlişkin Kararlarının İncelenmesi.....	64
SONUÇ	75
KAYNAKLAR.....	80
ÇİZELGELER DİZİNİ	87
EKLER.....	88
ÖZ GEÇMİŞ	92

GİRİŞ

1. Konunun Tanımı ve Önemi

Anayasa Mahkemelerinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan temel dinamikler, yasama çoğunluklarının keyfi karar alma ihtimaline karşılık anayasanın üstünlüğünü, insan haklarını koruma düşüncesi ve bu sayede demokratik hukuk devletine ulaşabilme ideali olarak görülmektedir.

Kanunların anayasaya uygunluk denetimine sağlayacak iki modelden söz edilebilir. Bunların biri Amerika modeliyken bir diğeri ise Avrupa modelidir.

Anayasanın üstünlüğünü sağlama ve hukuk devleti idealine ulaşabilme çabası önemli bir mekanizma olarak Anayasa Mahkemelerini ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan yasaların anayasa uygunluğunun yargısal denetimi ilk defa ABD Yüksek Mahkemesi tarafından 1803 yılında yapılmıştır. Avrupa'da ise Anayasal özgürlüklerin anayasada belirtilmesi yeterli bir güvence olarak görülmüş ve çoğunlukçu demokrasi anlayışı gereği Parlamentoların yaptığı yasaların Anayasaya uygunluğunun denetimi uzunca bir süre kabul görmemiştir. Ancak 2. Dünya Savaşı öncesi totaliter ve otoriter rejimlerin yıkıcı insan hakları ihlalleri nedeniyle, yasama çoğunluklarının keyfi karar almalarının önüne geçilebilmesi amacıyla yasama tasarruflarının anayasaya uygunluğunun denetimini yapacak bir mekanizma ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Anayasa Mahkemeleri, Savaş sonrası ilk olarak Batı Avrupa ülkelerinde daha sonra da Sovyet rejiminin dağılmasıyla birlikte Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde hızla yayılmıştır. Türkiye'de de Anayasa Mahkemesi ilk defa 1961 Anayasası ile kurulmuş ve daha sonra hazırlanan 1982 Anayasasında da muhafaza edilmiştir. Gerek Dünyada gerek Türkiye'de Anayasa Mahkemeleri; kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüğünün anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetleme, anayasa değişikliklerini sadece şekil bakımından denetleme, bunun yanı sıra uyuşmazlık mahkemesi başkanını seçme, bireysel başvuruları karara bağlama, bazı kişileri yüce divan sıfatıyla yargılama, siyasi parti kapatma davaları, siyasi partilerin mali denetimi, yasama dokunulmazlıklarına ilişkin alınan kararların denetimi, milletvekilliğinin düşmesi kararlarının denetleme gibi siyasal hayata ilişkin oldukça geniş bir denetim yetkileri ile donatılmışlardır. Böylece bir yandan yasama çoğunluklarının keyfi karar almaları durumunda bireysel hak ve özgürlüklerin diğeryandan anayasa ile kurulan anayasal sistemin korunabilmesi amacıyla Anayasa Mahkemeleri siyasal sistem içinde önemli bir fonksiyon yerine getirmektedir.

“Bireysel başvuru, herkesin Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla başvurabileceği bir hak arama yoludur” (Yılmazoğlu vd., 2019:6). Temel hak ve özgürlükler açısından bireyin doğrudan doğruya Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolu, Anayasa’nın 148 ve 149. maddelerinde 07.05.2010 tarih ve 5982 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla yapılan değişikliklerle yasalaşmıştır. Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkı, 5982 sayılı kanun ile 12 Eylül 2010’da gerçekleşen halk oylamasıyla, 12 Eylül darbesinin yarattığı ağır insan hakları ihlalleriyle yüzleşildiğini göstermektedir.

Tarihsel olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile güvence altına alınan hak ihlallerinin Avrupa İnsan Hakları (AİHM) öncesinde iç hukukta denetlenmesi suretiyle; Ülkemizde, AİHS ve AİHM kararları ile oluşan evrensel insan hakları standartlarının temin edilmesini sağlama, AİHM önündeki başvuruların ve ihlal kararlarının azaltılması, çağdaş demokrasilerde özgürlüklerin sahip olduğu imtiyazlı konuma bakıldığında, günümüzde rejimin demokratik niteliğinin bireylere sağlanan özgürlüklerin serbestisi ile yakından ilgili bir hale gelmiş olduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu süreçte, özgürlüklerin sınırlandırılması noktasında bazı sorunların ve yanlış anlamaların olması mümkündür. Kimi ülkelerde özgürlükler, demokratik bir toplumda olması gerekenden fazla sınırlandırılırken; diğer bazı ülkelerde ise böyle bir sorun yaşanmamaktadır. Özgürlüklere yönelik sınırlamaların boyutu ülkelerin rejiminin demokratik niteliğini de etkilemektedir. Liberal demokrasiyi benimseyen ülkelerde temel hak ve özgürlükler daha geniş bir serbestiye sahiptirler. Hatta düşünce özgürlüğü gibi kimi özgürlükler sadece çok istisnai durumlarda sınırlamaya tabi tutulmaktadır. Bu noktada bazı özgürlüklerin “mutlak” niteliğe sahip olduğu ve rejimin özgürlükçü niteliğinin de özgürlükler konusundaki bu mutlaklıkla yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Anayasa hukukunun belli başlı iki konuyu kapsadığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi devletin temel organlarının kuruluşu, işleyişi ve karşılıklı ilişkileri; diğeri ise vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini kapsamaktadır. Anayasa hukukunun en temel konusunu oluşturan kişi temel hak ve özgürlüklerin anayasalarda güvence altına alınması önem arz etmektedir. Katı anayasalarda anayasa maddelerinin zor usul ve daha farklı organlarca değiştirildiğinden dolayı yasamanın rahat bir şekilde bu hakları ihlal etmesini engellemeye yönelik bir işlevi vardır. Anayasa mahkemesi yasama tarafından çıkartılan

kanunları anayasaya aykırı olması halinde bu yasaları iptal etme yetkisi vardır. Yasama organının kanunları keyfi şekilde değiştirmesi halinde Anayasa Mahkemesi'nde dava açmaya yetkili kişiler sınırlı ve kısıtlıdır. Tam olarak temel hak ve özgürlüklere yapılan müdahaleleri sadece bu yöntemle önlemek mümkün değildir. Bunun dışındaki müdahalelerde yani mahkeme kararı, idari kararlar gibi temel hak ve hürriyetlerin ihlal edildiği durumlarda Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı getirilerek, bireylere de uluslararası mahkemelere gitmeden ulusal düzeyde hak arama olanağı getirmiştir. Bu çalışmayla yukarıda izah edilen süreçlerin Anayasa Mahkemesi'ne taşınması bireysel başvurunun asıl hak sahibi olan bireyin kendisine verilmesindeki önemini ortaya koymaktır. Bireysel başvuru hakkının Anayasa'da yer alması ayrıca önem taşımaktadır. Anayasal hak olan bireysel başvuru hakkı sadece anayasa değişikliği ortadan kaldırılabılır. Anayasal güvence ile korunan bireysel başvuru hakkı, temel hak ve özgürlüklerinin ihlali durumunda etkili ve verimli bir şekilde bireye koruma imkanı tanımaktadır. Bu başvuru yolu ayrıca bireyi temel hak ve özgürlüklerini kullanmada devlet karşısında güçlü bir özne haline getirmektedir.

Bu çalışmayı önemli kılan bir diğer nokta da ulusal ve uluslararası alanda yankı bulan Can Dündar ve Erdem Gül ile benzeri davalardaki basın hürriyeti ve ifade özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklere vurgu yapmak, ayrıca demokrasinin temeli olan muhalefet anlayışının siyasal iktidara karşı korunmasına yönelik toplum vicdanı ve devletin temeli olan adalet duygusunun örtüşmesinin önemine dikkat çekmektir.

2. Amaç

Temel hak ve özgürlüklerin geçmişi tarihsel olarak oldukça eskidir. Geçmişe baktığımızda Hamurabi Kanunlarında mülkiyet hakkı, Eski Yunan'da özgürlükler, İşlam'ın ilk dönemlerindeki Medine Sözleşmesi'nde inanç özgürlüğü gibi hak ve özgürlüklerin temel alındığını görmekteyiz. Yine tarihin her döneminde temel hak özgürlüklere vücut veren masumiyet karinesini insan hakları evrensel bildirgesinin ana omurgasını oluşturduğu bir gerçektir. Aynı zamanda Amerika Devrimi ile Fransız Devrimi de temel hak ve özgürlüklerin önemini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan konu hem tarihsel olarak önemli olduğu gibi hem de günümüz şartlarında gündemden hiç düşmeyen temel konular olan düşünce özgürlüğü, basın hürriyeti, toplantı ve gösteri yürüyüşü gibi siyasal alanla doğrudan ilişki olması bakımından önem arz etmektedir. Yine güncel bir konu olarak gündemde görünür olan ve siyasal iktidar tarafından kamuoyuna açıklanan Yargı Reformu Stratejisi ile de “Adaletin küçüldüğü yerde zulüm büyüyor” söylemi ve devamında “tüm kurumlarımızın ifade

özgürlüğüne, özgürlükleri kısıtlayan tüm uygulamalara karşı duyarlı olmalarını sağlamaktır”¹ şeklindeki ifade, toplumun adalet beklentilerinin önemli olduğunu ve her dönemde karşılanması gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bu araştırma, temel olarak Türk siyasal hayatındaki çalkantılarda ötelenen temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması zorunluluğu düşüncesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan ülkemizde temel hak özgürlükler askeri darbeler gerekçe gösterilerek olağanüstü durumlarda güvenlik sebep gösterilerek sürekli olarak bu haklar askıya alınmıştır. Bu bakımdan bu haklar, toplumun öznesi olan insanın varoluşunun devamının zorunlu gerekçesidir. Bu açıdan temel hak ve hürriyetler insanlık tarihi kadar eski olup günümüze kadar ulaşan evrensel değerlerin başında gelir. Bu hak ve hürriyetlerin tanımına bakıldığında, hürriyet; bir şey yapma ve yapmama anlamında belli bir şekilde davranıp davranmama erki; hak ise kişilerin hukuk düzeni tarafından tanınan ve korunan menfaatlerdir (Gözler, 2018: 137-138).

Kişi için vazgeçilmez olan temel hak ve özgürlükler günümüzde en fazla üzerinde konuşulan konuların başında gelmektedir. Medya başta olmak üzere tüm platformlarda bu konu hukukçular, siyasetçiler ve vatandaşları bile ilgilendirecek derecede cazip bir konumdadır. Devlet ile vatandaş arasındaki toplumsal sözleşmesinin özünde yer alan temel hak ve özgürlükler çoğu zaman güvenlik, egemenlik gibi sebeplerle ihlal edilebilmektedir. Temel haklar ile özgürlükler, egemenlik ve güvenlik gibi kavramlar arasında doğrudan bir ilişki vardır. Çoğu zaman devletler güvenlik gerekçesiyle temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıracak şekilde egemenliklerini kurarlar. Ülkemizde de sıkıyönetim, olağanüstü hal, darbe dönemlerinde güvenlik ve devletin egemenliği gerekçe gösterilerek birçok temel hak ve özgürlük kimi zaman ihlal edilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin ihlali durumunda ulusal yargı sisteminde bireyin adalet duygusunun tatmin olmadığı durumlarda çözüm yolu olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi görülmektedir. Bu davaların çoğunda Türkiye maalesef suçlu bulunmakta ve hak ihlaline uğrayan kişilere yüklü miktarda tazminat ödemeye mahkûm edilmektedir. Bu durum başka bir yönüyle de uluslararası alanda ülkemizin temel hak ve özgürlükler konusundaki imajını olumsuz etkilemektedir.

Uluslararası hukuk düzeninde temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, buna ilişkin kararların verilmesi bu konudaki ihlalleri bir nebze çöze de sürecin uzun

¹ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Yargı Reformu Stratejisi tanıtım toplantısında yapılan sunum. <http://www.basin.adalet.gov.tr/Etkinlik/cumhurbaskani-erdogan-yargi-reformu-stratejisi-belgesini-acikladi> (Erişim Tarihi: 30.05.2019)

sürmesi, fiziki uzaklık vb. durumlar etkili, verimli ve ivedi çözümler üretmekte yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun kişi hak ve hürriyetlerine müdahale edilmesi durumunda ortaya çıkacak sorunların etkili ve verimli çözüm yolu olduğunu; Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararların günümüzdeki örnekleriyle ele alınarak bu bağlamda farkındalık yaratma amacı taşımaktadır.

3. Konunun Sınırı

Bu çalışmanın kapsamı temel hak ve özgürlüklerin düşüncel ve tarihsel temellerini, bu temeller doğrultusunda Medine Sözleşmesi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Fransız Devrimi'nin sonucu olarak ortaya çıkan kişi hak ve hürriyetlerinin önemi, ayrıca Türkiye'deki temel hak ve özgürlüklerin kuramsal ve tarihsel gelişiminin 1876, 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarındaki yeri ve önemi anlatılacaktır. Yine bu kapsamda Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru süreci anlatılıp, emsal kararlar ile etkili bir başvuru yolunun nasıl izlenmesi ve sonuçlanması gerektiği hususları üzerinde durulacaktır. Ayrıca temel hak ve özgürlüklerin gerek siyasal gerekse de yargısal erkle olan ilişkisi, yargı ve yürütme kararlarına karşı Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru yoluyla denetlenmesi çerçevesinde değerlendirilecektir. Tez Konusu Kavramsal Çerçeve, Türkiye'de Temel Hak Ve Özgürlükler, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolunun Temel Hak Ve Özgürlüklere Etkisi olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Araştırma yazılı kaynaklar, güncel siyasal tartışmalar ve Anayasa Mahkemesi kararları temel alınarak hazırlanacaktır.

4. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada bilimsel eserler kaynak alınacak, mahkeme kararları ve güncel konular üzerinde titizlikle durulacak, konunun kapsamı temel hak ve özgürlükler çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır. Bu amaçla konunun özellikle siyasal boyutu ele alınacak olup ayrıca hukuki boyutla desteklenerek konunun güncel tartışmalar ışığında çerçevelendirilecektir.

BÖLÜM 1

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. 1. Temel Hak ve Özgürlüklerin Düşünsel Temelleri

Temel hak ve özgürlüklerden bahsedebilmek için temel kavramların açık şekilde ifade edilmesinde fayda vardır. Özgürlük ya da hürriyet, hak gibi kavramlar sözlük anlamlarının yanı sıra, sosyal bilimlerin belli alanlarında üzerinde çokça konuşulan ve tarihsel perspektiften ele alınan kavramlardır. Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü hürriyet sözcüğüne eş anlamlı olarak verdiği özgürlük kavramını şöyle tanımlamaktadır: “1. Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî. 2. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet” (TDK, 2005: 1557). Doktrinde de özgürlük ya da hürriyet kavramı çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Buna göre, köle ya da tutsak olmayanın durumu özgürlüktür. Bir başkasının istediğini değil de kendi istediğini yapabilen, herhangi bir baskı altında bulunmayan ve kendi istemine göre davranan, iyiyi de kötüyü de kendi istemiyle gerçekleştiren, kendi ilkelerine göre davrananın durumu olarak tanımlanır (Timuçin, 2004: 393). Bu tanımlar da insan fiillerine gönderme yapmaktadır ve insanın serbest olması, özgürlük alanına sahip olması ve bir fiil niteliği taşıyan eylemde bulunması gerektiği anlaşılmaktadır.

Hak kavramından anlaşılan, insan varlığına, bir kimseye var olan yasalarla evrensel beyannameler ya da en azından sözlü bir gelenekle tanınan belli şekillerde hareket etme özgürlüğü, yetkisi ya da olanağının sağlanmasıdır. Hak insana Tanrı, kral, yasa ya da toplumsal bilinç ya da gelenek gibi bir tür otorite kaynağı tarafından verilen, desteklenen, kutsanan yetki, özgürlük ya da ayrıcalık olarak tanımlanır (Cevizci, 1999: 394).

Hak, hürriyetin somutlaştırılmış şeklidir. Örneğin dava hakkının olması hak arama hürriyetinin sonucudur. Hakkın kullanılması pozitif hukuk çerçevesinde anayasa ve kanunlarca kişilere sağlanan yetkililerdir. Bir kişinin, bir konuda hakkının varlığını ileri sürmesi, bunu devletten yerine getirilmesini isteme yetkisine sahip olması anlamına gelir. Hukukun genel teorisinde hak kavramı çok değişik şekillerde tanımları olsa da bu tanımlardan en eskisi ve kabul göreni hukuk düzeni tarafından tanınan istem yetkisidir (Gözler, 2000: 205).

Temel ve hak hürriyetler konusunda isimlendirmede farklılıklar olsa da bu isimlendirmeler birebir yerine kullanılabilir. Kapani'ye göre demokratik toplumlarda kişi hak ve hürriyetleri konularında “Ferdî haklar (Kişi hakları)” veya “Ferdî hürriyetler (Kişi hürriyetleri)”, “insan hakları”, “Temel haklar ve kamu hürriyetleri” gibi çeşitli terimler kullanılmaktadır (Kapani, 1997: 13).

Anayasa Mahkemesinin 9.2.2017 tarih 2016/143 Esas, 2017/23 Karar sayılı kararında hak arama hürriyetinin önemine vurgu yapılmaktadır. Anayasa'nın “Hak Arama Hürriyeti” başlıklı 36. maddesinde, “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir” şeklindeki düzenleme hak arama hürriyetinin meşru yollarla sağlanabileceğini göstermektedir. Yine “Temel hak ve hürriyetlerin korunması” başlıklı 40. maddesine 4709 sayılı Kanun'un 16. maddesiyle eklenen ikinci fıkrasında, “Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır.” Kuralının yer alması, hak arama hürriyetinin yolunun da belirtilmesi gerektiği zorunluluğunu devlet aygıtına yüklemiştir. Bahse konu kararın devamında Anayasanın 40. maddenin 2. fıkrasının gerekçesinde belirtildiği gibi, bireylerin yargı ya da idari makamlar önünde sonuna kadar haklarını arayabilmelerine kolaylık ve imkân sağlanmasının amaçlandığı, son derece dağınık mevzuat karşısında kanun yolu, mercii ve sürelerin belirtilmesinin hak arama, hak ve hürriyetlerin korunması açısından zorunluluk hâline geldiği belirtilmiştir. Anayasanın “Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı” başlıklı 74. maddesinde ise “Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir. Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.” kuralına yer verilmiştir. Görüldüğü üzere bu hakkın sadece ülke vatandaşlarına değil aynı zamanda karşılıklı olmak koşuluyla yabancılara da tanınması temel hak ve özgürlüklerin varlığının

olmasının yeterli olmadığı, bu hakların rahatlık ve kolaylık içerisinde kullanılması hedeflenmiştir.²

Anayasa ile belirlenen ve somutlaşan haklar tarihsel süreç içerisinde birden bire ortaya çıkmamış, bu alanda uzun süren hukuki mücadelelerin sonucunda meydana gelmiştir. Bu bakımdan insan hakları kavramı insan yaşamı açısından en önemli kavramların başında gelmektedir. İnsanoğlu, doğuştan gelen bazı temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Bu hakların korunması ve gelişmesi için önemli mücadeleler verilmiştir. Bunun yanı sıra bu hakların ağır ihlalinin olması sadece bireye değil toplumsal düzene de ciddi zararlar vermiştir. İnsanlık tarihinin en eski yazılı metinlerinden olan Hamurabi Kanunları, insanı insana karşı korumak ve insan haklarının gelişimini sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Yine de bu belge her ne kadar insan hakları konusunda bugünün insan hakları ölçüsünde yetersiz gibi görünse de dönemi koşulları göz önün alındığında kendi dönemi açısından önemsenebilir. Hamurabi Kanunlarından 21. yüzyıla kadarki dönem içerisinde birçok değişim ve dönüşüm meydana gelmiş, özellikle 20. yüzyılın ortalarında kaleme alınan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, küresel çapta önemli bir değişimin odak noktası olmuştur (Daban, 2019: 164). Tüm süreç düşünüldüğünde insan hakları konusunda düzenli bir iyileştirmenin olduğu görülmektedir. Bu sürece bakıldığında bir takım yönetsel çalışmaların insan hak ve özgürlüklerin tasnifinin zorunluluğu ortaya çıkarmıştır. Bu konuda belli başlı sınıflandırma örnekleri mevcuttur.

Temel hak ve hürriyetler, Georg Jellinek tarafından yapılan ayrıma göre üç gruba ayrılmaktadır. 1. Negatif Statü Hakları, 2. Pozitif Statü Hakları, 3. Aktif Statü Haklarıdır. Negatif Statü Hakları ile ifade edilen şey, devlete olumsuz edimler getirmekte ve bireye karışmama sorumluluğu yüklemektedir. Konut dokunulmazlığı, kişi güvenliği, düşünce hürriyeti haklarını bu haklara örnek gösterilebilir. Pozitif Statü Hakları ise devletten olumlu bir davranış ve yardım isteme talebini içermektedir. Bu haklara örnek olarak çalışma, sağlık, konut gibi haklar verilebilir. Aktif statü hakları ise kişinin devlet yönetimine katılımına olanak sağlayan hakları ifade eder. Seçme, seçilme, siyasi parti kurma, kamu hizmetlerine girme, dilekçe hakkı gibi haklar bu kategoriye örnek olarak verilebilir (Gözler, 2018: 140-141).

Temel hak ve hürriyetler konusunda yapılan bir diğer ayırım da Fransız hukukçu Karel Vasak tarafından insan hakları Birinci Kuşak İnsan Hakları, İkinci Kuşak İnsan Hakları ve Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak sınıflandırılmıştır. Birinci Kuşak İnsan Hakları, kişi ve

² Söz konusu kararın ayrıntıları için bkz.:
https://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_Karari/2017-23.pdf

siyasal hakları içermektedir. Bu sınıflandırma çoğunlukla aristokrasi ve burjuva arasındaki çatışmaya dayanmaktadır. Feodal düzene karşı burjuvanın mücadelesi sonucu hürriyet ve eşitlik kavramlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. 17. ve 18. yüzyıl A.B.D. ve Fransız devrimleri sonucunda ortaya çıkmış ve daha sonra ortaya çıkan “tabiî hukuk doktrini” ve “ferdiyetçi doktrin” kavramlarının kuramsal temellerini oluşturmuştur. Devrimlerin etkisiyle ortaya çıkan anayasalar bu hakları hukuki bir kimliğe kavuşturmuştur. İlk kuşak olarak tanımlanan bu haklar 1776 Amerikan ve 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hak Bildirileri olarak anılmaktadır. Genel olarak siyasi haklar yönünden belirgin olan bu haklar, devlete karşı bireyin temel hak ve özgürlüklerini belirleyen, siyasal gücün birey üzerinde etkin olamayacağı üzerine kurgulanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 3-21. Maddeleri arasında da düzenlenen medeni ve siyasi haklar olarak da tanımlanan bu haklar başlıca şöyle sıralanmıştır:

- Yaşama ve özgürlük hakkı,
- Kölelik yasağı,
- İşkence yasağı,
- Kişi olarak tanınma hakkı,
- Etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkı,
- Keyfi tutma yasağı,
- Adil yargılanma hakkı,
- Mahremiyet hakkı,
- Seyahat özgürlüğü,
- Sığınma hakkı,
- Vatandaşlık hakkı,
- Evlenme ve ailenin korunması hakkı,
- Mülkiyet hakkı,
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü,
- İfade özgürlüğü,
- Toplanma ve örgütlenme hakkı ve
- Katılma hakkı (Yücel, 2010: 345).

İkinci Kuşak İnsan Hakları, 18. yüzyılda İngiltere’de başlayan ve bir yüzyıl sonra Avrupa’yı da etkisi altına alan sanayi devrimi sonucu sermayenin belli bir sınıf elinde toplanması, sınıflar arasında sosyal eşitsizlik durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu süreç işçi sınıfının ortaya çıktığı ve bu süreç toplumsal muhalefetin doğuşunu sağlamıştır. Bu süreçte ortaya çıkan siyasal hareketlenmeler 1848 Fransız İhtilali, 1871 Paris Komünü, 1917 Sovyet Devrimi ve İkinci Dünya Savaşı’na giden süreçte ortaya çıkan birtakım toplumsal mücadele sonucu sosyal, ekonomi ve kültürel hakları ikinci kuşak hakların varlığı ortaya koymuştur. İkinci Kuşak Haklar olarak da; Ekonomik ve sosyal haklar -isteme hakları- devlete müdahale ödevi ve yüklü harcama vb. olarak ifade edilirken; detaylı olarak incelendiğinde;

- Sosyal güvenlik hakkı,
- Çalışma, adil gelir ve sendika kurma hakkı,
- Dinlenme hakkı,
- Eğitim hakkı,
- Kültürel yaşama katılma hakkı,
- Sağlık, beslenme ve konut hakkı ve
- Grev ve toplu sözleşme hakkı (Yücel, 2010: 345).

Bu sınıflamadaki bir diğer hak ise Üçüncü Kuşak İnsan Hakları ise grup hakların, hakların hakları ve dayanışma hakları olarak da bilinen bu haklar günümüzde de güncel olarak tartışma konusu olan haklardır. 1986 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda da Gelişme Hakkı Bildirgesi’nin kabul edilmesiyle bu haklar uluslararası alanda görünür hale getirilmiştir. Barış hakkı, silahsızlandırılmış bir dünyada yaşama hakkı sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, çevre hakkı, ekonomi ve sosyal açıdan gelişme hakkı, halkların kendi durumunu serbestçe belirleme hakkı, herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı üçüncü kuşak insan haklarına örnek olarak verilmektedir (Kalabalık, 2013: 65-68).

Her toplumda kişi hak ve hürriyetlerin tanınması toplumun temel hak ve özgürlüklere bakış açısına bağlıdır. Her toplumun kişi hak ve hürriyetlerin içeriğini tanımlayışı ve onları algılayışı farklılık arz eder. Bu bakımdan haklar konusundaki bildirgelerin temel amacı o ülke içinde yaşayan topluluğun bir takım kazanımlar elde etmesi anlamına gelir. Bu bakımdan haklar politik açıdan belli bir ideolojiyi olmasa da bir felsefeyi ve o zamana kadar yerleşmiş olandan daha fazlasını istenen toplumsal bir ahlakın dile getirilme girişimi ve sürecidir. Eğitici ve meşru bir nitelik taşıyan insan hakları bildirgeleri her şeyden önce kuralların varlığını ortaya koyar. Bu bakımdan bilinen bildirgelerin tamamına yakını, yeni imtiyazların

doğduğu bir devrim, politik bir açıdan bir dönüşüm, toplumsal sözleşmesinde ve politik sözleşmede bir yenilik anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Amerika, Fransız, Rus, İspanyol ve diğer pek çoğu istenen düzene ilişkin politik amentü niteliğinde sayılacak temel doktrinler içerirler (Mourgeon, 1991: 71).

Daha önce de ifade edildiği gibi hak kavramı kişinin taleplerini karşılayacak olan devletin var olmasıyla yani örgütlü bir toplumsal yapısının oluşmasıyla ortaya çıkmıştır. Devletin varlığı insanların doğuştan gelen hak ve özgürlüklerinin de anayasalarda korunması güvence altına alınmıştır. İnsanlar da devlete bazı durumlarda bu hakların sınırlamasına rıza göstermişlerdir. Pozitif hukuk aracılığıyla güvence altına alınmış olan haklar devlet ve toplum nezdinde yer ve zamana göre farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Hukuk kavramı köken itibarıyla hak kavramı ile sıkı bir ilişki içindedir. Hak, hukuku meydana getiren en temel taşlardan biridir. Bu yönüyle bu iki kavram birbirini tamamlamaktadır. Hukuk sadece kanunlarda belirtilen kurallardan ibaret değildir. Hukuk kendi sistem ve prensipleri içerisinde ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmektedir. Aksi halde çözüm üretilmediği takdirde hakların kullanımı etkisiz hale dönüşecektir. Bu da hakların tam anlamıyla gerçekleşmediği ve korunmadığını ortaya çıkaracaktır. İnsan bu haklara doğuştan sahip olmasının getirmiş olduğu ayrıcalıklarla hareket eder ve örgütlü ve meşru bir toplumun üyesi olan insan bu hakları tek başına kullanamaz. Bu bakımdan temel haklar olarak kabul edilen bu doğal haklar, toplumsal düzen içerisinde bireyin saklı tuttuğu haklardır. Dolayısıyla bu haklar insan haklarının düşünsel anlamda temelini oluşturmaktadır (Karagöz, 2002: 273).

Hak kavramı adalet kavramından bağımsız düşünülebilecek bir kavram olmayıp bu iki kavram arasındaki ilişki birbirini tanımlamayı kolaylaştırmaktadır. İnsan hakları kavramı anlam ve içerik açısından zengin olan bir kavramdır. İnsan haklarının ne olduğu zaman içerisinde ortaya çıkmakta ve gittikçe de yeni hakları ortaya çıkartmaktadır. Karagöz'ün de ifade ettiği gibi bu durumun nedeni olarak insan haklarının sayısının belli olmaması, her dönemde yeni birtakım insan haklarından bahsedilmesi, toplumsal gelişmeyle beraber yeni hakların kazanılması ya da yeni hakların ortaya çıkması ve hakların hukuk alanındaki gelişmelerden etkilenmelerini gösterebiliriz (Karagöz, 2002: 273).

İnsanın varlığını sürdürebilmesi insan onuruna yakışır şekilde verilen yaşam mücadelesinin uzun bir tarihe dayandığı göz ardı edilmemelidir. Temelde hak, eşitlik, adalet ve özgürlük gibi hayati kabul edilen formlar üzerine inşa edilen bu uzun süreç sonunda bu kavramların gerçek anlamları ortaya çıkmıştır. Bu husus sadece hukuki bir perspektiften değil

aynı zamanda kadim dönemlerden beri insan hayatını biçimlendiren dinler, felsefeler ve ideolojiler tarafından da önemsenmiş ve tartışılmıştır. Bu tartışmalar hakların belirlenmesinde de önemli kılavuzluk rolünü ortaya çıkartmıştır. Bu arayışlar meydana getirdikleri toplumsal ve düşünsel dalgalanmalarla insanlığın ortak mücadelesinin bir ürünü olarak yepyeni bir çağ ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla söz konusu çağ insan hakları çağı olarak nitelendirilebilir (Doğan, 2007: VI). İnsan hakları sadece dış dünyaya yansıdığı şekliyle somut gözükenin ötesinde, tinsel bir anlam da taşır. Doğan bu tinsel yönü şu şekilde açıklar: “Hak kavramının ve bu kavramın çoğulu olan hukuk (haklar) kavramının alanı genel olarak tinsel bir alandır; bu zemin üzerinde onun öz temeli, devinim noktası özgür istençtir; öyle ki, özgür istenç, hukukun tözünü ve yazgısını oluşturur; hukuk sistemi, gerçekleşmiş özgürlük evrenidir, ikinci bir doğa durumunda oluşturulmuş yeni bir dünyadır adeta Hak ve adaletin insanlarca gerçekleştirilebilmesi için, insanın doğa ve toplum karşısında özgür ve bağımsız bir konumda bulunması zorunludur. Hak ve adalete dayalı daha iyi bir dünyanın umut edilmesi, ancak bu dış dünyanın olaylarından ayrı bir içsel ve tinsel dünyanın algılanmasıyla sınırlı olarak olanaklıdır” (Gürbüz, 2).

Temel hak ve özgürlükler felsefe alanında tartışma konusu olmuş ve sofist düşüncenin ilk temsilcileri Protagoras, Gorgias ve Prodikos bu alanda önemli fikirler ileri sürmüşlerdir. Protagoras, o döneme hâkim aristokratik düşünceye karşı, temel hak ve özgürlükler açısından eşitlik ilkesinin temel alındığı demokratik bir düzen düşüncesinin temellerini atmıştır. Gorgias, “demokratik eşitlik” ilkesini sofist felsefeye sokmuş, Prodikos ise insan emeğini yüceltmeyi ön plana çıkararak kendisinden sonra gelecek sofistlerce geliştirilen aşağı sınıfın haklarının korunması konularında öncülük etmiştir (Şenel, 1970: 321).

Yunan toplumsal yapısı, merkezi bir devletten ziyade şehir devletlerinin kendi hâkimiyet alanlarına sahip oldukları bir yönetim anlayışına sahipti. Bu bakımdan Yunan uygarlığında merkezi bir devlet mevcut değildir. Şehir devleti mensubu olarak yaşayan bir filozofun şehrin halkı veya yöneticileri ile olası bir fikirsel çatışma yaşaması durumunda, filozofun bu şehri terk edip başka bir şehre gitmesi ve fikirlerini orada ifade etme imkânı mevcuttu. Bu duruma, Samos Adası'nda, bu şehrin hâkimi Polykrates'le fikir ayrılığına düşen Pythagoras'un Sicilya'da Agrigentum'a, Atina'da aristokrat sınıfın saldırısı ve kovuşturma tehdidiyle karşılaşan Anaksagoras Lapseki'ye (Lampsakos) sığınmıştır. Bir başka çarpıcı örnek de Atina'da, Büyük İskender'in ölümünden sonra ortaya çıkan Makedonya karşıtı tepkiden kaçan Aristoteles, hayatının son yılını Khalkis'te geçirebilmiştir. Buna karşılık hâkimiyeti imparatorluğun tüm yerine uzanan Pers tipi merkezi bir devlette bu tür özgür bir

durumun olması pek beklenemez. Bu bakımdan fikirlerin karşılıklı tartışılabilirdiği ortamlar merkezi bir idareye göre daha özgür düşünme imkânlarına sahiptir. (Aslan, 2006: 57).

Atina'da gerek mahkemelerde gerekse de meclis ve benzeri ortamlarda bir yurttaşın kendini savunma hakkı elde etmiş olması fikir beyan etmenin önemine işaret etmektedir. Meclis ve mahkemelerde bir fikri savunmak ve karşı tarafa kabul ettirmek retorik sanatının önem kazanmasını sağlamıştır. Bu bakımdan sofistler Atina demokrasi mücadelesinde yöntem olarak retoriğe başvurmuşlardır (Yıldızdöken, 2017: 188-189).

Yunan demokrasinin imkân sağladığı kendini ifade etme özgürlüğü insan hakları açısından önemli bir yere sahiptir. İnsan hakları kavramının düşünsel alanda ortaya çıkıp yaygınlık kazanması neredeyse üç yüz yıllık bir zaman sürece denk gelmektedir. Oldukça erken dönemde başlaya bu süreç ancak 17. ve 18. yüzyıllarda İnsan Hakları doktrini olarak sistemleşmiştir. Buradaki temel argüman “insanların doğuştan bir takım dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez haklara sahip oldukları” düşüncesinin yaygınlaştırma çabasıdır. Bu akımın temel amacı Hobbes tarafından da dile getirildiği gibi Leviathan olarak nitelendirildiği devlet gücünün de sınırlandırılması ve insanları korumayı amaçlamasıdır (Hobbes, 2014). Bu da devletin meydana getirdiği hukuktan öncesindeki doğal hukuka bağlı olma zorunluluğudur. Bu sebeple devlet her şeyden önce insanların doğal haklarına saygı göstermelidir (Kapani, 1996: 19).

Var olan bu doğal hakların etkin bir şekilde kullanılabilmesi için düşüncelerin özgür, herhangi baskıya maruz kalmadan ifade edilebildiği demokratik bir ortamın varlığı şarttır. Demokratik bir ortamda basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri hakkı gibi hakların etkili bir şekilde kullanılabilmesi için ideal bir hukuk düzenine ihtiyaç duyulmaktadır (Kapani, 2007: 167). Ancak böyle bir özgürlük alanında zıt görüşler tartışma imkânı bulabilecek, farklı düşünceler ortaya konulabilecek, karşıt tezler açıkça ileri sürülebilecek, böylece temel hak ve özgürlükler yaşam alanı bulabilecektir.

Hayatın doğal bir zorunluğu olarak bireyin diğer insanlarla birlikte ideal bir toplumda yaşama gerekliliği temel hak ve hürriyetleri nesnel bir şekilde sorgulanması ve nitel bir şekilde değer yargısı oluşturma durumunda mümkün olabilecektir. Değer yargısı oluşturmada hukuk sosyologlarının da tespit ettiği gibi, insanın iradesi dışında gelişen ve bunun sonucunda insanın diğer insanlarla birlikte yaşama zorunluluğu değişim isteminin bir sonucu olarak değer yargılarının oluşmasındaki temel esas olarak karşımıza çıkmaktadır (Genç, 1997: 1).

Liberalizmin ortaya çıkışı ile hak ve hürriyetlerin felsefi açıdan yaygınlaşması arasında yakın bir ilişki vardır. Avrupa’da varlığını yoğun bir şekilde gösteren liberalizm, egemen sınıf olan aristokrasi ile burjuvanın mücadelesi sonucu burjuva sınıfının aristokrasiye karşı üstünlük kurması insan hakları açısından önemli gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Avrupa’da 10. ve 11. yüzyıl itibariyle ticaret hayatında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Batı açısından dönüm noktalarından biri Haçlı Seferleri sonucunda Batı’nın Doğu’yu tanıma fırsatı bulmasıyla yeni ürünlerle tanışma fırsatı bulmuştur. Böylece İngiltere’de ticaret sınıfı güç kazanınca 1215 tarihli Magna Carta Antlaşması imzalanmış ve kral birtakım yetkilerinden vazgeçmiştir. Devam eden süreçte Avrupa’da bir takım ekonomik gelişmelerle birlikte 14. yüzyıldan itibaren Rönesans dönemi tüm Avrupa’da etkili olmaya başlamıştır. İtalya’da 14. yüzyılda başlayan ve yeniden doğuş olarak tanımlanan Rönesans, çok kısa zamanda birçok Avrupa ülkesine hızlı bir şekilde yayılmıştır. Rönesans temelde kilisenin hakim olduğu bir toplum düzeni yerine bireyi ön plana çıkaran ve haklarını önemseyen insan merkezci (anthropocentric) bir anlayışın yerleşmesini sağlamıştır. Avrupa’nın bu dönemden başlayarak Kilise ve din merkezli değil, seküler ve insan merkezli düşünceye önem vermesidir. Bu dönem skolastik düşüncenin yerine bilim ve sanatın egemen olduğu ve özgür düşüncenin temel yaşam biçimi olarak sunulduğu bir anlayış hâkimdir. Bu da insan hakları konusunda önemli adımların atılmasını kolaylaştırmıştır (Örmeci, 2014).

Magna Carta önemli bir kazanım olarak İngiltere’de insan haklarına yönelik olumlu adımların atılmasını sağlamıştır. Daha sonra önemli bir kazanım olarak kabul edilen 1675 yılında Habeas Corpus Senetleri ile kişi haklarının temeli olarak kabul edilen önemli yasalar yürürlüğe girmiştir. İngiltere’de insan haklarının iyileştirilmesi ve gelişmesine yönelik bir diğer adım da 1689 yılında gerçekleşen İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi (Bill Of Rights)’nin imzalanmasıdır. Kralın elindeki yetkilerin büyük oranda elinden alınmasıyla Lordlar ve Avam kamarasından oluşan meclise geçmesi insan hakları literatürünün gelişmesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu gelişmeler birlikte insan haklarının anayasal nitelikte yazılı bir belgeye dönüşmesi bakımından önemlidir (Anar, 2000: 39).

Rönesans skolastik düşüncenin yerine dünyayı anlamlandırma ve tanımada aklın temel otorite olduğunu kabul etmiştir. Bu anlayış dine karşı negatif tutum içinde bulunmayıp dinleri kısmen anlayış çerçevesinde değerlendirmektedir. Ewald, bu süreçte liberalizm din ilişkisini şöyle tarif etmektedir: “Bu anlayış öncelikle ilgi alanını sınırlama yoluna gitmekte ve dönemin koşullarına uygun olarak inanç hakikatleri ve akıl hakikatleri şeklinde temel alanlar

olarak insanların yaşamında yer almıştır. Dine yaklaşım şeklen de olsa saygı duyma şeklindedir” (Ewald, 2010: 10).

İngiltere’de 12 Haziran 1776 tarihinde Virginia İnsan Hakları Bildirisi yazılı hale getirilerek halka açıklanmıştır. Bu metin 16 maddeden oluşmakta ve tüm gücün halkta toplandığı ve halkın seçtiği kişilerin yine halka karşı sorumlu olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bu bildiri yasama ve yürütme konusunda belli ayrımlara çekmekle birlikte, tüm insanların doğuştan eşit ve özgür olarak doğduklarını ve herkesin dinsel özgürlüğe sahip olduğuna vurgu yapmıştır (Anar, 2000: 41-42). Bu bildirge insan haklarını düzenleyen sonraki birçok bildirgeye ilham kaynağı olmuş temel hak ve özgürlükler açısından önemli güvenceler sağlamıştır. Bu bakımdan kişi hak ve hürriyetleri tarihsel olarak tedrici bir şekilde gelişme göstermiş ve iyileştirilmiştir (Gökburun, 2007: 28).

Liberal düşüncenin temel savunucularından olan John Locke insanların doğa dönemlerinde eşitlik ve özgürlük durumunun var olduğunu, bu hakların doğal haklar olduğunu iddia etmiştir. Bu doğa durumu aşırı serbestlik bir durum değildir. Doğa durumunu yöneten bir doğa yasası vardır ve onu yöneten de insan aklıdır. Bu akıl da başkasının hayatına, özgürlüğüne ve varlığına zarar vermemesi gerektiğini insanlığa öğretir. Doğa durumunda bulunan tüm insanların doğa yasasını uygulamaya hakkı vardır (Donnelly, 1995: 99). Locke’nin görüşleri Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi’nin ortaya çıkışına olanak sağlamıştır. O, hoşgörü üzerine yazdıklarında devletin hiçbir şekilde din kurumuna karşı bir baskı uygulamaması gerektiğini savunmuştur. Ona göre devlet bu durumlarda esnek davranmalıdır (Locke, 2012).

Devletin kaynağını insan aklına ve iradesine dayandıran sosyal sözleşme teorisyenlerinden olan Locke gibi Jean-Jacques Rousseau da insan hakları konusunda önemli düşünürlerinden biridir. Özellikle Toplum Sözleşmesi adlı eseri haklar konusunda kaynak kabul edilen temel çalışmaların başında gelir. Rousseau bu eserdeki fikirlerini aynı zamanda diğer çalışmalarında da okuyucuyla paylaşmaktadır. Ünlü çalışması Emile’de de kişi hakları ve bireyin sağlıklı gelişimi hususunda ideal kabul edilebilecek bir yol izler ve devletin bu konudaki sorumluluklarına ayrıntılı şekilde değinir. Rousseau’ya göre “toplumun bir bireyi olarak özgür doğan her insan gelecekte kendi hakkında verilecek kararında özgür olduğuna göre, toplumsal olarak meşruluğu sağlayacak şey sözleşmelerdir.” Bu sözleşmede önemli olan kişiler arası ilişkileri meşru bir düzleme oturtmasıdır. İnsanın özgürlüğünden vazgeçmesi ile

insanlığından vazgeçmesi aynı şeyi ifade eder. Bu bakımdan devletin sahip olabileceği en üst derece güç kişi üzerinde tahakküm kurmasına gerekçe değildir (Rousseau, 1993: 31, 37, 39).

Rousseau toplumsal hayata oldukça etki etmiş birisidir. Onun etkisi yasaların düzenlenmesinde belirgin bir şekilde hissedilir. Yasaların baskıcı yönü onun çalışma ve görüşlerinden sonra eleştiriye tabi tutulmuştur. Rousseau'dan sonra yasaların esnek olması yönündeki düşünceler özellikle yöneticiler ve yasa yapıcılar tarafından da benimsenmiştir. Ona göre yasalar mümkün oldukça bireye karşı esnek ve oldukça iyi niyetli olmalı fakat belli zorunluluklar baş gösterdiğinde müdahale edebilir. Yasaların sınırları esnek olup koşulları da hafif nitelikte olmalıdır. Rousseau'nun "yasa genel iradenin ifadesidir" şeklindeki öncülü tüm yurttaşların bireysel olarak temsilcileri vasıtasıyla yasa yapımına katılma hakları vardır. Bu bakımdan yasa herkese eşit bir şekilde uygulanmalı ve aynı şekilde herkesi korumalı veya cezalandırmalıdır (Mourgeon, 1991: 100).

Devletin organları olan yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrı ve birbirini dengeleyici kuvvetler olması gerektiği ortaya atan Montesquieu, bu güçler karşısında kişinin zayıf kaldığını ve korunmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Montesquieu'nun zorba olarak tanımladığı devlet aygıtında ruh yüceliğinin aranmaması gerektiği, hükümdarın kendisinde görmediği erdemi millete de vermeyeceğini, dolayısıyla kişi için önemli olanın iyi bir şekilde yönetilmek olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Montesquieu herkesin doğuştan eşit olmasına karşın, her zaman öyle kalmalarının olanaksız olduğuna dikkat çeker. Yine de toplum onlara bu eşitsizliği kaybettirse bile daha sonra kanunlar onları yeniden eşit konuma getirir (Montesquieu, 1998: 182).

Montesquieu'ya göre devlet biçimleri demokrasi, aristokrasi, monarşi ve despotizm olmak üzere dört türdedir. Bu devlet şekillerinin kendilerine has hâkimiyet ilkeleri vardır. Demokrasinin ilkesi erdemken aristokrasinininki erdemli ölçülüdür. Monarşinin ilkesi şeref, despotizminki ise korkudur. Montesquieu temelde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında kuvvetler ayırımına oldukça önem verir. Buna göre yasama gücü, halk tarafından seçilen temsilcilerce yürütülecektir; yasaların yürütülmesi de yürütme gücünü elinde bulundura hükümdar tarafından kullanılacaktır. Montesquieu'nun temel düşüncesi İngiliz anayasası model alınarak geliştirilmiştir. Montesquieu Kanunların Ruhu Üzerine adlı eserinde ifade ettiği gibi, kanunlar olayların özelliğinden doğan zorunlu bağlardır. Bütün varlıkların kanunları vardır, Tanrının kanunları vardır, maddi evrenin kanunları vardır, insanüstü varlıkların kanunları vardır, hayvanların kanunları vardır, insanların kanunları vardır

(Montesquieu, 1998: 49). Buna göre özgürlük, doğrudan kişinin her istediğini yapabilmesinin olanaklı olmadığı, yasalara dayanan bir toplumda kişinin ne şekilde hareket edeceği belli olup, kişi bu kurallar çerçevesinde hareket etmelidir (Ewald, 2010: 59-60).

Temel hak ve özgürlükler açısından önem arz eden 1789 Fransız Devrimi'nin ardından özgürlük, kardeşlik, eşitlik ilkelerini yürürlüğe sokan "Fransız İnsan Hakları Bildirgesi" ortaya çıkmıştır. Bu bildirgeyle birlikte kanunen köleliğin kaldırılması söz konusu olsa da kölelik başka coğrafyalarda farklı boyut ve şekillerde varlığını devam ettirmiştir. Burada kölelik ile özgürlük kavramları tezat oluşturmaktadır. Zira özgür doğan bir bireyin köle olarak yaşamına devam etmesi bir çelişki oluşturmaktadır (Ak, 2015: 50). Özgürlüğün değer kazanması kölelik olgusunun tümden ortadan kalkmasına bağlıdır. Dolayısıyla özgürlüğün bir değer olarak anılması söz konusu olmaz. Bu bakımdan toplumsal düzen içerisindeki birey özgür olmalı ve bu şekilde yetiştirilmelidir. Özgür bir nitelikte yetiştirilmeyen insanın özgürlüğün herhangi bir tarzından söz etmek yersiz bir olacaktır. Dolayısıyla kişisel özgürlük kavramı özellikle 19. yüzyılın liberal toplumlarında bir anlam kazanmış ve gerçek değeri ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılın önemli düşünürlerinden John Stuart Mill özgürlüğün tanımının ve nasıl olması gerektiği konusunda dikkate değer eserler üretmiştir. Avrupa'da o dönem yaygın düşünce biçimi ve Aydınlanma Çağı olarak tanımlanan döneminin esas aldığı insana dair işlerde aklın işlevi ve aklın özünde bireyin varlığının olması Mill'in düşüncelerinde de yer almaktadır. Mill'in fikirleri sosyologlar ve felsefeciler tarafından esas alınarak geliştirilmiş ve sosyal teorilerde kullanılmıştır. Mill toplumsal problemlerin tanımlanmasında ve çözüm yollarının belirlenmesinde akıl ve özgürlük temel alınması durumunda geçmiş dönemden daha etkili ve gelişkin bir şekilde olması halinde sorunları çözer. Ona göre dönem toplumu akıl ve özgürlük gibi üstün değerlerin farkındadır fakat bu değerler hala tam anlamıyla kavranmaktan uzaktır (Mill, 2007: 275). Mill, hürriyetlerin sınırları ve korunması konusunda iki yolun izlenebileceğini ifade ederek, bunlarından birincisinin bir kısım siyasal haklar ve özgürlüklerin bazı dokunulmazlıklar tanınmasına durumunda yöneticilerin görevlerini kötüye kullanacağı bu da yönetilenlerin başkaldırması ve ayaklanmasını meşru hale getirecektir. İkincisi ise, anayasal güvencelerin sağlanması ve sayede iktidarların yönetilenlerin oluru alması zorunluğunu ortaya çıkarır. Mill, örnek verdiği Avrupa'daki çoğu ülkelerde, iktidarın siyasal hak ve özgürlüklere bazı dokunulmazlıklar getirmesi mecburiyetinde bıraktığını ifade etmektedir. Ancak ikinci seçenek için bunun böyle olmadığını söylemek gerekir. Özgürlük için anayasal korumanın toplum açısından daha zaruri ve gerçekleşmesi daha öncelikli bir hal

almıştır. Mill'e göre insanlar sürekli düşmanca çarpışma durumundan çıkmadığı sürece ve sadece zorbalığa karşı bazı teminatlarla yetinilerek bir efendi tarafından yönetildiklerini kabul ettikleri sürece özgürlük taleplerini bir adım öteye taşıyamazlar (Mill, 2003: 36-37).

Temel hak ve hürriyetlerin günümüzdeki mevcut durumu antik dönemlerden başlayan, her toplumbilimci ya da düşünür, felsefeci, hukukçu, devlet adamı gibi farklı alanlardaki kişilerin çalışma alanlarına dâhil olmuş, bu konularda önemli çalışmalar, eserler ve görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu bakımdan kişi hak özgürlüklerinin tek bir temel dayanağı olmasının ötesinde uygarlaşma ve modernleşme sürecinde birçok toplumun ortak katkısıyla vücut bulmuştur. Mevcut durum bir nihai olmayıp temel hak ve özgürlükler her dönemde tartışılıp geliştirilmeye ve yeni hakların ortaya çıkmasıyla gündemdeki yerini koruyacaktır.

1. 2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Tarihsel Temelleri

1. 2. 1. Hamurabi Kanunlar

Bilinebildiği gibi insanlık tarihinde görülen en eski insan hakları bildirgesi olarak Hamurabi Kanunları olarak bilinen belgedir. Babil kralı Hamurabi'nin tarafından 1760 civarında halka ilan edilen ve bir kralın adıyla bilinen bu bildirge, kısasa kısas uygulamalarının, hata yapan hâkimlerin görevden alınması yalancı şahitlikte bulunanların ölümle cezalandırılması gibi ağır cezaları içermesiyle bilinmektedir. Dönemin koşulları içinde değerlendirildiğinde uygun görülen, fakat günümüz koşullarında tartışılabilecek bu kanunlar, sert yapılarının yanında insan haklarına önem vermeleriyle de ilgi çekicidir (Aktan ve Vural, 2004: 4).

42 yıllık Babil hükümdarlığı boyunca, Hamurabi (1728-2826), adaletin yerine getirilmesi için ve halkın refahını arttırmak için bir dizi reform girişimlerinde bulunmuştur. Hamurabi'nin en önemli özelliği kanunların yapımı esnasında eski örf ve göreneklerden fazlasıyla faydalanmış olmasıdır. Bu bakımdan gelenekten beslenen Hamurabi ülkedeki siyasi yapıların kanunlarından ve Sümerler dönemindeki yazılı hukuktan faydalanarak bir hukuk metni meydana getirmiştir. Ardından bu metni çivi yazısıyla taşa işleyen Hamurabi dönemin şartlarında oldukça hukuk geleneği açısından önemli bir girişimde bulunmuştur (Okandan, 1951: 283).

Hamurabi'nin ülkesi günümüzde Mezopotamya olarak bilinen bölgede bulunmaktadır. Bu bölge bir zamanların küçük küçük hükümetlerden müteşekkildi. Babil ülkesi Hamurabi döneminde bir anlamda derebeylik kanunlarına tabidir. Ancak Hamurabi bu küçük idari

yapıları birleştirip büyük bir imparatorluk meydana getirince halkın daha etkin bir şekilde yönetilmesi için bir kanun hazırlamaya karar vermiştir. Bu kanun sadece Hamurabi tarafından oluşturulmamış, ancak daha önceki medeniyetlerce de uygulanan bir takım kanunların yeniden elden geçmesi ya da aynen alınmasıyla ve yeni kanunlar da eklenerek yeniden tatbik edilmiştir. Hamurabi'nin adını taşıyan bu kanunlar tek parça bir taş üzerine kazılmış ve daha sonra kilden meydana gelen tabletler vasıtasıyla çoğaltılarak ülkenin farklı bölgelerine gönderilmiş ve bazı mahkemelere de konulmuştur (Galanti, 2020: 16).

Hamurabi kanunlarında yer alan konular genel olarak mahkemeye karşı işlenen suçlar, hırsızlık ve yataklık suçları, bazı arazi ve iş işleri, ticaret ve alış veriş, aile, mülkiyet, evlatlık edinme, mesleki işlerle ilgilenenlere ait suçlar, tarımsal konular ve çeşitli kira ücretlerini kapsamaktadır (Bilgiç, 2018: 113).

Hamurabi Kanunlarında günümüz çağdaş düşüncesine yakın uygulamalar vardır. Kanunda cerrah, tabip, baytar ve mimar ücretleri belirlemiştir. Tarımda çalışan işçilerin ücretleri, günlerin uzun veya kısa olmasına göre değişiklik göstermektedir. Bazı sanat dallarıyla meşgul olan işçilerin tarifeleri ayrı bir şekilde belirtilmiştir. Kiralama (isticar) uygulaması da ayrıca dikkat edilen bir diğer husus olup. Kiralanan işçi, hayvan ve arabanın ücreti tespit belirtildiği gibi, o dönem kiralık durumundaki bir geminin bedeli de belirlenmiştir. Hemen günümüzden yaklaşık 4000 yıl öncesine tarihlenen bu kanunlar göz önünde bulunduğunda, bazı hususların günümüz modern Avrupa toplumlarının kanunlarında bulunmaması Hamurabi'nin devletinin yüksek bir kültür seviyesinde yönetildiğini göstermektedir (Galanti, 2020: 16).

Hamurabi kanunlarının çözümlendiği kadarıyla, Hamurabi, neden kanun yapma gereği hissettiğini şu şekilde dile getirmektedir:

Hâkim kral Hamurabi'nin ısdar ettiği (çıkardığı) ve sayelerinde memlekete sağlam bir temel ve hakşinas bir hükümet temin ettiği âdil kanunlar... Ben koruyucu bir hükümdarım... Ben Sümer ve Akad memleketleri halkını nefsimde topladım. Kendi hikmetimle onları (kanunlara itaat) icbar ettim (zorunda bırakma, zorlama), tâki kuvvetli artık zaifi (güçsüz) ezemesin ve dul ile yetimin hakkı tanınsın, her zulüm gören insan benim resmimin önüne tıpkı bir hakkaniyet kralının huzuruna çıkar gibi çıksın. Abidem'in üzerindeki yazıları okusun ve benim abidem onun davasını aydınlatsın ve ona durumunu anlatsın, o da "Hamurabi, milleti için hakiki bir baba olan bir hükümdardır. Milletini ebediyen refaha kavuşturmuştur ve memleketine hakka hürmet eden bir hükümet vermiştir" desin, tâki gelecek günlerde, istikbalde, memlekette hüküm sürececek olan kral abidem'in üzerine hak ettirdiğim bu hakkaniyet sözlerine göre hareket etsin (Topçuğlu, 1948: 306).

Yukarıda doğrudan Hamurabi'nin kendi ifadelerinden neden kanun yapma gereği duyduğunu anlattığı ifadelerden, Hamurabi'nin zayıfları korumak için özel bir çaba gösterdiği anlaşılmaktadır. Hamurabi bilinenin aksine koruyucu bir hükümdar portresi çizmekte, zayıf olarak nitelendirdiği halk kesiminden bazıları himaye etme eğilimindedir. Bu davranışa yönelmesinde hakkaniyeti, adil olmayı benimsemiş ve bu şekilde bir hükmetme biçimi sergilemiştir. Bu anlayış, kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin sadece modern zamanlarda ortaya çıkan bir anlayış olmadığını, tarihsel temelleri oldukça güçlü olan hukuk çerçevesinde kurumsallaştığını Hamurabi kanunlarında da görüldüğü üzere anlaşılmaktadır.

Hamurabi kanunlarının geçmişten beslenen ve hukuki bir nitelik kazanan yapısı, devletin merkezi bir anlayışla yönetildiğini göstermektedir. Bundan dolayı merkezi bir devlet sisteminin sağlıklı bir şekilde idare edilme gerekliliği, kanun yapmayı kaçınılmaz kılmıştır. Bu da Hamurabi'nin neden kanun yapma ihtiyacı duyduğunu bizlere göstermektedir. Bu bakımdan Hamurabi düzenin işlerliği için yapılan kanunları zorunluluk olarak görmektedir.

Hamurabi tarafından çıkartılan kanunların bazıları şunlardır:

- Bir hırsız duvar delerek bir eve girmişse, o deliğin önünde ölümle cezalandırılır ve gömülür.
- Bir evde yangın çıkar ve oraya yangını söndürmeye gelen bir kimse evin sahibinin malında göz gezdirip evin sahibinin malını alırsa, kendisi de aynı ateşe atılır.
- Adam kendisine bir çocuk veren karısından ya da kendisine bir çocuk veren kadından ayrılmak isterse, o zaman karısına çeyizini geri verir ve çocuklarına baksın diye tarlanın, bahçenin ve malların bir kısmının kullanım hakkını verir. Çocuklarını büyüttüğü zaman çocuklara verilenlerden bir parça, oğlaninkine eşit olan bir parça da ona verilir. Ondan sonra kalbinin erkeği ile evlenebilir.
- Bir adam bir kadın alır da bu kadın ona bir kadın hizmetçi verirse ve çocuklarına bakarsa; ancak, buna rağmen adam başka bir kadın almak isterse ona izin verilmez; bu adam ikinci bir kadın alamaz.
- Bir adam bir çocuğu evlatlık alır ve oğlu olarak ona ismini verirse ve onu besleyip büyütürse, büyümüş bu çocuk bir daha geri istenemez.
- Bir adam başka bir kişinin özgürlüğünü kısıtlayacak hareket ederse aynı ceza ona verilir.
- Bir kişi hırsızlık yapsa eli kesilir, tecavüz etse ölüm cezası ya da erkeklikten men edilir.

- Bir kişi kendisiyle aynı sınıftaki bir kişinin dişine zarar verirse onun da dişi çekilir
- Bir kişi kendinden daha alt sınıftaki bir kişinin dişine zarar verirse 166 gr. gümüş öder.
- Babasını döven evladın iki eli kesilir.
- Bir adamın gözünü çıkaranın gözü çıkarılır.
- Birisini suçlayan ispata mecburdur. İspat edemezse ölüm cezasına çarptırılır.
- Bir tapınakta veya hükümdar hazinesinde hırsızlık yapan ölümle cezalandırılır.³

1. 2. 2. Antik Yunan Kanunları

Eski Yunan, insanlığın düşüncel mirasını başlatıcısı olarak bilinmekte ve Sofist olarak tanımlanan bir grubun, eski yöntemlerin aksine pratiğe dayalı yeni bir eğitim modeli geliştirmişlerdir. Bu eğitim modelinde mahkemelerde, halk meclislerinde kendini savunma ve karşıdakini ikna etme üzerine kurulu bir anlatım sanatı meydana gelmiştir. Bu gelenek zamanla kişinin kendisinin farkına varmasını ve değerli olduğu hissine kapılmasını sağlamıştır. Bu yeni anlayış, eski felsefi geleneğin aksine, bu felsefi çaba erken dönem doğa düşünürlerinin iddia ettiği gibi nesnenin kökeniyle ilgilenmek yerine insanı merkeze alan ve onun duyularından, deneyimlerden hareketle ahlaki, siyasi, hukuki, dini ilkelerin önemsendiği bir anlayış geliştirmiştir. Bilginin elde edilmesi için doğadan hareket etmek yerine öznenen hareket edilen bir bilme sürecine geçilmiştir. Bu bakımdan sofistler bilgiyi teorik bir uğraş olmaktan çıkarıp pratik bir sürece dönüştürmüşlerdir. Bu uygulamayı çarşı-pazarda, halkın içinde ve kurumlarda uygulama imkânı bularak yaygınlaştırmışlardır. Bu yeni eğitim şekli bilinçli bir yurttaş olma amacı güden bir düşünsel eylemin pratiğe dönüştürülmüş halidir (Yıldızdöken, 2017: 187).

Eski Yunan'da toplumsal yapı üç ayrı sınıftan oluşmaktadır. Bunlar yurttaşlar, yerleşik yabancılar ve kölelerdir. Yurttaşlar tüm yasal ve siyasi haklar ve özgürlüklerden tek başlarına faydalanmaktaydılar. Köleler bu siyasi düzende herhangi bir siyasi hakka sahip olmadıkları gibi, efendilerine bağımlı bir yaşam sürmekteydiler. Emeklerinin karşılığında efendilerini hizmetlerini gören bu sınıf yeri geldiğinde belli bir ücret ödeyerek özgürlükleri kazanabilmekteydiler. Buna rağmen özgürlük elde eden köleler yine de yurttaş statüsü kazanamamaktalar ve ancak yerleşik yabancı statüsü (metoikos) elde edebilmek idiler. Üçüncü bir sınıf olan yerleşik yabancılar ise ticaret ve zanaat konusunda yasal güvencelere sahip olsalar da siyasi olarak herhangi bir hakka sahip değillerdir. Bunlar polis yönetiminde

³ https://www.wikiwand.com/tr/Hammurabi_Kanunlar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 02.05.2019)

yer alamamakta ve görüş ifade edememektedirler. Yurttaşlık hakkı alanlar her türlü siyasal yaşama dâhil olmakta ve toprak sahibi olabilen özgür insanlardı (Akgün, 2011: 163-164).

Atina'da sınırlı sayıda özgür yurttaşın yönetimde söz sahibi olması ve çoğunluğun bu hakka sahip olmaması her ne kadar çelişki olarak görülse de bugün demokrasi olarak bildiğimiz yönetim biçiminin temeli olarak kabul edilmektedir. Bu anlayış toplumun tümünü yüceltmek yerine bireye odaklanmış ve bireyi ön plana çıkarmıştır. Bu konuda Parkinson'un şu önemli ifadesi konunun anlaşılmasında önem arz etmektedir "bizim Atinalılara asıl borçlu olduğumuz şey demokrasi ya da demokrasi sözcüğü değil, bir demokrasinin nasıl doğduğunun ilk ayrıntılı anlatımını vermiş olmaları ve topluluk yerine bireye önem verip bireyi ön plana çıkarmalarıdır" (Akgün, 2011: 164).

Atina'daki demokratik alandaki sosyal ve siyasal gelişmeler tümenden eşitsizlik üzerine kurulmuştur. Bu eşitsizlikçi aristokratik düzenin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- İnsanlar doğuştan birbirlerine eşitsizdirler.
- Asiller, soylular üstündür, avam aşağıdır.
- Erdem asillerin kalıtımsal niteliğidir.
- Bilgi, doğuştan bu erdeme sahip olan asil soyluların, bu erdemlerini aristokratik kültürü edinerek geliştirmeleri ile sağlanır.
- Toplumun iyi bir toplum olabilmesi için, toplumu bu erdemli ve bilgili asilleri yönetmelidir.
- Asillerin toplumu yönetirken uygulayacakları aristokratik kurallar, kendilerini aristokratik kurum, yasa, inanç ve değerlerde belirlerler ki bunlar tanrısal, evrensel ve değişmez gerçeklerdir (Şenel, 1970: 316).

Eski Yunan kanunları görünüşte bireyin temel haklarını ve yönetime katılma haklarını sağlamış olsa bile toplumda sınıfsal bir ayırımın olması ve yurttaş dışındaki diğer sınıflara bu hakları vermemesi eşitlik ilkesine bariz bir şekilde uyulmadığını göstermektedir. Özellikle Yunan dünyasında tam kölelikle tam özgürlük arasında çok geniş bir statü yelpazesi vardı. Yunanlıların büyük başarılarını, kısmen medeniyetlerini önemli ölçüde köle düzeni üzerine kurmuş oldukları gerçeğine borçlu olduklarını unutmamak gerekir. Köle emeği gerçekte Yunan toplumu için vazgeçilmez bir parçasıdır (Croix, 2014: 185).

1. 2. 3. Medine Sözleşmesi

İslam hukuku açısından önemli bir yer edinen Medine Sözleşmesi, Medine'de yaşayan Müslümanlar, Yahudiler ve müşrik Araplar arasında hicretten kısa bir süre sonra Hz. Muhammed'in (s.a.v) önderliğinde hazırlanan bir belgedir. Medine vesikası orijinal metninde kitab ve sahîfe adlarıyla, kaynaklarda ise muvâdaa ve muâhede gibi isimlerle bilinmektedir.

Türkçe literatürde “Medine vesikası, Medine sözleşmesi, Medine anayasası” gibi farklı isimlendirmeleri mevcuttur (Özkan, 2016).

Hukukun içeriği ve ilkeleri bütün toplumlar tarafından aynı şekilde algılanır. Hz. Peygamber (s.a.v) vesikayı önceki hukuksal teamülleri göz önünde bulundurarak hazırlamıştır. Dolayısıyla çevre koşullarını önemseyen Hz. Peygamber’in bu vesikayı kaleme almadan önce de yoğun bir altyapı oluşturduğu düşüncesi kabul görmektedir. Dönemin toplumsal yaşam biçimi kabile hayatına dayanmaktadır. O dönem iki büyük devlet geleneğine sahip İran ve Bizans bloku bölgeyi etkisi altına almıştı. Bu bakımdan muhtemelen gerek Roma devlet anlayışı gerekse de Platon ve Aristoteles’in felsefi görüşleri Medineliler tarafından bilinmekteydi. Ortadoğu toprakları sayısız peygambere ev sahipliği yaptığı için doğal olarak geçmişten gelen bir hukuk kültürüne sahiplerdi ve bu geleneğin izlerini taşımaktaydılar. Hz. Peygamber (s.a.v) bu bakımdan bölgenin örf ve geleneklerini iyi bilen ve gelecekte toplumsal yaşamı düzenleyecek, herkesi ilgilendiren bir anlayışla bir toplumsal sözleşme ortaya koyma gereği duymuştur. Öncelikle Hz. Peygamber’in (s.a.v) beslendiği kaynakların başında Kur’an-ı Kerim gelmektedir. Dolayısıyla Kur’an evrensel özellikte bazı kuralları duyurmaktadır. Bu kurallar toplumsal yaşamın gereği olarak dönemin koşulları altında biçimlenmiştir. Dolayısıyla vesikanın dayandığı üç temel kaynaktan söz edilebilir. Bunlar Kur’an-ı Kerim, Medine örf ve gelenekleri ve hicretten sonra oluşan yeni çevre şartlarıdır.

Medine Vesikası olarak adlandırılan metin ekte yer almaktadır.

Vesikanın genel içeriğine bakıldığında özellikle 1 ile 23. paragraflar arası Müslümanların kendi aralarındaki ilişkilerin düzenlemesine yönelik olduğu görülmektedir. Ayrıca 24 ile 47. paragraflar arasında Yahudilere dönük uygulamalara dair ayrıntılar mevcuttur. Hz. Muhammed (s.a.v)’in vesikada belirgin şekilde ortaya çıkan statüsü hâkim söylemi ortaya çıkartmaktadır. Özellikle 16, 20/b, 23, 36, 42, 43. maddelerde bu hâkim söylem oldukça belirgindir. Vesikanın genelinde ortaya çıkan ilkeler adalet, katılım, emniyet, dayanışma ve hakk/hukukun üstünlüğü şeklinde tasnif etmek mümkündür (Çiçek, 2013:240).

Müslümanların ve yakın komşularının Medine’de huzur içinde yaşamaları için Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından 622 yılında yazılan vesika, Müslümanlar tarafından yapılan ilk yazılı anlaşma olması açısından önem arz etmektedir. Burada göze çarpan şey Kur’an’da belirtilen ve peygambere bildirildiği haliyle toplumsal bir düzenin kurulmaya çalışılmasına özen gösterilmiştir. Sosyal toplumun gereği olarak herkesin eşit olduğu bir toplumsal düzen

ön görülmüştür. Dönemin tam bir röntgeninin çekilebilmesi için hâkim toplumsal ve siyasi ortam Özkan tarafından şu şekilde tarif edilmiştir:

Hicretten önce Hz. Peygamber'in (s.a.v) hac amacıyla Mekke'ye gelen Evs ve Hazrec kabileleri mensuplarıyla gerçekleştirdiği Akabe biatları sonucu İslâmiyet Medine'de yayılmaya başladı. Böylece Mekke'deki durumun aksine muhacirler Medine'de himaye gördü ve dinlerini rahat bir şekilde yaşama imkânına kavuştu. Ancak Mekke müşriklerinin Medinelilere gönderdikleri mektuplarla onlardan muhacirleri iade etmelerini istemeleri, aksi takdirde Medine'ye saldırı düzenleyeceklerini bildirmeleri hem şehir hem de Müslümanlar için muhtemel bir güvenlik probleminin söz konusu olabileceğini göstermekteydi. Bu sırada Medine nüfusunun 10.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bunların 6000'ini Araplar, 4000'ini Yahudiler teşkil ediyordu. Medine'deki Müslümanların sayısı 1500, müşrik Arapların 4500, Yahudilerin 4000 civarında idi. Ayrıca şehirde çok az sayıda Hristiyan yaşamaktaydı. Bu durumda Hz. Peygamber'in sadece Müslümanları değil bütün Medinelileri kapsayan bir antlaşmaya ihtiyaç duyması tabii idi. Hz. Peygamber, Medine vesikası ile muhacir ve Ensar' ın tam bir dayanışma içinde olmasını sağlamayı, onları hukukî güvence altına almayı, Kureyş müşrikleriyle Medine'deki müşrik ve Yahudilerin Müslümanlara karşı muhtemel iş birliğinin önüne geçmeyi ve dışarıdan Medine'ye gelebilecek bir saldırı karşısında şehirde yaşayanların birlikte hareketini temin etmeyi amaçlıyordu. Vesika Medine'de yaşayan dinî, siyasî ve etnik grupların iç işlerinde bağımsız, dış tehlikeler karşısında birlikte hareket etmelerini öngörmesi, şehirde siyasî birliği sağlaması, din ve vicdan hürriyetini, can, mal ve namus güvenliğini hukukî güvence altına alması gibi temel hükümleriyle taraflarca kabul edildi. Medine şehir devletini bir konfederasyon halinde düzenleyen belgede şehirde yaşayan Müslümanlar, Evs ve Hazrec kabilelerinden henüz Müslüman olmayanlarla Yahudiler bu konfederasyonu oluşturan federasyonlar görünümündedir. Belgede önce şehir devletini teşkil eden gruplar sayılmakta ve bunların siyasî bir bütün (ümme) oluşturdukları belirtilmektedir. Burada, Hz. Peygamber'in taraflar arasındaki anlaşmazlıklarda son yargı mercii ve ordu kumandanı olarak kabul edilmesi onun devlet başkanı olduğunu, o sırada Müslümanların sayısı toplam nüfusun yedide birini teşkil etmekle birlikte Medine toplumundaki yerinin güçlü kabul edildiğini göstermektedir (Özkan, 2016).

İslami literatürde Kur'an-ı Kerim'e dayandırılarak temel hakların listelendiği sayısız çalışma mevcuttur. Bu listelerin çoğunda temel hak ve özgürlüklerle ilgili önemli ayrıntılar mevcuttur. Kur'an'da belirtilen haklar sadece Müslümanlar için değil dünyadaki tüm insanları da kapsar şekilde ifade edilmiştir. Hatta devletin görevi insan mutsuzluğunun önündeki engelleri kaldırmaktır (Donnelly, 1995: 60).

Vesikanın önemli bir yönü, Kur'an'ın bizzat insanın toplumsal bir varlık oluşuna dikkat çeken yönüne uygun hazırlanmasıdır. Kur'an, bir haksızlık olmadıkça barış ortamının bozulmaması gerektiğini salık verir. Dolayısıyla farklı dinden olanlarla birlikte yaşamak, temel hak ve özgürlüklere saygı duymayı gerektiren bir anlayışın varlığına vurgu yapar. Bu bakımdan bu vesika bir güvence niteliğindedir. İslam literatüründe bu durum eman (güvence)

olarak ifade edilmektedir. Eman, dini kimliklere saygı gösterilmesini ifade ettiği gibi, öte yandan da insanların inançlarından dolayı toplumda özgür ve güven içinde inançlarını sürdürebileceklerini ifade eder. Nihayet, Medine Vesikası'nda Yahudilere sağlanan özgürlükler Necranlı Hıristiyanlara da sağlanmıştır. Bu antlaşmada din ve vicdan özgürlüklerinin rahatça yaşanmasına yönelik ayrıcalıkların ötesinde, onlara özerkliğe varan imtiyazlar tanınmıştır. Vesikada hak ve hürriyetlerin Allah'ın ve Resulünün güvencesi altında olması, Müslümanların verdiği en nihai garantidir. Bu bakımdan Yahudilerin ve Hıristiyanların dinlerini serbestçe yaşamak için aldıkları bu güvence tarihsel olarak önemli bir ayrıntıdır (Ardoğan, 2004: 108-109).

Medine Vesikası, İslam dininin karşılıklı hakları garanti altına almada en iyi örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu vesikanın kapsamı, sadece Müslümanların günlük yaşamlarında belli bir düzenleme, iyileştirme ve güven ortamının tesis edilmesi ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda Müslüman olmayanların da kendi aralarındaki bazı sorunların giderilmesine yaptığı katkıyla oldukça genişlemiştir. Dolayısıyla bu anlaşmanın yapılmasıyla Müslümanlar özgür, emin ve rahat bir ortamda yaşamlarını devam ettirme imkânı elde ederken, aynı zamanda Medine'deki Yahudi ve Müşrikler arasında çok önceki zamanlardan beri devam eden bazı kan davalarının da sona ermesini sağlamıştır (Esgin, 2004: 91). Böylece kişi hak ve hürriyetleri söz konusu olduğunda sadece belli bir din ya da sınıf mensubu bundan faydalanmamış, aynı zamanda diğer din mensupları da kendi özgür ortamlarına sahip olma imkânı bulmuşlardır.

Görüldüğü gibi çok erken bir tarihte oluşturulan Medine Vesikası, tamamen din ve vicdan özgürlüğünün tesisi için uygulanmış ve aynı toplumda birlikte yaşamak için farklı dinsel grupların bir arada bulunmasının zaruri bir sonucu olarak başarıyla uygulanmıştır. İslam dininin Kur'an-ı Kerim'deki hükümleri göz önüne alınarak hazırlanan bu vesika, modern dönem bildirgelerine oranla daha çok dini alandaki belirgin olmuştur.

1. 2. 4. A. B. D. Devrimi

Amerika Devriminin özgürlükleri tanımlama da ve eşitlik ilkesinin uygulanmasında evrensel bir nitelik sağlayarak ulusların bağımsızlığı açısından yeri doldurulmayacak bir öneme sahiptir. Ulusların kendi haklarını belirleme, kendilerini yönetme ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına alması yönünde Ameri Devrimi'nin yaratmış olduğu değerler ilk yazılan anayasanın temelini oluşturmuştur. Bu Devrim öncelikle Kuzey Amerika kolonilerinde İngiltere'ye karşı verilen özgürlük mücadelesinin başarıya ulaşmasıyla

gerçekleşmiştir. Devrim, 18. yüzyılın son çeyreğine denk gelen ve yeni bir kıtanın sömürgeleştirilme süreci içinde meydana gelmiştir (Sencer, 1987: 85).

Metin, sömürgelerde yaşayan göçmen halkların aynı zamanda İngiltere'deki gibi toplumsal yaşamlarındaki sahip oldukları hakların aynısına sahip olmalarına dikkat çekmiştir. Bildirge aynı zamanda bu göçmen hakların, İngiliz yasalarının sağladığı yararlar ve haklardan faydalanmalarının kendilerinin doğal hakları olduğu ifade etmiştir. Metin hazırlandığında kolonilerin, bu esnada bile krala aidiyet besledikleri ve bağımsızlık düşüncesinde olmadıkları söylenebilir. Metin yazılırken, koloniler yasa yapma yetkisinin Kralın veto hakkını saklı tutarak kendilerine ait olduğunu ifade etmişlerdir. Alınan önemli bir karar da o süreçte üç ay içinde İngilizlerle yapılan ihracatın kesilmesi kararıydı. Fakat alınan kararlara rağmen ne kral ne de koloniler geri adım atmamıştır. Bu ilk kıta kongreden sonra 10 Mayıs 1775'te ikinci Kıta Kongresi, Philadelphia'da toplanmıştır. İkinci kongrenin ardından John Dickson ve Thomas Jefferson tarafından yazılan "silaha sarılmanın nedenleri ve zorunluluğu" adı altında bir bildiri kaleme alınmış ve yayımlanmıştır. Burada koloni halkının davasında haklı olduğu ve özgürlüğünü korumak için silah kullanmaktan çekinmeyeceği hatta tutsak yaşamaktansa ölmeyi tercih edecekleri belirtilmiştir (Sencer, 1987: 94).

Amerika Bağımsızlık sürecinde her koloni kendi bildirgesini hazırlama çağrısı almıştır. Bu çağrıya ilk yanıt veren Virginia eyaleti olmuş ve kendi anayasasını hazırlamıştır. Virginia İnsan Hakları Bildirisi olarak tarihe geçen bu metin modern dünyanın ilk devrimi olan Amerika Devrimi'ne temel oluşturan anayasa nitelikte bir çalışmadır. 16 madde olarak yazılan bildirge şu şekildedir:

Madde 1

Tüm insanlar doğuştan eşit derecede özgür ve bağımsızdırlar. Doğar doğmaz edindikleri belli bazı hakları vardır; siyasal bir topluluk kurdukları zaman, hiçbir antlaşmayla gelecek nesilleri bu haklardan yoksun bırakamaz, onları bu haklardan vazgeçmeleri için zorlayamazlar; yaşama ve özgürlük haklarıyla, mülk edinme ve sahip olma, mutluluk ve güvenlik arama ve kazanma olanağı da bunların arasındadır.

1. madde genel olarak tüm insanların doğuştan eşit derece özgür ve bağımsız oldukları vurgusu yapılarak sadece Virginia halkının değil tüm insanları işaret ederek evrensel bir hüküm içermektedir. Yaşam, özgürlük gibi hakların doğuştan geldiğini ve tüm insanlara ait olduğu belirtilmiştir. Fakat bu evrensel nitelikli kapsama Kızılderili yerli halk ve kölelerin dâhil edilmemesi çelişki olarak görülmektedir.

Madde 2

Tüm güç halkta toplanır ve halktan gelir; yetkili kişiler halkın vekilleridirler; halk için çalışırlar; halka karşı her zaman sorumludurlar.

Egemenliğin kaynağının halka ait olduğunu belirterek demokratik bir yönetimden bahsedilmekte ve halkın temsilcilerinin de halka karşı sorumluluklarına değinilmektedir.

Madde 3

Yönetim; halkın, ulusun ya da kamuoyunun ortak yararı, savunması ve güvenliği için kurulmuştur, bu amaçla kurulmalıdır; çeşitli yönetimler ve yönetim biçimleri içinde en iyisi, en fazla mutluluğu ve güvenliği sağlayabilen ve iktidarın kötüye kullanılması tehlikesine karşı en etkin önlemleri alabilen yönetimdir; herhangi bir yönetim bu göreve layık olmadığını gösterir ya da bu görevi hiçe sayarsa, toplumun çoğunluğunun, kamu yararına en uygun gördükleri bir biçimde, bu yönetimde ıslahata gitmek, yapısını değiştirmek ya da yönetimi ilga etmek hakkı doğar; bu hak vazgeçilmez, devredilemez ve iptal edilemez bir haktır.

Yönetim halkın, ulusun güvenlik ve savunmasını sağlamak zorunda ve buna ilişkin her türlü önlemleri almakla sorumludur. Yönetim bu sorumluluklarını layıkıyla yerine getirmelidir. Aksi takdirde halk kötü yönetimi değiştirme hakkı sahiptir.

Madde 4

Herkese açık kamu görevinde bulunan, hiçbir kişi ya da kişiler topluluğu, kamu yararına ters düşecek, özel ve ayrı kazançlar ya da ayrıcalıklar sağlayamaz; bu görevler devredilemeyecekleri gibi, memurların, milletvekillerinin ve yargıçların makamları da babadan oğula geçmemelidir.

Bu bildirge kesinlikle saltanat vb. imtiyazları reddetmektedir. Kamu faaliyeti yürüten kişilerin kişisel menfaatten uzak durması gerektiğini ve şeffaf davranmaları konusunda net ifadeler içermektedir.

Madde 5

Devletin yasama ve yürütme güçleri, yargılama gücünden ayrı ve bağımsız olmalıdır; bu ilk iki gücün üyeleri, halkın sıkıntılarını hissedebilmeli, bu sıkıntılara ortak olabilmeli ve belli aralıklarla, kendi seçim bölgelerine, özel yaşamlarına geri dönmelidirler ki, iktidarsızlık çekmesinler; kadrolardaki açıklar, önceden kararlaştırılan sürekli ve düzenli seçimlerle doldurulmalıdır; bu seçimlerde eski görevlilerin tamamı ya da bir kısmı, yasaya uygunluğuna bakılarak yeniden seçilebilir.

Bu madde hükmünde devletin organları olan yasama, yürütme ve yargının Montesquieu'nun güçler ayrılığı teorisi esas alınarak hazırlanmıştır. Dönemin koşullarındaki yönetim biçimi göz önüne alındığında, bu madde modern devlet yapısına uygundur.

Madde 6

Meclislerde halkın temsilcisi olarak çalışılacak kişilerin seçimi serbesttir; topluma bağlılık ve sürekli genel ilgi beslediğine dair yeterli delili alan herkesin oy hakkı vardır; kamu yararı için, kendinin ya da seçtiği temsilcilerin rızası olmadan, kimse ne vergi ödemeye zorlanabilir, ne de mülkü elinden alınabilir; aynı biçimde kimse, kamu yararını göz önünde bulundurarak kabul etmediği yasalara uymakla yükümlü değildir.

Bu madde koloni yönetiminin Britanya'ya vergi ödememek için aldığı bir karardır. Burada halkın parlamentoda temsil edilmeden vergi verilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Madde 7

Herhangi bir yetkinin, herhangi bir makam tarafından kullanılması, yasaların icrası ya da sürüncemede bırakılmaları, halk temsilcilerinin onayı olmadıkça, halkın haklarına bir tecavüzdür; bu yüzden asla yapılmamalıdır.

Bu madde ile halkın temsilcileri tarafından izin verilmediği sürece yönetsel yetkinin kullanılması engellenmiş, bu da zor kullanan yönetimleri yönetimlerden denetim sistemi ile kaçınılmıştır.

Madde 8

Tüm ciddi yolsuzluk ve cürüm hallerinde, herkes kendisi hakkında yapılan suçlamanın gerekçesini ve niteliğini sormak, suçlamayı yapanlarla, tanıklarla yüzleşmek, kendi lehine olan delilleri göstermek, kendi çevresinden seçilmiş oybirliğiyle karar vermedikçe suçlu sayılmayacağı, tarafsız bir jüri önünde, hızla yargılanmak hakkına sahiptir. Hiç kimse kendi aleyhine delil göstermeye zorlanamaz. Ülkenin bu konuda bir yasası ya da kendisine eşit kişilerin bir kararı olmadıkça kimsenin özgürlüğü elinden alınamaz.

Bu madde ile adil yargılanma, kişi güvenliği ve kişi özgürlüğü hakkına vurgu yapılmıştır.

Madde 9

Hiç kimseden aşırı kefalet akçesi istenemez; yüksek para cezaları ya da zulüm sayılabilecek, olağandışı cezalar verilemez.

Suç ve cezalardaki ölçülülük ilkesi göz önünde bulundurulmuş ve adil bir şekilde hak ettiğinden daha fazla bir ceza verilemeyeceği ifade edilmiştir. Ölçülülük ilkesinin gerçekleşmesi için “elverişlilik”, “gereklilik” ve “orantılılık” olması gerekir. Ölçülülük ilkesiyle devlet, kamu faydasına verilecek ceza ile bireyin hak ve özgürlükleri arasında bir denge gözetecek şekilde karar almalıdır (Duman, 2016)

Madde 10

Bir memura ya da özel görevliye, işlenen suç hakkında açık bir delil olmadan kuşkulu yerleri araması ya da tarif edilmemiş, suçu açıkça anlatılıp, delilleri

gösterilmemiş kişi ya da kişileri yakalaması için verilen arama ve tutuklama müzakereleri haksız ve despotiktir; bu tür müzakerelerin verilmemesi gerekir.

Kişi güvelliği ve özgürlüğü güvence altına alındığı bu maddede, kişiye özel yaşamın gizliliği konusunda bir takım haklar düzenlenmiştir.

Madde 11

Mülkiyetle ilgili ya da kişiler arasındaki özel davalarda, eski jüriyle yargıya yöntemine dokunulmamalı ve bu yöntem diğer yargılama yöntemlerine yeğlenmelidir.

Madde 12

Özgürlüğün en güçlü kalelerinden birisi de basın özgürlüğüdür; despotik yönetimler dışında, asla sınırlandırılmaz.

Basın özgürlüğü günümüzde evrensel nitelikte olan haklardandır. Bu hakkın dönemin koşullarında dile getirilmesi bu hakkın tarihsel olarak 1776 Amerika'sından bu yana var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Madde 13

Vatandaşlar arasından seçilen, silah eğitimi görmüş kişilerden kurulu, düzenli bir milis gücü özgür bir ülkenin en uygun, en doğal ve en emin güvenlik aracıdır; barış zamanında sürekli ordular bulundurmamak, ülkenin iç özgürlüğü için tehlikeli sayılmalı ve bundan kaçınılmalıdır; ordu her durumda, sivil gücün emri altında bulunmalı ve sivil güç tarafından yönetilmelidir.

Madde 14

Halkın bölünmez bir yönetim kurmaya hakkı vardır, bu yüzden bu sınırlar içinde e Virginia yönetiminden ayrı, bağımsız bir yönetim kurulamaz ya da oluşturulamaz.

Bu maddenin önemi Amerika birliğinin kurulmasının istendiği göstermektedir. Amerika'da yaşayan diğer halkları bir araya getirme düşüncesi taşıdığı görülmektedir.

Madde 15

Ancak adalete, ılımlılığa, tutumluluğa, alçakgönüllülüğe ve erdeme sıkı sıkıya bağlı kalarak, her fırsatta temel ilkeleri anarak, bir halk özgür bir yönetime ve özgürlüğün nimetlerine sahip olabilir.

Bu madde ideal bir yönetimde olması gereken değerlere vurgu yapmaktadır. Buna göre özgürlüğün elde edilmesi ve devam ettirilmesi konusunda nelerin yapılması gerektiği açık şekilde dile getirilmiştir.

Madde 16

Yaradan'a borçlu olduğumuz görevimiz, dinimiz ve bunu yerine getirme tarzımız, şiddet ve baskıyla değil, ancak irade ve inançla belirlenebilir; bu yüzden

herkes, dininin gereklerini, vicdanının buyruklarına göre yerine getirmek hakkına sahiptir; birbirine karşı, Hıristiyan sabrını, sevgisini ve merhametini göstermek herkesin görevidir.

Son madde laik bir nitelik taşımamaktadır. Hıristiyan dinine vurgu yapmasına karşın, laiklik ilklerinin de uygulanmasının mümkün olabileceği göstermektedir. Özellikle din ve vicdan özgürlüğü konusunda ileri düzey bir anlayış sergilenmiştir. Yine de yerli halkın dinine dair bir vurgu söz konusu değildir (Alatlı, 2010: 932-933).

1. 2. 5. Fransız Devrimi

18. yüzyıl Avrupası'nda hak ve hürriyetler ve siyasal gelişmeler açısından önemli bir yer tutan Fransız Devrimi'nin ortaya çıkmasına yol açan üç temel sebebin varlığından bahsedilebilir. Sosyal Sebepler, Fikri Sebepler ve Ekonomik Sebepler şeklindeki kategori aynı zamanda kendi içinde de alt sebeplere ayrılabilir. Sosyal sebeplerin varlığı ele alındığında devrim öncesinde halkın sınıfsal ayırma tabi tutulduğu görülmektedir. Bunlar başta asiller olmak üzere, ruhban ve halk sınıfı olarak kategorize edilmiştir. Asiller vergi vermedikleri gibi devlet yönetiminde ve orduda yüksek mevkilerde temsil edilmekteydiler. Bunun yanı sıra köylü sınıfının işlediği toprağın mülkiyeti de bu sınıfa aittir. Bunun yanında bir diğer sınıf olan ruhban sınıfı da asiller gibi önemli imtiyazlara sahipti. Onlar 5 yılda bir vergi ödemekte ancak bu vergi de az bir oranı teşkil etmekteydi. Halk sınıfı kendi içerisinde üç şekilde kategorize edildiğini ifade edebiliriz. Bunlar bankacılar, tüccarlar ve sanayicilerden oluşan Büyük Burjuvazi ile memur, doktor vb. aydınlardan oluşan Küçük Burjuvazi ve topraklardan az yararlanan köylülerdir. Halk sınıfı kendi içerisinde siyasal bir ayırma tabi tutulmadan tüm vergileri ödemekle sorumluydu. Sınıflar arasındaki aşırı eşitsizlik hali devrimin ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Özellikle halk sınıfı içerisinde yer alan ve Büyük Burjuva olarak nitelenen kesim siyasi bir kimlik edinme çabası içinde bulunmuş ve ABD devriminin başarısı bu sınıfın mücadelesinde önemli katkı sunmuştur. İkinci durumdaki Fikri Sebepler olarak da önceki yüzyıllarda gelişen bilimsel, felsefi, sosyolojik gelişme ve tartışmaların Fransız Devrimi'nin düşünsel temellerine büyük katkı sunmuştur. Özellikle Avrupa'da Rönesans ve reform hareketleri aklın ön planda olduğu bir düşünce yapısı gelişmiş ve bu durum da aydınlanma sürecini hızlandırmıştır. Devam eden gelişmeler fikri anlamda Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinde önemli katkılar sunmuştur. Ekonomik Sebepler olarak, Fransız Devrimi'ni etkileyen olaylar, özellikle sınıflar arasında ekonomik gücü elinde bulunduranların yönetime karşı bir tutum içine girdikleri görülmektedir. Ekonomik gücü elinde bulunduran Büyük Burjuvanın siyasal yönetime dâhil edilmemesi tezat bir durum olarak görülmüştür. Bundan dolayı bu sınıf kendini tanımlayabileceği bir kimlik arayışına

yönelerek Fransız Devrimi'nin meydana gelmesinde tetikleyici bir güç olmuştur (Bolat, 2005: 150).

Fransız Devrimi ortaya çıktığı andan itibaren Birinci Dünya Savaşı sürecine kadar olan döneme ve daha sonra ortaya çıkan ve Üçüncü Dünya olarak nitelendirilen devletlerin ve bunların devlet yapılanmalarında moderniteyi esas alan ve bunu bir çözüm yolu olarak gören ülkelerin elitlerinin siyasi bakışına ile Batı siyaset anlayışına, diline ve kimliğine nüfuz etmiştir. Üç renkten oluşan Fransız bayrağı devrimi, özgürlüğü ve barışı simgelediğinden dolayı daha sonraki süreçte bağımsızlıklarını ele alan ya da birleşik devletler kuran ulusların bayraklarına esin kaynağı olmuştur. Birleşik Almanya mavi, beyaz ve kırmızı yerine siyah, kırmızı ve altın sarısını ilkin seçerken daha sonra da siyah, beyaz ve kırmızıda karar kıldı. Birleşik İtalya yeşil, beyaz ve kırmızıyı seçti. 1920'lere gelindiğinde ise 22 devlet kendilerini, yatay ya da dikey, üç şeritli farklı renklerden oluşan ulusal bayrakları tercih ettiler. Yıldız ve çubuk tasarımının hâkim olduğu ulusal bayraklar oldukça azdı; Amerika Birleşik Devletleri'nden türetilen bir işaret olarak üst sol köşeye tek yıldızlı bayrakları o dönem en fazla beş ülke vardı ve bunların üçünü Liberya, Panama ve Küba oluşturuyordu ve bu ülkeler fiilen Amerika Birleşik Devletleri tarafından kurulmuşlardı. Latin Amerika ülkelerinde bile, üç renkli etkiyi gösteren bayrakların sayısı, kuzey etkisini yansıtan bayraklardan çok daha fazlaydı. Bu da göstermektedir ki Amerikan Devrimi Fransız Devrimi'ne ilham kaynağı olmuş ve artık Fransız Devrim tüm dünyayı etkilemiştir. Bu bakımdan Fransız Devrimi, Amerikan Devrimi'nden daha etkili olmuştur. Fransız Devrimi'ni benzersiz kılan yönü evrensel değerleri içermesiydi (Hobsbawm, 2009: 46-47).

Fransa 1789 yılına kadar “Eski Krallık Rejimi” olarak tanımlanan otoriter bir rejimle yönetilmekteydi. Toplumsal yapı bu anlayışa göre şekillenmiş ve toplum aristokrat bir anlayışın hâkim olmuştur. Bu anlayışın dayandığı zemin doğuştan gelen toprak sahipliği ve bunun sağladığı varlıklı olma haliydi. Bu bakımdan burjuva sürekli ekonomik varlığını sürekli arttırmakta ve var olan kaynakları sömürerek varlığını devam güçlendirmekteydi. Bilimsel gelişmeler bu yapının sağlıklı ve eşitsiz bir yapı olduğu düşüncesinin ortaya çıkmasını sağladı ve var olan düzene karşı fikri bir eleştiri geliştirildi. Fransa 18. yüzyılın sonlarında hala toprak ekonomisine dayanan anlayışı yerine gittikçe sanayi olanaklarının kullanıldığı yeni bir ekonomik modele doğru evrilmiştir. Burjuvanın ekonomiye getirmiş olduğu yeni anlayış kapitalizmin ilerlemesini sağlamış ve ekonomik özgürlük mücadelesi eski ekonomik düzeni devam ettiren sosyal yapıyla sert mücadeleye girişmiştir (Soboul, 1969: 13). Leviathan'nın ön sözünde Kılıçbay, dönemin koşullarının bir analizini yaparken ekonomi ve

siyaset arasındaki ilişkiye dair, ekonominin siyaseti öncelediği ve eski siyasal elitleri tasfiye ettiği, yeni ekonominin yeni siyaset anlayışını getirdiğini, kapitalizm ekonomik anlamda feodaliteyi siyasetten elemine etmeyi büyük oranda başarmış olsa da tamamen bu sınıfa bitirememiştir. Bu da Avrupa'da iç savaşların ekonomi-siyaset ilişkisi nedeniyle çatışma durumunu meydana getirdiği ve bu çatışmaların uzun sürmesine yol açtığı görülmektedir (Hobbes, 2012: 10). Yapılar arasındaki bu çatışma hâkli burjuvazi tarafından gerekli ve doğal görülmekteydi. Bu süreçte filozoflar ile iktisatçılar da burjuva sınıfının sosyal ve iktisadi çıkarlarına uygun düşünsel zeminler meydana getirmişlerdir. Hâkim sınıf olan aristokrat sınıf her ne kadar hiyerarşide önde olmasına karşın bu statüsünü devam ettirememiştir. Devam eden süreçte hem iktisadi güçleri hem de toplumdaki sosyal statüleri büyük oranda zayıflamıştır (Soboul, 1969: 13).

Fransız insan hakları bildirgesi, dönemin koşullarında biraz da aceleyle yazılmış ve kısa bir metin olmasına karşın mevcut düzeni sarsıcı etkisinin olduğu kölelikle ilgili düzeni sarsmasından anlaşılmaktadır. Bu metnin en temel özelliği sadece yurttaş konumundakilerle ilgili maddeler içermesi değil bunun yanı sıra dünyadaki tüm insanları da mevzubahis etmesiydi. Bu bakımdan yerel bir anlayışın ötesinde evrensel kurallara göre düzenlenmiş bir metindir. Metnin etkinliği de bu özelliğinden gelmektedir. Bu metin insanların özgür doğduklarını ve hep özgür kalacağını duyurmaktaydı. Buna göre siyasal unsurlar bundan sonra yönettikleri toplumların temel hak ve özgürlükleri konusunda daha fazla çaba göstermeliydiler ve politik kurumların bundan sonraki en temel görevi doğal hakları korumaktı. Kamu mutsuzluğunun tek nedeni olarak insan haklarının bilinmemesi, unutulması ya da küçümsenmesi olarak gösterilmektedir (Mourgeon, 1991:36).

Aydınlık felsefesinin yeni yaşam tarzına yönelik düşüncesi eski yaşam biçiminin ve toplumsal yapının yerine, bilginin ön planda olduğu ve sürekli değişimin sosyal refah getireceği düşüncesine dayanmaktaydı. Filozofların toplumsal ilerlemenin gerekliliğine dair görüşleri genel kabul görmüş ve ilerleme için hak ve özgürlüğün kaçınılmaz olduğunu dile getirmişlerdi. Fransa'daki demografik alandaki bozulmalar, ekonomideki, istikrarsızlık, ihracat alanındaki azalma, komşu ülkelerdeki gelişmeler toplumda bir takım yeniliklerin getirilmesi fikrini cazip hale getiriyordu. Rahip sınıfının bol toprak sahibi olması, krallık etrafında yüksek gelirleri ve aşırı harcama kalemleriyle yer alan soylular toplumsal düzenin çarpıklığına sadece birkaç örnek olarak verilebilir (Soboul, 1969: 18; 28).

Fransız Devrimi'nin ürünü İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi bu alandaki gelişmelerin ilk örneği değildir. 1776 Amerikan Devrimi'nde hazırlanan bireylerin hak ve özgürlüklerine yönelik hazırlanan bildirgeler daha önce yürürlüğe konulmuştu. Çağın liberal düşüncesinin izlerini taşıyan Amerikan bildirileri, somut ve pratik içerikleriyle belli hakları siyasi otoritelere karşı güvence altına almayı amaç edinmişlerdi. Buna karşın Fransız Bildirisi soyut ve metafiziksel bir yaklaşımın ürünü niteliği taşımaktaydı ve bütün insanlığa seslenen evrensel bir anlayışla hazırlanmıştı. Bu metni hazırlayan ve onaylayan Meclis üyeleri, insan doğasından hareketle ortaya çıkarılan temel hakların ya da bir anlamda temel ilkelerin, insanlığın bütün zaman ve mekânlarında geçerli olduğu kanısından hareketle ideal bir rasyonel siyasi toplumun ancak bu ilkeler üzerinde yükselmesi gerektiği düşüncesindeydiler. Bundan dolayı bu bildirge yüksek bir düşünsel hassasiyetle oluşturulmuştur (Ağaoğulları, 1989: 197).

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi başlıca 4 ana başlıktan oluşmuştur

1. Bir anayasa ile Monarşinin yetkilerinin sınırlandırılması.
2. Vergilerin düzene konması ve azaltılması.
3. İç gümrük duvarlarının indirilmesi.
4. Basın özgürlüğünün sağlanması (Bolat, 2005: 151).

1789 Fransız Devrimiyle birlikte insan hakları konusunda anayasaların 1. maddesi “İnsanların özgür ve eşit haklara sahip olarak doğdukları ve kalacakları...” şeklinde başlar. Bildirgenin 2. maddesi “Doğal ve zorunlu insan haklarının korunmasını, her siyasi birleşmenin son amacı olarak ilan etmektedir” olarak ifade edilmiştir. 4. ve 5. Maddeler “Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir; toplumun diğer üyelerinin bu haklardan faydalanmasını garanti etmek amacıyla yapılabilecek sınırlamalar sadece yasayla belirlenebilir” şeklinde yazılmıştır. Özgürlük konulu bir diğer madde ise 10. Maddedir. Maddeye göre “Yasayla belirlenen kamu düzeni sınırları içinde din ve inanç özgürlüğünü ilan etmektedir.” Bildirgenin 16. maddesine göre ise “Hakları garanti edilmemiş erklerinin ayrılığı belirlenmemiş bir toplum Anayasa'ya sahip değildir” şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Aynı şekilde 17. maddeye göre ise “kutsal ve dokunulmaz mülkiyet hakkına, yalnız yasa ile belirlenen kamusal zorunluluk durumunda ve önceden adaletli bir karşılığının ödenmesi koşuluyla dokunulabilir” denilerek kesin biçimde hak kısıtlamasının bile belli bir ölçüde yapılması gerektiği vurgulanmıştır (Gören, 2006: 359). Bu maddeler günümüz insan hak ve özgürlükleri konusunda en açık ifadeleri içerdiğinden mevcut hukuk sistemleri bu ifadelere

temel alınarak şekillenmektedir. Yapılacak hak ve özgürlük temelli düzenlemeler bu açık maddelerin baz alınarak hazırlanması gerektiği her daim vurgulanmaktadır. Bu bakımdan bu maddeler evrensel nitelikte açıklığa sahip oldukları için dünyanın herhangi bir yerindeki hukuksal düzenlemelere de kaynaklık edebilir.

1789 Bildirisi'nin üçüncü madde dışındaki ilk dört maddesi kişi haklarına yönelik önemli bir düzenleme içermekte ve bireyi en öncelikli unsur olarak kabul etmekte, siyasal toplumsal yapı içerisinde de bireyi önemli bir konuma getirmektedir. Ancak 4. Maddeden sonra bu anlayıştan uzaklaştığı ve devlet otoritesinin hâkim kılındığı anlaşılmaktadır. Fransız devrimcileri, bireyi yalnızca doğal özü bağlamında ele almakla yetinmeyip aynı zamanda toplumsal ilişkiler içine yerleştirmekte ve böylece karşılına çıkan doğal insan-toplumsal insan ikilemi sorununa yeni bir perspektiften yaklaşarak çözüm aramışlardır (Ağaoğulları, 1989: 200).

Ağaoğullarına göre Fransız Devrimi bireyselliğin ön plana çıktığı bir anlayış doğurmuştur. Buna göre Fransız Devrimi,

Bireyciliğin büyük zaferi olarak kabul edilir. 17. ve 18. yüzyıl boyunca çeşitli düşünürler tarafından ortaya konan bireycilik, geleneksel toplumun üzerinde yapılandığı topluluk içi bağların ve bağımlılık ilişkilerinin yıkılması ve aynı zamanda siyasal iktidarın karşısında bireysel bir özerklik alanının tanınması düşüncelerini içerir. Bu düşüncelerin ulaştığı nokta ise, devletin prensin mallarının yönetimi olmaktan çıkıp, ortak iyiliğin ve çıkarın gözetildiği kamusal alana dönüşmesidir. Fransız Devrimine bu açıdan yüzeysel bir biçimde yaklaşırsa, onun bireycilik projesinin gerçekleşmesi olduğu ileri sürülebilir (Ağaoğulları, 1989: 195).

Bu bildirge modern doğal hukukun ana öğelerini özümlediğini, kişiyi insan olarak ele aldığı ve temel hakkı olan yaşam hakkını, yani varlığı koruyup sürdürme hakkının bulunduğunu ileri sürmektedir. Bireyin bu haktan yeterince faydalanabilmesi için kişisel tabi hürriyetin uygulanabilirliği ile mümkündür. Buna göre başkasına ihtiyaç duymayan rasyonel insan, içerisinde kendine özgü ayrıcalıkların oldu özel bir yaşam alanı meydana getirir. Bu da onu birey olarak var kılar. Bu konuda çalışan bazı kuramcılar siyasal toplum içerisindeki bireyin var olma durumunun siyasal yapısının varlığı bireyin özel olarak yarattığı alanın ortadan kalkmasına neden olmaz. Çünkü siyasal düzen, kişiler arasındaki toplumsal sözleşmeyi sağlayarak insan yaşamıyla ilgili hakları öncelikli olarak temellendirir. Örneğin Locke da bu konuda, “temel, kutsal ve değişmez bir yasa olan kendini korumanın” olduğunu belirterek, siyasal toplum içerisinde bireyin kendini ve önemli gördüğü hakları güvence altına alınmasını istemektedir. Dolayısıyla devletin yapması gereken özel alanlardan oluşan sivil

toplumu göz ardı etmemesidir. Aksine devletin işlevi kişi hak ve hürriyetlerini koruyacak bir alan meydana getirmesi ve bunları da güvence altına alması ve buna karşı saldırıları da önlemesi gerekir. Böylece modern doğal hukuk, siyasal yönetimi ne olursa olsun devleti bireyin hizmetine sunulmuş bir vasıta olarak tasarlar (Ağaoğulları, 1989: 199).

1789 Fransız İhtilali bir çağın kapanmasının yanı sıra bu yeniçağın kamu hukukunun ilkelerini de belirleyerek eski imtiyazlı düzenin varlığını da sonlandırmıştır. Devrimi gerçekleştiren kadrolar ve halk da siyasal rejim olan Cumhuriyet düşüncesine oldukça yabancıydılar. 1791’de Fransız Anayasası oluşturularak yıkılan eski siyasal rejimin yerine Cumhuriyet rejimidir. Egemenlik anlayışı tektir, bölünemez ve zamanla da kaybedilemez şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bu anayasa genel oy ilkesini kabul etmemiş ve oy kullanmadaki servet esasına göre bir seçim sistemi ön görmüştür (Bolat, 2005: 151).

Akşin’e göre Fransız İhtilali’nin evrensel özellikler taşımasında Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi tarafından ilan edilmesinin payı büyüktür. Ancak bu ihtilalin sadece bildirge tarafından açıklanmasıyla evrensel özellik kazanmasına bağlamak doğru bir yaklaşım olmaz. O dönem kültürel, iktisadi, jeopolitik, demografik açılardan Fransa’nın Avrupa’da önemli bir konum işgal etmesinin de önemli bir payı vardır. Bu bakımdan ihtilalin savunulması, Fransız ordusunun bu bilinçle hareket etmesinin bir sonucu olarak ihtilal anlayışının ve kazanımlarının devam ettirilmesi sağlandı ve bu etki tüm Avrupa’ya yayılmış oldu (Akşin, 1994: 24).

Netice olarak Fransız Devrimi, Fransa’nın tarihinde aristokrasi egemenliğine son vererek burjuvayı siyasal iktidara taşımıştır. Bu devrim aynı zamanda Fransa tarihinde liberal demokrasinin ortaya çıkışının dönüm noktasıdır. Yine haklarda eşitlik, girişimde özgürlük, vergide adalet ve hemen her konuda uygulanmaya çalışılan temel hak ve özgürlükler açısından da çığır açmıştır. Bu devrim kendi sınırları içerisinde kalmamış, dış dünyada da hak ve özgürlükler konusunda beklenti içinde olan toplumlarda büyük bir umutla karşılanmıştır. Bu devrim temel hak ve özgürlüklerin getirdiklerinin yanı sıra siyasal rejim değişikliğini de getirmesiyle diğer bildirelerden farklılığını ortaya koymaktadır (Tanilli, 1999: 191-192).

BÖLÜM 2

2. TÜRKİYE'DE TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

2. 1. Türkiye'de Temel Haklar ve Özgürlüklerin Tarihsel Gelişimi

Osmanlı devleti bir monarşiydi yani devlet başkanlığı irsi olarak intikal etmekteydi. Osmanlı'da anayasalcılık hareketleri 1808 Sened-i İttikaf ile başladığını, 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile devam eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Gözler, 2018: 161).

Osmanlı'da toplumsal ve yönetsel yapıya bakıldığında askeri sınıf kategorisine idareci ve koruyucular girerken, geri kalanı da reaya (halk) olarak tanımlanmaktadır. Askeri sınıf “kul” olarak ifade edilmekte ve bunların dışında kalanlar da yönetilen sınıfa dâhildirler (Shaw, 1976; 167). Bu iki sınıftan, yönetici ve savaşçı olanlar yani kullar hakkında padişahın, herhangi bir yargılamaya, mahkeme hükmüne ihtiyaç duymadan ölüm cezası verme yetkisi vardı. Bu bakımdan hükümdarın mutlak otoritesine dayanan yönetim biçiminin olduğunu söyleyebiliriz.

Bahsedilen “kulluk” durumu Osmanlı İmparatorluğu'nda kişi hak özgürlükleri konusunda bize bazı fikirler verebilir. Şöyle ki, Üçok ve Mumcu'nun da ifade ettiği gibi, dönemin devlet idare kültürünün bir gereği olarak başvurulan uygulamalar çoğunlukla dibi referanslara dayanmamaktadır. İslam dininde yaşam hakkı büyük oranda korunurken, istisnai durumlarda ölüm cezası uygulamasına başvurulurken, hatta efendinin kölenin yaşamını sona erdirme (idam etme) yetkisi yoktur. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu'nda “siyaseten katl” uygulamaları İslam dini hükümlerine pek uyulmadığının işaretidir. Dolayısıyla İslâm hukukunda ölüm cezaları çok az olduğu gibi, efendinin köleyi öldürme yetkisi de kesinlikle bulunmamaktadır (Üçok ve Mumcu, 1987; 203). Yönetime karşı bir tehlike durumunun önceden sezilip ortadan kaldırılmasına yönelik, bu işte dâhili olanların öldürülmesi uygulaması Osmanlı örfî hukukunda “siyaseten katl” veya kısaca “siyaset” olarak bilinmektedir. Bu uygulamanın istisnası ulema sınıfıdır çünkü kadılarına “siyaseten katl” cezası uygulanmamaktadır (Ortaylı, 2007; 262). Osmanlı devletinin padişahlarından Fatih Sultan Mehmet'in o döneme kadarki kanunları bir araya getirip yazdırdığı Kanunname-i Ali Osman'ın (Kanunname-i Mehmedi ya da Fatih Kanunnamesi) 37'nci maddesi “siyaseten katl” konusunda saltanata kardeşler arasında gelebilecek bir tehlikeye karşı, yönetime geçen

kardeşin diğer kardeşleri katledebileceğine dair yetki verildiği ifade edilir. Bu yetkiye din âlimlerinin de onay verdiği yazılıdır.⁴

Dönemin, devleti idare etme ve idarenin varlığını muhafaza konusundaki kaygıları göz önünde bulundurulsa bile, bu tür bir uygulamanın kesinlikle insan hak ve özgürlükleriyle uyuşmadığı barizdir. Kişinin en temel hakkı olan yaşam hakkı padişahın takdirine bırakılması keyfi uygulamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Temel hak ve özgürlükler konusunda Osmanlı toplumunda yer alan bir diğer önemli husus da kölelik kurumudur. Osmanlı’da köleler zenginlerin ev işlerinde, belli ticari alanlarda, tarım sektöründe, belli el sanatlarında kullanılmaktaydılar (İnalçık, 2010; 166). Osmanlı tüccarları köleleri çoğunlukla uzun mesafeli ticari işlerde ticari vekil olarak yerlerine görevlendirirdi. Aynı zamanda tarımda da kölelerin sağladığı emek hem devlete hem de zenginlere hem de yöneticilere ekonomik değer sağlıyordu (İnalçık, 2010; 169).

İnsan haklarına aykırı olan kölelik müessesesi sadece modern çağ toplumlarında değil, Osmanlı devletinde de varlığını devam ettirmiştir. Kölelik durumu bireyin ona dair olan haklarından yerleşme, çalışma, seyahat haklarını kısıtladığından dolayı insanı olmadığı net şekilde söylenebilir. Osmanlı toplumu da kendisi gibi köleliğin uygulandığı toplumlar gibi dini kimliği belirgin olan bir toplumdur. Osmanlı’yı diğer çağdaşlarından ayıran temel husus vatandaşlarında istisnai durumlar hariç özel toprak mülkiyete sahip olamamalarıydı. Özel mülkiyet olarak yalnız şehirlerdeki arsalar, bağ ve bahçeler bırakılmıştır. Bu durum Osmanlı’da Avrupa’daki gibi toprağa sahip olan aristokrat bir sınıfın ortaya çıkmasına engel olmuştur. Özel toprak mülkiyeti olmasına karşın Osmanlı’da sınıflaşmadan söz etmek mümkündür. Buna göre en prestijli sınıf olarak “askerî sınıf” oldukça önemli bir konumdadır. Günümüz tabiriyle bu sınıf memurlara karşılık gelmektedir. Dolayısıyla devletten maaş alan her birey asker sayılmaktadır. Bunun dışında kalan sınıf ise reaya olarak isimlendirilmektedir. Bunun haricinde sınıflaşmanın ortaya çıkmasını sağlayan bir başka husus da şehirli olanların devletle olan özel ilişkileriydi. Bunlar köylülerin yaptığı gibi geçimlerini devletin toprağını işleterek doyurmamakta, ticaret hayatından elde ettikleri gelirlerle geçinmekteydiler. Üçüncü bir sınıf olarak da raiyyet yani çiftçilerin oluşturduğu bir sınıf söz konusudur. Bunlar devlete ait arazilerde ekim yapmakta ve bir nevi devletle ekonomik işbirliği yapmaktaydılar yani devletin yarıcısı konumundaydılar (Akdağ, 1995: 81-87).

⁴ “Siyaseten katl” konusunda yapılmış detaylı bir çalışma için bkz. (Mumcu, 1963).

Osmanlı toplumu bu tür sınıflaşma eğilimlerinin yanında bir de yatay olarak bölümlenmiştir. Yani millet esasına göre dini saiklerle mensubiyete göre millet adı verilen birtakım gruplara ayrılmış, ayrıca vergiler bu gruplara mensubiyete göre toplanmıştır. Bu şekil millet esasına göre bölünme hem modern çağa hem de Ortaçağa ait sınıfsal yapılara benzerlik göstermemektedir (Ortaylı, 2007; 201). Osmanlı toplum yapılanmasında Müslümanlar genelde en üst sınıfı temsil etmekte. Bir gayri Müslüman zengin olması, onun bir Müslüman ile aynı sınıfı paylaşması ve eşit konumda olması sağlamazdı. Kölelik müessesesi her ne kadar gayri insani olarak görülse de bu sınıf içinde olan ve bürokraside en üst makam olan sadrazamlık mertebesine bir Müslüman kölenin yükselebilmesi mümkündür. Ancak köle olmayan bir gayri Müslüm bu mertebeye ulaşamamaktadır. Osmanlı sınıfsal yapısının genellikle dinsel temele göre şekillendiğini buradan da görmekteyiz.

Osmanlı toplumunda dile getirildiği gibi dini esaslara göre sınıflaşma mümkünse de bu durum dini anlamda klasik bir sınıf meydana gelmemiştir. Bu konuda temel ölçüt iktisadi zenginlik ve sosyal statü göz önüne alındığında askerî sınıfın üst sınıf olarak kabul edilmesi daha yerinde bir değerlendirme içerir. Çünkü bu sınıf mensupları sadece toplumun en güçlü ve itibarlı sınıfı değil, aynı zamanda en zengin sınıfını meydana getirmiştir. Devlet hizmetlerinden ötürü askerle belli bir ödeme ya da devletin halk üzerinden alacakları şeklinde ödeme yapılabilmektedir (Akdağ, 1995: 81). Bunun yanında askerler devletin dışında işlettikleri topraklardan da elde ettikleri gelirleri mevcuttu. Bu gelirler vergiden muaf olduğu için askerle için iyi bir gelir kapısı anlamına gelmekteydi. (Akdağ, 1995: 82). Yine Osmanlı toplumunda şehirde yaşayanları orta sınıf, onların dışında kalanları da alt sınıf olarak kabul etmek mümkündür. Bu bakımdan, o dönemin bir hak arayışı olarak kayıtlara geçen ve Tanzimat'tan önce insan hakları alanındaki önemli bir belge olarak 1808 tarihli Padişahla âyanlar arasında imzalanan Sened-i İttifak oldukça önemlidir. Dolayısıyla insan haklarıyla ilgili olan 5.maddesi suçu açıkça belli olmadıkça âyan, vükelâ, ulema ve saray mensuplarına bir kötülük yapılmamasını, ceza verilmemesi şeklinde bir güvenlik teminatının verildiği görülmektedir (Akşin, 1997: 95). Bu belge bir anlamda üst sınıf bakımından siyaseten katli olayına bir önlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak her ne kadar teorik anlamda önemli bir düzenleme yapılmış olsa da senetteki hükümler pratikte uygulanmamıştır. Senet, Akşin'in de belirttiği gibi çok kısa süre içinde tarihin çöp tenekesine atılma talihsizliğine uğramıştır (Akşin, 1997: 96). Sened-i İttifakın arkasındaki güç olan Alemdar Mustafa Paşa Yeniçerilerce 15 Kasım 1808 tarihinde öldürülmüştür. Bu öldürme olayından sonra Sened-i İttifak pratikteki varlığını yitirmiştir. Sened-i İttifakın zeyilinde (ek) her yeni gelen sadrazamın senedi imzalaması

öngörülmüşse de Alemdar Mustafa Paşa'nın yerine geçen sadrazamalar söz konusu belgeyi imzalamamışlardır. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesiyle pratikteki varlığını yitiren senedin diğer sadrazamlar tarafından imzalanmaması hukuki varlığını da tartışılır hale getirmiştir (Gözler, 2018: 162).

Sened-i İttifak bir anayasa olmasa da devlet iktidarının sınırlandırması niteliği taşıması temel hak ve hürriyetler konusunda kısıtlı olsa da düzenlemeler içermesi bakımından anayasal nitelikte bir belge niteliği taşımaktadır. Söz konusu belge hukuki nitelik olarak misak niteliğinde olup iki taraflı bir sözleşme olduğunu da kabul edebiliriz. Osmanlı'da ileriki dönemlerde gerçekleşecek anayasacılık hareketlerine de etkisi olmuştur.

1839 yılında Abdülmecit'in tahta çıkmasıyla bir Tanzimat fermanı ilan edilmiştir. Bu ferman birçok temel hak ve hürriyetin tanınmasının yanında devlet iktidarının kullanılmasına ve sınırlandırılmasına ilişkin birçok temel ilke kabul edilmiştir (Kapani, 1981: 104). Can güvenliği, yargılanmanın aleniliği ilkesi, mülkiyet hakkı, ırz ve namus dokunulmazlığı hakları getirerek temel hak ve özgürlükler açısından önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yine devletin sınırlanması ve kullanılması açısından da mali güce göre vergi ilkesi, askere almada adalet ilkesi, eşitlik ilkesi, kanunun üstünlüğü ilkelerini de benimseyerek anayasal nitelikte bir belge meydana getirilmiştir (Gözler, 2018: 162). Kişi haklarının korunması açısından ferman, hakkında açık şekilde soruşturma yapıp hüküm verilmedikçe, hiç kimseye gizli veya alenî idam veya zehirlenme cezası uygulanamayacağını ifade etmekteydi. Kişi hakları konusunda önemli bir düzenleme de cezaların şahsiliği ilkesinin uygulanması olmuş ve bir kimseye suçundan dolayı verilen cezadan, onun varisleri ve çocukları sorumlu olamayacağı ve şahsın mallarına da el konamayacağı düzenlenmiştir. Ferman, Osmanlı'da gayri-müslüm ve Müslüm ayrımını ortadan kaldırarak, Hristiyan ve Müslüman bütün Osmanlı uyruklarını eşit sayacak bir maddede yer almıştır. (Armaoğlu, 2013: 232).

Ferman, Mahkeme kararı olmadıkça kimseye ölüm cezası verilmeyeceğini düzenleyerek padişahların, Osmanlı İmparatorluğu'nda "siyaseten katli" uygulamalarını ortadan kaldırmaktaydı. Yine fermanda, Tanzimat dönemi ve sonrasında idam edilenlerin mallarının müsadere edilmeyeceği hükmü getirilmiştir. Tanzimat Fermanı'yla getirilen bu iki düzenleme önem arz etse de padişahın bu hükümlere aykırı davranmasını engelleyecek bir mekanizma söz konusu değildir. Tanzimat Fermanı bir anayasa değil anayasal nitelikte bir belgedir. Söz konusu belge hukuki nitelik olarak misak niteliğinde olmayıp padişahın tek yanlı işlemi yani bir "ferman"dır. Padişah istediği takdirde bu hakları geri alabilirdi. Yine de

temel hak ve özgürlükleri ilgilendiren bu iki önemli hakkın düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Avrupa, 1839 Tanzimat Fermanının getirmiş olduğu hakların yetersiz görmüş ve verilen sözlerin tutulmamış olduğunu, bu sebeple Osmanlı'dan yeni birtakım talepler ileri sürmüştür. Batı'nın en önemli talebi Hristiyan azınlıklara tanınacak haklardı. Bu nedenle Ali Paşa ile İngiliz ve Fransız büyükelçilikleri tarafından 1856 Islahat Fermanı esasları belirlenmiştir. Bu fermanın ana amacı gayri-müslimler ile Müslümanlar arasında tüm haklar yönünden eşitlik sağlamaktır (Tanör, 2001: 95-96).

Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'ndan daha geniş biçimde düzenlenmiştir. Din, memurluk, askerlik, vergi, eğitim ve temsil alanında gayrimüslimlere ve Müslümanlar arasındaki farklar kaldırılarak bir eşitlik sağlanması amaçlanmıştır. Bu fermanın önemli bir özelliği de din değiştirme hakkının sağlanmasıydı. Buna göre İslam dininden çıkanlar eski usulün aksine ölüm cezasıyla cezalandırma işlemi uygulamadan kaldırılmıştır. Daha önce sadece Müslümanların askere alınması işlemi, Islahat Fermanı'yla gayri-müslimleri de kapsayacak şekilde düzenlenmiş, hatta askerlik yapmak istemeyenlere belli bir bedel karşılığı askerlik hizmetinden muaf olma hakkı da tanınmıştır. Aynı zamanda Müslümanların sadece sahip olduğu devlet görevlisi olma hakkı gayri-müslimlere de tanınmıştır. Islahat Fermanı, Tanzimat fermanı gibi bir anayasa değil anayasal nitelikte bir belgedir. Söz konusu belge hukuki nitelik olarak misak niteliğinde olmayıp padişahın tek yanlı işlemi yani bir fermandır (Gözler, 2018: 165).

2. 2. Türk Anayasalarında Temel Hak ve Özgürlükler

Tarihsel olarak anayasalar oluşturulmadan önce yukarıda da ifade edildiği gibi Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı gibi anayasal nitelikteki belgelerle birlikte insan hak ve hürriyetleri konusunda önemli düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'de anayasalcılık faaliyetleri sonucu ilk yapılan anayasa 1876 Kanun-i Esasi'dir. Daha sonrasında 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasaları oluşturulmuştur.

2. 1. 1. 1876 Anayasası

Osmanlı'da rejim değişikliği 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile Mutlak Monarşi'den tam olmasa da Meşrutî Monarşiye geçildiğini ifade edebiliriz. Padişahın fermanlarıyla tanınan temel insan hakları artık bir lütf şeklinde değil; hukuki metinlerle

güvence altına alınan haklar şeklinde düzenlenmiştir. (Mumcu, 1992: 166). Kanun-i Esasi ile temel hak ve hürriyetlerin 8 ila 26. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu haklar şu şekilde sıralanabilir: vatandaşlık hakkı (md 8), kişi hürriyeti (md 9), kişi güvenliği (md 10), ibadet hürriyeti (md 11), basın hürriyeti (md 12), şirket kurma hürriyeti (md 13), dilekçe hakkı (md 14), öğretim hürriyeti (md 15), eşitlik ilkesi (md 17), devlet memurluğuna girme hakkı (md 19), mali güve göre vergi ilkesi (md 20), 'mülkiyet hakkı (md 21), konut dokunulmazlığı (md 22), kanuni hakim güvencesi (md 23), müsadere, angarya yasağı (md 24), vergilerin kanuniliği ilkesi (md 25), işkence yasağı (md 26) (Gözler, 2018: 166-167).

Kanun-i Esasi ile kişi güvenliği ve kişi hürriyeti konularında önemli düzenlemeler yapılmış, bu düzenlemeler bağlamında bütün Osmanlı tebaasının kişisel özgürlüklerine sahip oldukları vurgulanmıştır. Bu haklar sınırsız bir şekilde kullanılamazlar. Hiç kimsenin, yasada belirtilmeyen bir gerekçeden dolayı cezalandırılmayacağı ifade edilmiştir.

Kanun-i Esasi din ve vicdan hürriyetini düzenlemiş ve tanımlamıştır. Yapılan düzenlemeye göre Osmanlı devlet dini İslam olarak belirtilmiş, genel düzen ve adap bozulmadığı sürece diğer dinlerin gerekleri de özgür bir şekilde yerine getirilmesi devlet garantisindedir.

Usulünce mülkiyet hakkı edinilmişse bu hak güvence altındadır, ancak kamu yararı var ise ve peşin ödemek suretiyle mülkiyet hakkı ortadan kaldırılabilir (Mumcu, 1992: 167).

Temel hak ve hürriyetler 1876 Kanun-i Esasi'de geniş bir şekilde yer almıştır. Ancak kanununun 113. Madde ile padişaha kişileri sürgün etme yetkisi tanınmıştır. Bu maddeye göre padişah, ülkenin güvenliğinin tehlikeye düştüğünü polis soruşturmasıyla doğrularsa kişileri başka yerlere gönderme hakkına sahiptir (Mumcu, 1992: 168).

1909 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile Osmanlı rejimi tam anlamıyla mutlak monarşiden sınırlı monarşiye geçmiştir. Bunun en önemli nedeni padişahın kanunlardaki mutlak veto yetkisi kaldırılarak güçleştirici ve geciktirici veto yetkisine dönüştürülmesidir. Anayasada yapılan en önemli diğer bir değişiklik 113. maddede yer alan padişahın polis soruşturması ile vatandaşları yurt dışına sürgüne etme yetkisinin kaldırılmasıdır. (Mumcu, 1992: 172).

Dönemin ruhunu yansıtmaması açısından ilklere sahip olan Kanun-i Esasi kamu hukuku alanına giren tarihi bir değere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler konusunda ciddi düzenlemeler içermektedir (Akıllıoğlu, 1995:130).

2. 3. 2. 1921 Anayasası

1921 anayasası Kurtuluş Savaşı dönemlerinde oluşturulmuş 23 madde ve ek olarak da bir maddeden oluşan kısa bir metindir. Devletin temel kuruluşunu gösteren geleneksel ilk bölümünü içerir. Hak ve özgürlükler bölümü, ön sözü ve değiştirilme yöntemleri yer almaz. Bu anayasa Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasa geleneğini başlatması bakımından çok önemli esaslar getirmiştir (Parla, 1991: 12). 1921 Anayasası 2. madde ile meclis hükümeti sistemini benimsediği yani yürütme erki ve yasama yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğuna işaret ederek, yasamanın üstünlüğünü açık bir şekilde kabul etmiştir (Parla, 1991: 13).

1921 Anayasası 1876 Anayasası'nı yürürlükten kaldırmamıştır. Bu anayasaya geçiş anayasası da denilebilir. Bu anayasanın birinci maddesi, milli egemenlik ilkesini benimsemiştir. Hâkimiyet millete verilmiştir. Bu bakımdan 1876 anayasasındaki monarşik rejim yerine egemenliğin halka ait olduğu cumhuriyet rejimi benimsenmiştir. Osmanlı-Türk Anayasacılığında 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu önemli bir anayasadır. Bu anayasa Osmanlı devletinden Türkiye devletine geçiş sürecini belgeler nitelikte öneme sahiptir (Tanör, 2001: 225).

1921 Anayasası sürecinde siyasi ve hukuki alanda bazı değişiklikler gerçekleşmiştir. Saltanat kaldırılmış, daha sonra cumhuriyet ilan edilmiştir. Daha sonra hilafetin kaldırılması alınan en radikal kararlardandır. Böylece egemenliğin doğrudan halka geçtiği yeni bir düzen kurulmuştur. Dolayısıyla, 1921 Anayasası'nın temel niteliği demokratik anlayışın ön planda olduğu bir yapıda olmasıdır. Daha sonraki anayasal çalışmalara da kaynak edecek olan cumhuriyet, ulusal egemenlik, meclisin üstünlüğü gibi esaslar Kurtuluş anayasacılığından Kuruluş anayasacılığına geçişin mirası olarak görülebilir (Tanör, 2001: 277-287).

1921 Anayasası 1876 Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırmamıştır. Temel hak ve özgürlükler bakımından herhangi bir düzenleme içermemektedir. Ancak İstiklal Mahkemeleri kurulmuş, bu mahkemenin üyeleri, meclis tarafından meclis üyelerinden seçilmiştir. Bu mahkemeler, hâkimlerin bağımsızlığı ilkesiyle kanuni hâkim güvencesine tamamen aykırılık teşkil etmektedir (Gözler, 2018: 177).

Birinci dönem İstiklal Mahkemeleri çalışmalarının başlaması için mecliste yapılan toplantıda alınan karara göre, kurulan mahkemelerin “hiçbir kanun maddesine bağlı kalmadan kendi vicdani kanaatleri ile karar verecekleri” şeklinde ortak bir karar alınmıştır (Nedim, 1993: xviii). Bu alınan ortak karar ceza hukukunun temel prensibi olan “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesine oldukça aykırılık teşkil etmekte, hukuk güvenirliliği açısından da herhangi bir teminat sağlamamaktadır.

2. 3. 3. 1924 Anayasası

1921 Anayasası Kurtuluş Savaşı süresi içerisinde yapılması, 1876 Anayasası'nı ortadan kaldırmaması, geçici bir anayasa olması sebebiyle çoğu yönden aceleye getirilmiş ve kısa olan bir metinden oluşması, 1 Kasım 1922 tarihinde, Saltanatın kaldırılması ile yeni devletin ihtiyaçlarına cevap verecek ve toplumu geliştirecek yeni bir anayasaya olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan kurtuluş savaşı devam ederken bu anayasa ile meclisle yürütülen kurtuluş mücadelesine hukuki çerçeve oluşturmuştur. 1921 Anayasası devlet organlarının yetkisini T.B.M.M. tarafından kullanılmaktaydı. Cumhuriyetin ilanı ile 1924 Anayasası, 1921 Anayasası'nı ilga etmiştir. Bu anayasa kurucu meclis yerine ikinci Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından hazırlanmış ve 1961 Anayasasıyla yürürlükten kaldırılmıştır (Dinçkol, 2015: 342).

Mustafa Kemal Atatürk'ün ifade ettiği gibi bu yeni anayasa;

Devletin şeklini ve millet tarafından hükümetin kurulması yolunu tespit eden, millet ile hükümetin karşılıklı hak ve ödevlerini gösteren, yasa yapma yetki ve yürütme kuvveti arasındaki iş bölümünü ve ilişkileri düzenleyen bir metin olmalıdır (İnan, 2000: 240).

1924 Anayasası modern anlamda anayasanın konularını içermekte ve devletin temel organlarını, kuruluş, işleyiş ve ilişkileri ile, bireyin temel hak ve özgürlüklerini de düzenlemektedir.

1924 Anayasası da 1921 Anayasası gibi milli egemenlik ilkesini kabul etmiştir. Ayrıca 1924 Anayasası'nın ilk maddesi “Türkiye Devleti bir cumhuriyettir” şeklindeki düzenlemesi, devletin rejimini açık bir şekilde belirtmiştir. Dinçkol'a göre;

Meclisle yürütülen ulusal kurtuluş mücadelesi sonucunda yapılan Anayasa'da imparatorluktan ulus-devlete geçişte, ulus iradesini temsil eden meclisin iradesinin sınırlanması, önceki rejime dönüşü engellemenin önlemi olarak düşünülmüştür. Bu nedenle de Anayasaya uygunluğu denetleyecek yargısal bir organa yer verilmemiş,

özgürlüklerin yegâne güvencesi, egemenliğin kullanıcısı TBMM olmuştur (Dinçkol, 2015: 343).

Bu husus da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yasama yetkisini denetleyebilecek Anayasa Mahkemesi gibi bir denetim organının olmayışı hukuk devletindeki denetim işlevinin yerine getirilemediğini göstermektedir.

1924 Anayasası devletin temel kuruluşunu, teme hak ve hürriyetleri 1921 Anayasası'ndan farklı olarak detaylı bir şekilde düzenlemiştir. Hatta anayasanın kabulü için toplantıya katılmanın salt çoğunluğunun üçte ikisiyle kabul edileceğine ilişkin usul kuralı getirilmiştir. Milli egemenlik ilkesi bu anayasada belirgin bir şekilde görülmektedir (Tanör, 2001: 290-293). 1924 Anayasası bu bakımdan liberal anlayışın hakim olduğu bir anayasadır ve güçler ayrılığına yönelmenin görüldüğü metin olmasıyla birlikte, bu anayasa tasarısı mecliste sert tartışmaların sonunda cumhurbaşkanına 7 yıl görev süresi, başkomutanlık yetkileri, meclisi fesih ve veto yetkileri istenmişse de bu talepler II. Meclis'teki muhalefet ve çoğunluk, meclis üstünlüğü ilkesini zedeleyecek ve yürütmeyi bu denli güçlendirecek önerileri reddetmiştir (Parla, 1991: 22).

1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, temel hak ve hürriyetler konusunda oldukça özgürlükçü bir anlayışı benimsemiştir. 1924 Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler 68 ila 88. maddeler arasında düzenlenmiştir. Şu temel hak ve Hürriyetler benimsenmiştir: Eşitlik ilkesi (m.69), kişi dokunulmazlığı (şahsi masuniyet), kişi güvenliği (m.72), işkence ve eziyet yasağı (m.73), mülkiyet hakkı (m.74), din hürriyeti (m.75), konut dokunulmazlığı (m.76), basın hürriyeti (m.77), seyahat hürriyeti (m.78), sözleşme (akit) hürriyeti, çalışma (say ü amel) hürriyeti, mülk edinme ve tasarrufta bulunma hürriyeti, toplanma (içtima) hürriyeti, dernek (cemiyyet) kurma hürriyeti, şirket kurma hürriyeti (m.70, 79), eğitim hürriyeti (m.80), haberleşmenin gizliliği esası (m.81), dilekçe hakkı (m.82), vicdan hürriyeti, düşünce (tefekür) hürriyeti, söz (kelam) hürriyeti (m.72), Mebus seçme ve seçilme hakkı (m.10, 11), vatandaşlık hakkı (m.88), devlet memuriyetine girebilme hakkı (m.92), Türkiye Büyük Millet Meclisine başvurabilme hakkı (m.82) (Gözler, 2000: 69).

1924 Anayasası'nın düzenlemiş olduğu temel hak ve özgürlükler, 18. yüzyıl filozoflarının geliştirmiş oldukları tabii hak doktrini temel alınmıştır. Jellinek'in temel hak ve hürriyetlerin sınıflandırılması ayrımına göre negatif statü hakları bu anayasada düzenlenmiştir. Ancak anayasa koyucu sosyal ve ekonomik haklara ilişkin düzenle

yapılmamış ve sosyal devlet anlayışına uzak, klasik, liberal bireyci bir anlayışa sahiptir. Aktif statü hakları yönünden de bazı siyasi haklar da tanınmıştır (Kapani, 1993; Tanör, 2001).

Ancak 1924 Anayasası'ndaki temel hak ve özgürlükler liberal bir anlayışla düzenlenmesine karşın uygulamada 1950'lere kadar bu liberal özelliği görememekteyiz. Buna göre bireylerin eğitim özgürlüğü 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile sınırlandırılmıştır. Yine basın ve siyasi muhalefet 4 Mart 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile neredeyse tümüyle baskı altına alınmıştır. Yargı anlamında da baskıcı bir anlayış benimsenmiş ve İnkılâp Kanunları şiddete başvurularak uygulanmıştır. Adil yargılama yapmayan Ankara İstiklâl Mahkemesi olağanüstü mahkeme niteliğinde olup bu mahkeme korkular yaratarak insanları kanunlara uymadıkları gerekçesiyle sindirmiş ve cezalandırmıştır. Hatta yargılamalar o kadar bariz şekilde hukukilikten uzak bir şekilde uygulanmıştır ki şapka kanununa muhalefetten dolayı idama mahkûm edilen bireyler bile olmuştur. Mahkemenin bu hukuk dışı uygulamaları kesintisiz devam etmiştir. Bu mahkeme, evrensel hukuk ilkesi olan “ceza kanunlarının geriye yürümezliği” ilkesini ihlal ederek kanunu çıkmasından önce yapılan fiillerden dolayı idam cezasına hükmedebilmiştir. Bu kapsamda 1925 yılında muhalif konumdaki dergi ve gazetelerin birçoğu kapatılmıştır. Bir başka hukuk dışı uygulama da 25 Temmuz 1931 tarih ve 1881 no'lu Matbuat Kanunu ile düşünce özgürlüğü ve basın hürriyeti ortadan kaldırılarak “memleketin umumî siyasetine dokunacak” yayınlar yapan gazetelerin Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılması gerçekleştirilmiştir. Hâlbuki Anayasanın 77. Maddesine göre “Basın, kanun çerçevesinde serbesttir ve yayımından önce denetlenemez, yoklanamaz” denilerek herhangi bir kısıtlamaya gidilemeyeceği açıkça vurgulanmıştır⁵ Bu dönemde dernek kurma izne tabi tutulmuş ve cumhuriyetin temel değerlerini temsil eden “altı ok”a aykırı hareket nitelikteki derneklerin kurulmasına izin verilmemiştir. Bazı aşırı lâiklik uygulamalarına da rastlanılmış, bazı camiler ibadete kapatılmış, hac izne tabi tutulmuş, din eğitimi yasaklanarak temel din ve ibadet hürriyeti kısıtlanmıştır. Aynı zamanda siyasi haklar da görünüşte anayasada yer almış fakat uygulama olanağı verilmemiştir. Bu dönemdeki en temel hak kayıplarından biri de seçmenin özgürce istediği siyasetçiye oy vermesinin olanaklarının sağlanamamasıdır. Buna göre seçimler iki dereceli ve “açık oy, gizli sayım” esasına göre gerçekleşmiştir (Gözler, 2000: 70).

1924 Anayasası çok kısa sürede hazırlanmasına karşın temel hak ve hürriyetler kısmına 20 maddelik bir Teşkilât-ı Esasîye Kanununun temel hak ve hürriyetleri

⁵ 1924 Anayasası'nın tüm maddeleri için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>

düzenlemesinde dikkati çeken bir özellik de bunların çok kısa olarak düzenlenmesidir. Temel hak ve hürriyetler kısmına 20 maddelik bir yer verilmiştir. (Gözler, 2000: 69-70). Yukarıda da belirtildiği gibi çoğu temel hak ve hürriyetlere ilişkin ifadeler sadece göstermelik olarak anayasada yer almıştır. Anayasada yer alan kanun çerçevesinde ifadesi birçok maddeye eklenmiştir.

Anayasa'da 86. maddede belirtildiği gibi sıkıyönetim halinde meclisin alacağı kararla birçok hak geçici olarak askıya alınabilir. Kanunda bu madde şu şekilde ifade edilmiştir:

Harb halinde veya harbi gerektirecek bir durum baş gösterdikçe veya ayaklanma olduğunda yahut vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtiler görüldükçe Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere yurdun bir kesiminde veya her yerinde sıkıyönetim ilan edebilir ve bunu hemen Meclisin onamasına sunar. Meclis sıkıyönetim süresini, gerekirse uzatabilir veya kısaltabilir. Meclis toplanık değilse hemen toplanmaya çağılır.

Sıkıyönetim süresi ancak Meclisin kararıyla uzatılabilir.

Sıkıyönetim, kişi ve konut dokunulmazlığının, basın, dernek, ortaklık hürriyetlerinin geçici olarak kayıtlanması veya durdurulması demektir.

Sıkıyönetim bölgesiyle bu bölgede hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği harb halinde de dokunulmazlığın ve diğer hürriyetlerin nasıl kayıtlanabileceği veya durdurulacağı kanunla gösterilir.

Bu durumda herhangi bir olumsuzluk baş göstermesi temel hak ve hürriyetlerin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Anayasada belirtildiği gibi sıkıyönetim oluşturacak durumlar fiiliyatta daha rahat hareket edilmesine sebebiyet vermiştir. Daha önce de vurgulandığı gibi birçok temel hak ve hürriyetin keyfi uygulamalar neticesinde kesintiye uğratıldığı ve sadece kâğıt üzerinde kaldığı görülmektedir.

2. 3. 4. 1961 Anayasası

1924 Anayasası 1925-1946 yılları arasında tek partili bir siyasal tercihin uygun görüldüğü ve çoğunlukla otoriter bir rejim altında pek de anayasal bir geleneğin devam ettirildiğinden söz edilemez. Rejimin otoriterliğinin bir gereği olarak denetim imkânlarının çok sınırlı olduğunu söylemek yerinde olacaktır. 1946 yılından sonra çok partili bir siyasal anlayışa geçilmiş, demokratik bir anlayışın benimsenme imkânı doğmuştur. Mevcut durum 1924 Anayasası'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkileri üzerinde hiçbir etkili sınırlamaya yer vermemiş olması sonucu, yeni sistemde mecliste çoğunluğu ele alan siyasi partilerin zaman zaman anayasaya aykırı kanunları çıkarmakta hiç de zorlanmadıkları görülmektedir. Böylece bu durum muhalefetin birtakım haklarının sınırlandırılması söz

konusu olmuştur. Bu yönetim ve kanun yapma anlayışının zamanla muhalefet-iktidar ilişkilerinde ciddi anlamda bir kırılma, çatışmaya doğru götürdüğü, sonuç olarak da 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle çökmesine yol açtığı görülmüştür (Özbudun, 2012: 6-7).

1961 Anayasası 27 Mayıs 1960 yılında yapılan askeri müdahale ile temel hak ve özgürlüklere darbe indirildiği bir süreçle başlamıştır. Darbeyi yapanlardan oluşan Yüce Adalet Divanı isimli bir kurul meydana getirmişlerdir. Bu kurul üyeleri aynı zamanda temel hak ve özgürlükleri kısıtlanan siyasetçileri de yargılamışlardır. Darbeyi gerçekleştirenler kanuni hâkim güvencesi veya doğal yargıç ilkesi olarak bilinen ilkeye aykırı bir şekilde “olağanüstü mahkeme” niteliğindedir. Bu divan üyeleri çok sayıda ağır hapis, ömür boyu hapis ve ölüm cezası vermiştir. Bu ölüm cezalarının en bilinenleri de dönemin siyasetçileri olan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’dı (Gözler, 2018: 184).

1961 Anayasası, 1924 Anayasası’nın bazı hükümlerini kaldırmak ve bazılarını da değiştirmek suretiyle, eski iktidarın meşruluğunu yitirdiği ve hukukun yeniden kurulması için Türk ordusunun öncelik aldığı vurgulanmıştır. Buna göre iktidar geçici Milli Birlik Komitesi adlı bir yapıya devrilmiş ve “geçici” ifadesi önemle vurgulanarak müdahalenin meşruluğunun dile getirilmeye gayret gösterilmiştir (Tanör, 2001: 367).

1961 Anayasası’nın en önemli özelliği yurttaş-devlet ilişkisini neoliberal sosyal devletçi bir bakış açısıyla ele almasıdır. Bu anayasada belirtildiği gibi birey ve toplulukların hak ve özgürlükleri ile görevlerini dengelemeye çalışır ve ödevler devlete karşı değil topluma karşıdır. Fakat zamanla bu anayasa 1971-73-74 tarihlerinde yapılan bir dizi değişikliklerle daha önce tanınan özgürlükleri radikal bir şekilde daraltmıştır (Parla, 1991: 37).

Böylece askeri rejimin bir yandan kendini meşrulaştırma girişimleri sürerken bir yandan da geçiş rejiminin hukukileştirilmesi çalışmaları da devam etmiştir. Bu aşamada anayasanın hazırlanmasında üç aşamalı bir yol izlenmiştir. Ön tasarıların hazırlanması, Kurucu Meclis’in oluşturulması ve halkoylamasının hazırlığının yapılması (Tanör, 2001: 364; 371).

1961 Anayasası “anayasanın üstünlüğü” ilkesini çok bir şekilde kabul eden ve oldukça katı bir anayasa olarak bilinmektedir. Anayasanın hükümlerinin değiştirilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun kabul oyu kullanması gerekmektedir (Gözler, 2018: 186).

Bilindiği gibi 1921 Anayasası'nda temel hak özgürlüklere dair herhangi bir ayrıntı yer almazken, 1924 Anayasası ise metin üzerinde temel hak ve özgürlüklere ilişkin ayrıntılar yazılmış fakat uygulamada bu haklar göz ardı edilmiştir. Hatta kişi hak ve hürriyetleri keyfi olarak kısıtlanmaya gidilmiş, hukuki olmayan kararlarla temel hak ve hürriyetler baskılanmıştır. 1961 Anayasası'nda da temel hak ve özgürlüklere yönelik ifade özgürlüğüne ilişkin düzenlemeler yer almıştır. Bu bakımdan 1924 Anayasasına göre temel hak ve özgürlüklere daha fazla yer verilmiştir. 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın kişi hak ve hürriyetlere bakış açısının karşılaştırılması şu şekilde daha iyi anlaşılabilir:

Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağit, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarından" şeklinde tek bir madde altında düzenlendiği 1924 Anayasasının aksine 1961 Anayasasında bireysel hak ve özgürlükler "Temel Haklar ve Ödevler" ana başlığı altında çok daha detaylı olarak yer almıştır (Biol, 2012: 43).

1961 Anayasası'nın kişi hak ve özgürlüklerine yaklaşımı belirginlik göstermektedir. Buna göre anayasada belirtilen hususlar 1921 Anayasası'nda görülen birtakım aksaklıkların yeniden baş göstermemesi için bu haklardan yeni anayasada ayrıntılı şekilde ifade edilme gereği duyulmuştur. Bu bakımdan 1961 Anayasası'nda yer alan kişi hak ve hürriyetleri Anayasanın İkinci Kısım'da yer aldığı şekliyle Temel Haklar ve Ödevler başlığı altında ve Birinci Bölüm olarak da Genel Hükümler başlığıyla yer almaktadır.⁶

1961 Anayasası'na göre temel hak ve özgürlükler genel sınırlama sebepleriyle sınırlamaya tabi tutulmamış, her maddenin içerisinde sınırlama sebepleri özel olarak belirtilmiştir.

Temel Hakların Niteliği ve Korunması başlığını içeren 10. Maddeye göre "Herkes, kişiliğine: bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir" ifadesi devlete, kişi hak ve hürriyetleri sınırlayacak her türlü engeli ortadan kaldırma görevi vermektedir.

1961 Anayasası'nda da ifade edildiği gibi, yeri geldiğinde devletin temel hak ve özgürlüklerde bazı kısıtlamalara gidebilme yetkisi mevcuttu. Bu hak yeni anayasada da mevcuttur. Bu durumu açıklayan 11. maddeye göre "Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir" denilmektedir. Burada önemli olan husus, kanunun kamu yararını gözetirken genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve

⁶ 1961 Anayasası için bkz. <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>.

milli güvenlik gibi hususlar söz konusu olsa bile kişi hak ve hürriyetlerinin özüne dokunulmaması gerektiği vurgulanmıştır.

Kanunun kişiye tanıdığı eşitlik hakkı da yasanın 12. maddesinde ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Buna göre “Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” denilmiştir. Dolayısıyla kanunun ön gördüğü toplumsal eşitlik, herkesin eşit olduğu bir düzen ve hiç kimsenin statüsüne göre özel bir muameleye tabi tutulmaması yönündedir.

19 Anayasası'nın kişi hak ve hürriyetleri konusundaki hassasiyetlerinden biri de yabancıların durumudur. Bu konuda özellikle uluslararası hukukun iletileceği yönünde ifadeler yer almaktadır. Buna göre 13. maddede göre “hak ve hürriyetler, yabancılar için milletlerarası hukuka uygun olarak, kanunla sınırlanabilir” ifadeleri kullanılmaktadır.

Anayasada yer alan kişi dokunulmazlığı ile ilgili 14. maddeye göre “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyetine sahiptir. Kişi dokunulmazlığı ve hürriyeti, kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça kayıtlanamaz. Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz. İnsan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza konulamaz” denilmektedir. Kişinin yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyeti hakları birbiriyle bütünlük içerisinde olduğu açıktır. Ayrıca hâkim kararı olmadıkça kişi özgürlüğü kısıtlanamaz. Bu madde hükmü işkence ve eziyeti bariz bir şekilde yasaklamıştır. Bu bakımdan kanun insanlık dışı cezaların da verilemeyeceğini güvence altına almıştır.

Özel hayatın gizliliği ile ilgili Anayasanın 15. maddesi “özel hayatın gizliliğine dokunulamaz. Adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; milli güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, kanunla yetkili kılınan mercinin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz şeklinde açık hükümler bulunmaktadır. Burada özel hayatın gizliliği korunmuş, hakim kararı ve istisnai hallerde yetkili kılınan mercilerin izni olmadıkça kişinin üstü, şahsi belge ve eşyalarının aranması yasaklanmıştır.

Kişi hak ve hürriyetlerini ilgilendiren bir diğer husus da konut dokunulmazlığı hakkında 16. Maddede “Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; milli güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmede sakınca bulunan

hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, konuta girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz şeklinde açık hüküm bulunmaktadır. Bu madde de ifade edildiği gibi kişiye ait konut, kişinin özel yaşamının bir parçası olup, hâkim ve istisnai durumlarda yetkili mercilerce arama yapılacağı, harici bir durumda dokunulamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Haberleşme hürriyetinin konu edildiği 17. Maddede “Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir” denilerek kişi hak ve hürriyetleri konusunda önemli bir hak olan haberleşme hürriyetine ilişkin herhangi bir kısıtlama, ancak hakim kararı varsa uygulanabileceği, aksi takdirde haberleşme hürriyetinde herhangi bir kısıtlamaya gidilemeyeceği açıkça vurgulanmıştır.

Anayasanın 18. maddesi seyahat ve yerleşme hürriyetine dairdir. Bu konudaki sınırlama sadece milli güvenliği sağlama, salgın hastalıkları önleme amaçlarıyla kanun tarafından sınırlanabileceği ifade edilmiştir. Bu kapsama yurt dışına çıkma da dahil olup bu durumda kanunla düzenleme yapılacağı ifade edilmiştir.

Din ve Vicdan Hürriyeti başlıklı kişi hak ve hürriyetleri açısından son derece önemli olan 19. madde herkese din ve vicdan konusunda serbesti sağlamıştır. Bu hak, “Kamu düzenine veya genel ahlaka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı” olması durumunda kanunca bu hakkın kısıtlanabileceği ifade edilmiştir. Kanun herkesin istediği dini inancı yaşama hürriyetine sahip olduğunu belirtmektedir. Bu konudaki önemli bir husus da din eğitimi konusunda herkesin özgür olduğudur. Anayasa söz konusu hakta her ne kadar bir serbestiden söz etse de kanunun devam eden ifadeleri açık şekilde din ve dine dair kurumların, inançların ve uygulamaların kamu güvenliğini tehdit ettiği yönünde tespiti durumunda, söz konusu kişilerin cezalandırılabilmesini ve derneklerin yetkili mahkemece ve siyasi partilerin de Anayasa Mahkemesi tarafından temelli kapatılacağını ifade edilmektedir.

20. maddede düşünce hürriyeti kapsamında “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz” şeklinde düşünce hürriyeti konusunda herhangi bir kısıtlamaya gidilmemiştir.

Kanunun 22. maddesi bilim ve sanat anlayışına dairdir. Buna göre herkes istediği şekilde bilim ve sanat faaliyetlerine özgürdür. Eğitim ve öğretim konusunda devlet iznine tabidir. Buna göre çağdaş bilim anlayışı dışındaki uygulamalara kanunca izin verilmez.

Kişi hak ve özgürlükleri konusunda anayasanın 22. maddesi basın hür olduğunu ve sansüre tabi tutulamayacağını ifade etmektedir. Diğer maddelerde olduğu gibi bu maddede de devletin, milli güvenlik gerekçesiyle yeri geldiğinde bu hakları kısıtlaması söz konusu olabilir.

Anayasanın devam eden maddelerinde 23. maddede gazete dergi çıkarılması hususlarında izin ile ilgili hükümlere yer vermekte, 24. maddede kitap vb. yayımların sansüre edilemeyeceği 25. madde ise basın araç ve gereçlerinin her ne şekilde olursa olsun alı konulamayacağına dair hükümlerini içermektedir. 26. maddenin kapsamı ise kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahip olunmasıyla alakalıdır. Kanunun 27. maddesi kişi haysiyet ve şerefine dokunulması durumunda aykırı yayın yapılmasına karşın düzeltme ve cevap hakkının tanındığını ifade etmektedir. 28. madde gösteri ve yürüyüş hakkının önceden izin almaksızın kullanılabilmesini hükme bağlamaktadır. Yine dernek kurma hakkının olduğuna dair hüküm 29. maddede yer almaktadır.

Kanunun 30. Maddesi “Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmayı veya delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunla gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Tutukluluğun devamına karar verilebilmesi aynı şartlara bağlıdır” şeklinde tutukluluğun koşulları açık şekilde ifade edilmiştir. Tutuklama gereçlerinin delillere dayandırılması ve kişinin kısa sürede hâkim karşısına çıkarılmasının sağlanması ve tutukluluk halinin olması durumunda da bunun yazışı bir şekilde kişiye bildirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca haksız yere tutuklamanın gerçekleşmesi durumunda da buna maruz kalan kişiye devlet tarafından tazminat ödenmesi gerektiği kanunda yer almaktadır.

Kişi için önemli bir hak da Hak Arama Hürriyetidir. Anayasanın 31. maddesi herkesin yasal araçları kullanarak kendini yargı önünde savunabileceğini hüküm altına almaktadır. Yine 32. madde de yargılamada tabii hâkimden başka bir mevkiinin önüne çıkarılmayacağını vurgulamaktadır.

Anayasanın 33. maddesi ise bir suçun işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmayacağını yazmaktadır. 34. madde olarak da kamu görevi hizmetlerinde bulunanlara karşı açılacak hakaret davalarını konu etmektedir.

1960'lı yılların sonlarında meydana gelen şiddet olayları sonucu 71 Muhtırası olarak bilinen, askerlerin yönetimdeki yöneticileri istifaya zorlaması sonucu ordu desteğinde partiler üstü bir hükümet kurulmuştur. Böylece 1971-1973 yılları arasında anayasada birtakım değişikliklerin yapılması gerçekleştirildi. Buna göre özet olarak Bakanlar kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmesi, TRT'nin özerkliğinin kaldırılması, üniversitelerin özerkliğinin zayıflatılması, temel hak ve özgürlüklere genel sınırlama sebepleri getirilmesi ve yasal sınırlama sebeplerinin arttırılması, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması ve yargı denetimine sınırlamaların getirilmesi, devlet memurlarının sendika kurma haklarının ellerinden alınması, küçük siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapma haklarının ortadan kaldırılması, askeri alanda bazı imtiyazların elde edilmesiyle, askerlerin sivil otorite üzerindeki denetim ve baskı gücünün arttırılması ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulması yönünde bazı düzenlemeler getirilmiştir (Gözler, 2018: 189).

2. 3. 5. 1982 Anayasası

1961 darbesinin küçük bir grup tarafından yapılmış olmasından farklı olarak, ortaya çıkan toplumsal düzensizlik gerekçe gösterilerek 12 Eylül 1980 tarihinde askeri emir komuta zinciri içerisinde bir darbe daha yapılmıştır. Yeni bir anayasa hazırlamak için görevli bir Kurucu Meclis kurulmuştur. Hazırlanan anayasa birçok bakımdan karşılaştırıldığında benzer yönleri sahiptir. Örneğin, her iki anayasa askeri müdahaleler sonucunda hazırlanmıştı, iki anayasanın da bir kısmı sivil bir kısmı askeri taraftan olmak üzere bir araya gelen kurulca hazırlanmıştır, her iki anayasada Kurucu Meclis tarafından hazırlanan anayasa halk oylamasıyla kesinleşmiştir (Gözler, 2018: 191).

Daha önce de ifade edildiği gibi Millî Güvenlik Konseyi 1961 Anayasasını tümünden ortadan kaldırmamıştır. Yasama ve yürütmeye dair yetkilerin bazı hükümleri değiştirilmiştir. Diğer kalan hükümlerin anayasal değerlerinin geçerliliği kalmamıştır. Bu husus literatürde “devrimlerin etkisiyle anayasasızlaştırma” olarak tanımlanmaktadır. Anayasanın siyasi olmayan hükümleri olağan yasalar gibi devrimden etkilenmez. Başka bir deyişle bu maddeler devrimden sonra açık veya kapalı bir şekilde ilga edilmedikçe varlıklarını sürdürmeye devam ederler. Gözler bu teoriyi şu şekilde ifade etmektedir:

Ancak devrimle birlikte bu hükümler, anayasal değerlerini yitirirler; olağan bir yasa hükmü haline dönüşürler. Yani, bunlar için artık “anayasanın üstünlüğü” ilkesi geçerli değildir. Olağan yasa koyucu bu hükümleri istediği gibi değiştirebilir. Özetle devrim bu hükümleri ilga etmemiş; ama bu hükümleri anayasa hükmü olmaktan

çıkarmış, teknik terimi ile anayasasızlaştırmıştır. Bu hususu, bizzat 2324 sayılı Kanunun 3'üncü maddesi de teyit etmektedir:

Millî Güvenlik Konseyince kabul edilerek yayımlanan bildiri ve karar hükümleri ile yayımlanacak olan kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ileri sürülemez. Yani 1961 Anayasasının yürürlükte kalan hükümleri, “anayasanın üstünlüğü” ilkesinden yararlanamamaktadır (Gözler, 2000: 94-95).

Anlaşıldığı gibi 1961 Anayasası'nın siyasal olmayan hükümleri anayasal nitelikten çıkartılarak olağan yasa hükmüne dönüştürülmüştür.

1982 Anayasası devlet-yurttaş ilişkisini katı kanunlar çerçevesinde belirlemiş, bu anayasada kişi ve toplulukların hak ve özgürlükleri önemli ölçüde sekteye uğratmıştır (Parla, 1991: 37). Temel hak ve hürriyetler yönünden ilk haliyle genel sınırlama sebepleriyle temel hak ve özgürlükler sınırlandırılmıştır.

1982 Anayasası genel hükümler başlığı altında 12. 16. Maddeler temel hak ve hürriyetlerin özelliği, sınırlanması, kötüye kullanılması durdurulması ve yabancıların durumlarını hükme bağlamıştır.

1982 Anayasası temel hak ve hürriyetleri; kişinin hak ve ödevleri, sosyal ve ekonomik hak ve ödevler, siyasi hak ve ödevler olmak üzere Jellinek sınıflandırmasına da uygun şekilde üç kısma ayrılmıştır.

MADDE 17: Kişinin Dokunulmazlığı, Maddî ve Manevî Varlığı MADDE 18: Zorla Çalıştırma Yasağı MADDE 19: Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması MADDE 20: Özel Hayatın Gizliliği MADDE 21: Konut Dokunulmazlığı MADDE 22: Haberleşme Hürriyeti MADDE 23: Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti MADDE 24: Din ve Vicdan Hürriyeti MADDE 25: Düşünce ve Kanaat Hürriyeti MADDE 26: Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti MADDE 27: Bilim ve Sanat Hürriyeti Basın ve Yayınla İlgili Hükümler MADDE 28: Basın Hürriyeti	MADDE 29: Süreli ve Süresiz Yayın Hakkı MADDE 30: Basın Araçlarının Korunması MADDE 31: Kamu Tüzel Kişilerinin Elindeki Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı MADDE 32: Düzeltme ve Cevap Hakkı Toplantı Hak ve Hürriyetleri MADDE 33: Dernek Kurma Hürriyeti MADDE 34: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı MADDE 35: Mülkiyet Hakkı MADDE 36: Hak Arama Hürriyeti MADDE 37: Kanunî Hâkim Güvencesi MADDE 38: Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar MADDE 39: İspat Hakkı MADDE 40: Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması
Bu hak ve hürriyetlerin tümü Jellinek'e ait haklar sınıflandırmasında “negatif statü hakları” olarak nitelendirilmiştir. Bu haklar, devlete bir şey yapmama, kişinin alanına müdahalede bulunmama ödevi yükler.	

Tablo 1: Kişinin Hakları ve Ödevleri

Kaynak: Gözler, 2018:216-217.

<p>MADDE 41: Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları MADDE 42: Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi MADDE 43: Kısıyıldardan Yararlanma MADDE 44: Toprak Mülkiyeti MADDE 45: Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Dallarında Çalışanların Korunması MADDE 46: Kamulaştırma MADDE 47: Devletleştirme ve Özelleştirme MADDE 48: Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti Çalışma İle İlgili Hükümler MADDE 49: Çalışma Hakkı ve Ödevi MADDE 50: Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı MADDE 51: Sendika Kurma Hakkı MADDE 52: Sendikal Faaliyet MADDE 53: Toplu İş Sözleşmesi ve Toplu Sözleşme Hakkı</p>	<p>MADDE 54: Grev Hakkı ve Lokavt MADDE 55: Ücrette Adalet Sağlanması MADDE 56: Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması MADDE 57: Konut Hakkı MADDE 58: Gençliğin Korunması MADDE 59: Sporun Geliştirilmesi MADDE 60: Sosyal Güvenlik Hakkı MADDE 61: Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler MADDE 62: Yabancı Ülkelerde Çalışan Türk Vatandaşları MADDE 63: Tarih, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması MADDE 64: Sanatın ve Sanatçının Korunması MADDE 65: Devletin İktisadî Ve Sosyal Ödevlerinin Sınırları</p>
<p>Sosyal ve ekonomik hak ve ödevler, Jellinek'in pozitif statü hakları ayırımına denk gelmektedir. Bu haklar sosyal devlet anlayışının neticesinde ortaya çıkmış olmakla devlete olumlu edimler yüklemektedir.</p>	

Tablo 2: Sosyal, Ekonomik Haklar ve Ödevler.

Kaynak: Gözler, 2018:216-217.

<p>MADDE 66: Türk Vatandaşlığı MADDE 67: Seçme, Seçilme ve Siyasî Faaliyette Bulunma Hakları MADDE 68: Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Ayrılma MADDE 69: Siyasî Partilerin Uyacakları Esaslar</p>	<p>MADDE 70: Hizmete Girme MADDE 71: Mal Bildirimi MADDE 72: Vatan Hizmeti MADDE 73: Vergi Ödevi MADDE 74: Dilekçe, Bilgi Edinme ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı</p>
<p>Jellinek ayırımına göre aktif statü haklarına denk gelmektedir. Bu hak ve hürriyetler kişiler için siyasi faaliyet yapma özgürlüğü elde etme haklarıdır. Kişi bu haklarla devlet yönetimine de katılma hakkı elde eder. Ancak bu haklar sadece Türk vatandaşlarının kullanabilecekleri haklardır. Bu bakımdan bu haklara “vatandaşlık hakları” da denilebilir.</p>	

Tablo 3: Siyasi Haklar ve Ödevler.

Kaynak: Gözler, 2018:216-217.

BÖLÜM 3

3. ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU YOLUNUN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE ETKİSİ

3. 1. Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu, Görev ve Yetkileri

1786 Kanun-i Esasi ve 1924 Anayasa döneminde Anayasa Mahkemesi henüz mevcut değildir. Dünyada ilk Anayasa Mahkemesi 1920 yılında Avusturya'da, Türkiye'de de ilk kez 1961 Anayasası ile kurulmuştur. Bu bakımdan “Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, görev, yetkiler ile yargılama ve çalışma usulü ile kararlarının niteliği 1961 Anayasası'nın 145 ila 152. maddelerinde düzenlenmiş; buna bağlı olarak 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ise 22/4/1962 tarihinde kabul edilmiştir”. Mahkeme, ilk kurulduğundan kanunların ve meclis iç tüzüğü'nün anayasaya şekil ve esas bakımından denetim görevinin yanında siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara bakmak ve diğer verilen görevleri yapmakla yetkili kılınmıştır.⁷

Mahkemenin yapısına bakıldığında 1961 Anayasası'nın 145. maddesindeki düzenlemeye göre mahkeme, on beş asıl ve beş yedek üye olmak üzere ve bu üyelerin dördü Yargıtay, üçü Danıştay, biri Sayıştay Genel Kurulu tarafından, üç üye Türkiye Büyük Millet Meclisi, iki üye Cumhuriyet Senatosu, iki üye ise biri Askerî Yargıtay'dan olmak üzere Cumhurbaşkanı tarafından seçilmek kaydıyla meydana getirilmiştir (Ulaş, 2005: 320).

1982 Anayasası da Anayasa Mahkemesi'ne yer verilerek, 146 ila 153. maddeleri Anayasa Mahkemesinin düzenlenmesini içerir. Buna göre Anayasa Mahkemesi hakkında ilk kanuni düzenleme 1982 Anayasası kapsamında 10/11/1983 tarih ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun kapsamında düzenlenmiştir. Bu anayasaya göre kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve esas bakımlarından uygunluğu ile Anayasa'da sayılan bazı kişileri görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılama ve siyasi partilere ilişkin davalara bakma görevinin yanı sıra 1961 Anayasasından farklı olarak Anayasa değişikliklerini sadece sınırlı sayıdaki şekil eksiklikleri yönünden inceleme yetkisi de verilmiştir (Gözler, 2018: 366).

⁷ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/tarihi/1/>

Anayasa Mahkemesi'ne yönelik bir diğer düzenleme tarihi ise 12 Eylül 2010 tarihidir. Bu tarihte yapılan halk oylamasıyla Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. Bu değişikliğe göre Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı arttırılarak on yediye çıkartılmıştır. Mahkemenin iki bölüm ve genel kurul halinde çalışması benimsenerek, mevcut görevlerinin yanında hukuk sistemimize bireysel başvuru hakkı da eklenerek mahkemenin bu hakkın kullanılması halinde yapılan bireysel başvuruları karara bağlama ve bu başvuruların kabul edilebilirlik incelemesini yapma görevi vermiştir (Kalabalık, 2013: 363).

3. 2. Bireysel Başvuru Yoluna Konu Edilen Temel Hak ve Özgürlükler

Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru yolu iç hukuk yollarında temel hak ve özgürlüklerin daha iyi korunması için Anayasa'nın 148. maddesine 7 Mayıs 2010 tarih ve 5982 sayılı Kanun'la eklenen üç fıkra ve maddenin orijinal ilk fıkrasına eklenen bir cümle ile düzenlenmiştir. Daha sonra 30 Mart 2011 tarih ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45-51. maddeleri arasında ayrıntılı biçimde düzenlenerek uygulanmıştır. Bu hak Almanya dahil birçok Avrupa ülkesinde vatandaşlara tanınan bir hak olup başarıyla da uygulanmıştır (Kalabalık, 2003: 363).

Bireyin Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun hangi temel hak ve özgürlüklerin ihlali, kapsamı anayasanın 148. maddesinin 3. Fıkrasında düzenlenmiştir. Bu maddenin fıkrasına göre: “(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır”.⁸

İnsan Hakları Sözleşmesi ile (AİHS) Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edilmesi durumunda Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılabilir. Bu güvence ayrıca 6216 sayılı kanunun 45. maddesinin 1. Fıkrası da ifade edildiği gibi: “(1) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir” denilmektedir.⁹ “Bu kanun maddesinde yapılan düzenlemeye göre anayasal hükmü daha somutlaştırmış ve temel hak ve

⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

⁹ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6216.pdf>

özgürlüklerden salt AIHS kapsamındakileri değil, Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındakileri de bireysel başvuru konusu olarak kabul etmiştir” (Aydın, 2011: 127).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki düzenlenen haklar ile Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerin bireysel başvuruya konu edileceği düzenlendiğinden AHİS ve buna bağlı ek protokollerdeki haklar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Yaşam hakkı (md 2) İşkence yasağı (md 3) Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (md 4) Kişi özgürlük ve güvenlik hakkı (md 5) Adil yargılanma hakkı (md 6) Kanunsuz cezalandırılmama yasağı (md 7) Özel yaşama saygı hakkı (md 8) Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü (md 9) İfade özgürlüğü (md 10) Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü (md 11) Evlenme hakkı (md 12) Etkili başvuru hakkı (md 13) Ayrımcılık yasağı (md 14) Mülkiyet hakkı (ek 1 no'lu protokol md 1), Eğitim ve öğrenim hakkı (ek 1 no'lu protokol md 2)	Serbest seçim hakkı (ek 1 no'lu protokol md 3) Serbest dolaşım özgürlüğü, (ek 4 no'lu protokol md 2) Vatandaşların sınır dışı edilmeleri yasağı (ek 4 no'lu protokol md 2) Yabancıların toplu olarak sınır dışı edilmeleri yasağı (ek 4 no.lu protokol md.4) Meşru yollardan ülkede bulunan yabancıların keyfi olarak sınır dışı edilmesi yasağı; (ek 7 no.lu protokol md.1) Ceza konularında iki dereceli yargılanma hakkı (ek 7 no.lu protokol md.2) Adli hata halinde tazminat hakkı (ek 7 no.lu protokol md.3) Aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı (ek 7 no.lu protokol md.4) Eşler arasında eşitlik (ek 7 no.lu protokol md.5)
--	--

Tablo 4: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AHİS) ve ek protokollerde güvenceye kavuşturulan temel haklar.

Anayasa mahkemesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna bağlı ek protokollerin ortak koruma alanı dışında kalan bir hak ihlali başvuru varsa, hak ihlali başvurusunu konu başvuru konu bakımından yetkisizlik gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı verilebilir. Gerek Anayasa hükmün de gerekse de 6216 sayılı kanunun 45. Maddesinde hangi konuların bireysel başvuru konusu olacağı belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, AHİS'in ek 4 ve ek 7 no.lu protokollerinde düzenlenen temel hak ve hürriyetlere ilişkin başvuruların Türkiye'nin bu protokollere taraf olmadığını gerekçe göstererek konu bakımdan yetkisizlik nedeniyle ret kararı vermektedir (Yılmaz, 2015: 815).

Bu karar Anayasa Mahkemesi'ne konu edilecek temel hak ve özgürlüklerin alanını sınırlandırdığından dolayı eleştirilmektedir. Şöyle ki; “Türkiye'nin henüz taraf olmadığı 4. ve 7. protokollerde yer alan, aynı zamanda Anayasada da düzenlenmiş olan hak ve özgürlüklerin ihlali durumunda ise anayasa şikâyeti yoluna başvurulamayacaktır. Bu hak ve özgürlükler: sözleşmeden doğan bir yükümlülük nedeniyle kişi özgürlüğünü kısıtlama yasağı An. md.38/8; seyahat ve yerleşme özgürlüğü An. md.23; vatandaşların sınır dışı edilmesi ve ülkeye girmelerinin engellenmesi yasağı An. md.23/6; eşler arasında eşitlik An. md. 10 ve md. 41/1;

yabancıların toplu olarak ve meşru yollardan ülkede bulunan yabancıların keyfi olarak sınır dışı edilmesi yasağı An. md. 16; bir suçtan hüküm giyen kişinin üst mahkemeye başvurma hakkı An. md.36/1 ve 40/1; haksız hüküm giyen kişiye tazminat hakkı An. md.40; aynı suçtan iki kere yargılanamama ve cezalandırılmama An. md. 36/1; md. 38. Başvuruya konu olabilecek hakları yalnızca AİHS ile sınırlamak, anayasa şikayetine konu olacak hak ve özgürlük alanını çok daralttığı için eleştiriye açıktır. Nitekim, örneğin AİHS’de güvenceye alınmış, ancak Anayasa yerine bir yasayla tanınmış bir hakka karşı bireysel başvuru yolu kapalıdır. Yine, söz konusu formül, Anayasada yer alan başka bazı önemli hakların koruma dışında kalmaktadır. Örneğin Türkiye, 2010’da Anayasanın 41. maddesine eklenen 3. ve 4. fıkralarla güvenceye alınan çocuğun korunması, bakılması ve ebeveynleriyle kişisel ve doğrudan ilişki kurması ve sürdürmesi hakkı, devletin çocuğu her türlü istismara ve şiddete karşı korunması ödevi AİHS’de buna ilişkin bir düzenleme bulunmadığından anayasa şikayeti yolunun dışındadır. Yine, çevre (An. md. 56, md. 57, md. 63, md. 44, md. 169), gelişme hakkı (Gerçi An. md. 5 bunu bireysel haktan çok devlete bir ödev olarak düzenlemiş) gibi temel hakların uygulanmasına yön veren ve bireysel hakları güçlendiren alanlar anayasa şikayeti korumasının dışında kalmıştır. Kuşkusuz, anayasa şikâyetine konu olacak hak ve özgürlük alanları, İspanyol Anayasa Mahkemesinin de yaptığı gibi, temel hakların bir bütün olduğuna ilişkin bir yorum geliştirerek ve aynı zamanda AİHM içtihatları çerçevesinde Anayasa Mahkemesi tarafından genişletilebilir. Bu, Mahkemenin benimseyeceği yaklaşıma bağlı olarak ileride açıklığa kavuşacaktır” (Esen, 2011: 48-49).

3. 3. Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Şartları, Usulü ve Süresi

1982 Anayasası’nda belirtilen bireysel başvuru yolu kabul edilebilirliğine ilişkin şartlar ve esasa ilişkin şartlar olmak üzere belirli usuller izlenmiştir.

3. 3. 1. Kabul Edilebilirliğe İlişkin Şartlar

3. 3. 1. 1. Taraf Ehliyeti

Anayasanın 148. maddesinde de belirtildiği üzere herkes, yani temel hak sahibi gerçek veya tüzel kişiler bireysel başvuru yolu hakkına sahiptir. 6216 sayılı kanun herkesin kavramına kimlerin girdiğini açıkça belirtmiştir. Buna göre güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenen kişiler başvuru yapabilirler. Kamu tüzel kişileri başvuru yapamazlar (Kalabalık, 2013:364-365). Atasoy’un aktardığına göre, “üniversiteler, enstitüler, sanat ve meslek yüksekokulları, radyo, televizyon gibi devletten kısmen bağımsız olan kuruluşların,

kamu gücünü kullanmadıkları alanlarda, kendilerini koruma altına alan hak ve özgürlükler bakımından taraf ehliyetlerinin bulunduğu kabul edilmektedir” (Atasoy, 2012:77). Özel hukuk tüzel kişileri de sadece tüzel kişiliklerine ilişkin ihlallerde başvuru yapabilirler. Yine aynı kanunda Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili olarak yabancılar bireysel başvuruda bulunamazlar. Ancak yabancılar, Türk vatandaşlarına tanınan haklar dışındaki haklar yönünden başvurulacağı anlamı çıkmaktadır (Kalabalık, 2013:364-365).

3. 3. 1. 2. Dava Ehliyeti

Dava ehliyetine sahip olmak için medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olmak gerektirir ve bütün gerçek ve tüzel kişiler bu bakımdan dava ehliyetine sahiptirler. Buradaki temel kısas kişinin davaya konu edilecek temel hakkı tek başına kullanabilmesidir (Akt. Atasoy, 2012:77).

3. 3. 1. 3. Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek İşlemler

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru yoluna sadece kamu gücüne dayalı olarak gerçekleştirilen işlem ve eylemler sebebiyle başvurmak mümkündür. Kamu gücü devletin organları olan yasama, yürütme ve yargı organlarının işlem ve eylemlerinden meydana gelmektedir. 6216 sayılı Kanun’un 45. Maddesinin 3. fıkrasında belirtildiği üzere “bireysel başvuru kapsamında kalan işlem ve kararlar sayma yoluyla belirlenmiştir. Maddeye göre, yasama işlemleri ve düzenleyici işlemlere karşı doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararlarına ve Anayasa’nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamayacaktır” (Yalçınöz, 2014:189).

3. 3. 1. 4. İhlal Edildiği İddia Edilen Hakkın Doğrudan, Güncel ve Kişisel Nitelik Taşınması

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 46. Maddesinin 1. fıkrasına göre “Bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir” denilmektedir. Bu madde bireysel başvuru için kişinin işlem veya eylemden dolayı doğrudan etkilenmesi hakkın güncel bir hak olması gerekir. Kişisellik şartı gereğince başvuru kendisine ait bir hakkın ihlali gerekçesiyle başvurusunu yapabilir.

Dernek ve meslek kuruluşları ancak tüzel kişilikleriyle ilgili hak ihlallerinde başvurabilirler. Ancak bazı durumlarda örneğin, eşlerden birinin sınır dışı edilmesi, telefonu

dinlenen kişiyle telefonda konuşan üçüncü kişilerin hakkı da ihlal edilmesi durumunda bu kişiler de başvurabilir (Kılınç, 2008:32).

Güncellik şartı ise, temel hak ihlaline neden olan yasa, işlem veya eylemin başvuru esnasında olması gerektiğini ifade eder. Bu duruma göre hiçbir şekilde uygulanmamış ve uygulanması ihtimal dâhilinde olmayan işlem veya normlar bireysel başvurunun konusuna girmez. İleride başvuruya konu olabilecek yasa tarafından ihlal edilmesi durumu da güncellik konusunu oluşturmaz. Güncellik konusu her olayda yeniden ele alınmalı ve başvurunun yapıldığı esnada kişilerin temel haklarının ihlal edilip edilmediğini değerlendirmek gerekir (Atasoy, 2012:78).

Doğrudan ilgili olma şartı da temel hak ihlalinin anayasa şikâyetine konu olan yasa, eylem veya işlem tarafından gerçekleştirilmesidir. Aslında doğrudan ilgili olma şartı, yasalara ve diğer normlara karşı yapılan başvurular yönünden önemlidir (Kılınç, 2008:33).

3. 3. 1. 5. Kanun Yollarının Tüketilmiş Olması

Kanun yollarının tüketilmesi koşulu 6216 sayılı Kanun'un (2) numaralı fıkrasında düzenlenmiştir. Maddeye göre "İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir." Bireysel başvurucunun diğer şartlarından biri ise kanun yollarının bütünüyle tükenmesi gerekmektedir. Başvurunun işlem türüne kuruma, idareye veya mahkemeye yapılması gerekir. Bu tür yollar kullanıldıktan sonra bireysel başvuru yoluna gidilebilir. Ancak aşağıda belirtmiş olduğumuz bazı durumlarda kanun yollarının tüketilmesi koşuluna gerek yoktur.

1) Şayet başvuru kanun yollarının kullanılmasından bir sonuç alınması beklenmiyorsa kanun yoluna başvurusu beklenmemelidir. Bu durumda, Atasoy'a göre "başvuruya konu olacak somut olayda, yüksek yargı organları tarafından yerleşmiş bir içtihadı dayanarak verilen ve yakın zamanda tekrarlanan bir karardan farklı bir karar verilmesini gerektirecek bir neden bulunmuyorsa, hakkı ihlal edilen kişiden kanun yollarını tüketmesi beklenemez." 2) Başvuruya konu edilen normun anayasasının temel sorunlarını içermesi ve mahkemenin kararının somut olay dışında benzer birçok durumu aydınlatacak olması durumunda söz konusu ise, bireysel başvurunun genel öneme sahip olması nedeniyle kanun yollarına başvuruya gerek yoktur. 3) Başvuruya konu edilecek işlemin derhal

uygulanması nedeniyle ağır başkaca giderilemeyecek bir zarar söz konusu ise kanun yollarının tüketilmesi faydasızdır (Atasoy, 2012:79).

3. 3. 1. 6. Hukuki Yarar Şartı

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru şartlarından olan hukuki yarar şartı, “usul hukukunun genel ilkeleri gereğince, bireysel başvuruda bulunabilmek için şikâyet hakkının varlığı tek başına yeterli olmaması ve başvuruçunun dava açmakta hukuki bir yararının bulunması da gerektiği hususudur.” Bu durumda hak ihlalinin ortadan kaldırılması için mümkün olan bir başka yolun olması durumunda hukuki yararın bulunduğu kabul edilmeyecektir (Akt. Atasoy, 2012:80).

Bireysel Başvuru yoluna başvuran kişinin dava açmakta hukuki yararının varlığı olmaması halinde salt şikâyet hakkının varlığı tek başına yeterli değildir. Başvuruçunun temel hak ve özgürlüğünün ihlalinin giderilmesi için başka bir yolun varlığı halinde hukuki yararından bahsedilemeyeceğinden başvurusu kabul edilmeyecektir.

3. 3. 1. 7. Bireysel Başvurunun İkincilliği İlkesi

Usul hukukun ötesinde bir anlam taşıyan ve kökleri oldukça eskiye giden bu ilke, Anayasa Mahkemesi uygulaması ile insan hakları hukukunun genel yaklaşımında yer alır.

Burada temel yaklaşım, bireysel başvurudan önce idari makam ve diğer yargı organlarının anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklere saygı göstermesidir. Anayasal hakları ihlal ettiğini düşünen başvuruçular öncelikle bu ihlalleri idari makamlar ve yargı organları önünde dile getirmeleri gerekir. Başka bir ifadeyle ihlali oluşturan eylem işlem ve ihmalle ilgili olarak kanunda ön görülmüş idari ve yargısal yolların bireysel başvurudan önce tüketilmesi gerekir. Bu yollarla sonuç alınmaması durumunda Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yoluna gidilebilir (Çelikyay, 2015:23).

3. 3. 1. 8. Başvurunun Gerekçeli ve Yazılı Olarak Yapılması

Bireysel başvurunun Anayasa Mahkemesi web sitesinden örnek form aracılığıyla ve ihlallere ilişkin gerekçelerin ve ispat vasıtalarının da dilekçe ve dilekçe ekinde gösterilmesi gerekir. Söz konusu hak 6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin 3. fıkrasında da ifade edildiği gibi: “Başvuru dilekçesinde başvuruçunun ve varsa temsilcisinin kimlik ve adres bilgilerinin, işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle ihlal edildiği ileri sürülen hak ve özgürlüğün ve dayanılan Anayasa hükümlerinin, ihlal gerekçelerinin, başvuru yollarının tüketilmesine ilişkin

aşamaların, başvuru yollarının tüketildiği, başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarih ile varsa uğranılan zararın belirtilmesi gerekir. Başvuru dilekçesine, dayanılan deliller ile ihlale neden olduğu ileri sürülen işlem veya kararların aslı ya da örneğinin ve harcın ödendiğine dair belgenin eklenmesi şarttır” şeklinde dile düzenleme yapılmıştır.

3. 3. 1. 9. Süre Koşulu

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru yolu belli bir süre içerisinde yapılmalıdır. Bu süre, 6216 sayılı Kanun’un 47. maddesinin 5. Fıkrasına göre “Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren onbeş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Mahkeme, öncelikle başvuru sahibinin mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder” şeklinde düzenlenmiştir.

Anılan kanun maddesinde görüldüğü üzere bireysel başvuru belli bir süre içinde (30 gün) yapılması gerekmektedir. Yargı kararı ya da idari işleme karşı yapılacak başvurularda süre, kanun yolunun tüketilmesinden itibaren; yasaya karşı yapılacak başvurularda ise yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren işlemeye başlamaktadır. Eğer kamu gücü işlemine karşı kanun yolu bulunmuyorsa bu durumda süre bu işlemin yapılmasından itibaren başlayacaktır. Ancak ceza yargılamasında Yargıtay tarafından karar onandığında tarafa bildirilmemektedir. Bu sebeple tarafın onanma kararından bilgisi olmamaktadır. Bu durumda ise Anayasa Mahkemesi 11/5/2017 tarihli Sabri Kezer başvurusu kararında (Başvuru Numarası: 2014/2725) ceza yargılamasında, Yargıtay kararlarının tebliğine ilişkin düzenleme bulunmadığından bireysel başvuruda bulunmak isteyenlerin dava ve başvurularını takip etmek amacıyla ilk derece mahkemelerinin nihai kararına ulaşmak üzere makul süre ve şartlarda özen yükümlülüklerinin bulunduğu kabul etmiştir. Bu kapsamda erişilebilir durumda olan nihai kararın en geç üç ay içinde ilgilileri tarafından bilindiği ve gerekçesinin öğrenildiği kabul edilmelidir. Aksi tespit edilmediği sürece bireysel başvuru için 6216 sayılı Kanun’da öngörülen otuz günlük başvuru süresi bu tarihten itibaren başlayacaktır.¹⁰

¹⁰ Anayasa Mahkemesi’nin Sabri Kezer kararına ulaşmak için bkz. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Basvurular/tr/pdf/2014-2694.pdf>

3. 3. 1. 10. Başvuru Harcı

Bireysel başvuru esnasında alınan harca dair olarak, yersiz başvuruların önüne geçmek için ve başvuru işlevselliğini kaybetmemesi için böyle bir karar alınmıştır.

6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin (2) numaralı fıkrasında bireysel başvuruların harca tabi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca harç miktarlarının karşılanamayacak durumdaki başvuru için adli yardım talebi de kabul edilmektedir.

3. 3. 1. 11. Kesin Hüküm

Birey başvuru yaptıktan sonra karar verilirse şayet bu karar kesin hüküm oluşturduğu için aynı işlem aynı kişi tarafından yeniden başvuru olarak yapılırsa önceki kararın kesin hüküm teşkil etmesi nedeniyle kabul edilmeyeceği ifade edilmektedir.

3. 3. 2. Esasa İlişkin Şartlar

Bireysel başvuruların kabul edilebilirliği taşıması durumunda esas inceleme aşamasına geçilir. Başvurulardan eksiklikleri giderilebilir olanlar için ek süre verilir ve bu eksiklerin yerine getirilmesi talep edilir. Belirtilen süre içinde eksikleri giderilmeyen başvurular kabul edilmemektedir.

Bireysel başvuru anayasada güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesini önlemek ve onları korumaya çalışmayı amaçlar. Buna göre “anayasada güvence altına alınan hangi hakların ihlal edilmesi halinde bireysel başvuru yapılabileceği konusunda değişik uygulamalar mevcuttur. Örneğin, Avusturya’da Anayasa’daki tüm hak ve özgürlükler bireysel başvurunun konusu olabilirken, İspanya’da, Meksika’da sadece temel hak ve özgürlükler bireysel başvuru konusu edilebilirler. Federal Almanya’da ise temel hak ve özgürlükler ile “adalet hakları” adı verilen temel hak ve özgürlükler benzeri haklar bireysel başvuru konusu edilebilirler. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal haklar, İspanya, Federal Almanya ve Meksika’da bireysel başvurunun konusu edilemezler”. Ülkemizde ise hangi temel hak ve özgürlüklerin kapsam dahilinde yukarıda ayrıntılı olarak belirtilmiştir (Kılınç, 2008:25).

3. 3. Anayasa Mahkemesi'nin Temel Hak ve Özgürlüklere İlişkin Kararlarının İncelenmesi

Bu bölümde Anayasa Mahkemesi'nin 25/2/2016 tarihli Erdem Gül ve Can Dündar Başvurusu (Başvuru Numarası: 2015/18567) kapsamında ifade özgürlüğü, basın hürriyeti, kişi güvenliği ve temel hak ve özgürlüğün ihlal edildiğine ilişkin kararı ele alınmaya çalışılacaktır. “Başvurucular Cumhuriyet gazetesinin genel yayın yönetmeni ile Ankara temsilcisinin, farklı tarihlerde yaptıkları haberler nedeniyle “silahlı terör örgütüne üye olmaksızın bilerek ve isteyerek yardım etme”, “devletin gizli kalması gereken bilgilerini siyasil ve askerî casusluk amacıyla temin etme” ve “devletin gizli kalması gereken bilgilerini casusluk maksadıyla açıklama” suçlamasıyla tutuklanmalarının kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı ile ifade ve basın özgürlüklerini ihlal” edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne 4/12/2015 tarihinde bireysel başvuruda bulunmuşlardır.

Başvurucular hakkındaki atılı suçlamalar şu şekildedir:

1. 5237 sayılı Kanun'un 220. maddesinin 7 numaralı fıkrası şöyledir:

Örgüt içindeki hiyerarşik yapıya dâhil olmamakla birlikte, örgüte bilerek ve isteyerek yardım eden kişi, örgüt üyesi olarak cezalandırılır. Örgüt üyeliğinden dolayı verilecek ceza, yapılan yardımın niteliğine göre üçte birine kadar indirilebilir.

2. 5237 sayılı Kanun'un 314. maddesinin 2 numaralı fıkrası şöyledir:

Birinci fıkrada tanımlanan örgüte üye olanlara, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir.

3. 5237 sayılı Kanun'un 328. maddesinin 1 numaralı fıkrası şöyledir:

Devletin güvenliği veya iç veya dış siyasil yararları bakımından, niteliği itibarıyla, gizli kalması gereken bilgileri, siyasil veya askerî casusluk maksadıyla temin eden kimseye onbeş yıldan yirmi yıla kadar hapis cezası verilir.

4. 5237 sayılı Kanun'un 330. maddesinin 1 numaralı fıkrası şöyledir:

Devletin güvenliği veya iç veya dış siyasil yararları bakımından niteliği itibarıyla gizli kalması gereken bilgileri siyasil veya askerî casusluk maksadıyla açıklayan kimseye müebbet hapis cezası verilir.

Başvurucular başvuru dilekçelerinde, yıllardır gazetecilik yaptıklarını, gazetecilik yaptıkları dönemdeki haberleri, belgeselleri ve yazıları nedeniyle bir kez dahi suçlu bulunmadıklarını, habere konu tırların durdurulması meselesinin kamuoyunun gündeminde yer alan bir konu olduğunu, bu konunun birçok televizyon ve başka gazete haberinde de yer aldığını hatta bu konu ile

İlgili birçok siyasetçinin açıklama yaptığını, kamuoyunun gündeminde önemli bir yer tutan olaya ilişkin yaptıkları haberin kamuoyunu aydınlatmaya yönelik olduğunu, haberin yayımlanıp haklarında soruşturma açılmasından yaklaşık altı ay sonra ifadelerinin alınarak tutuklandıklarını, tutuklama kararı için gerekli olan suç işlediklerine yönelik kuvvetli bir belirtinin olmadığını, kaçmalarının, delilleri yok etmelerinin veya değiştirmelerinin söz konusu olmadığını, yaptıkları haberlerden sonra Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından haklarında soruşturma açıldığının belirtilmesine rağmen soruşturma kapsamındaki kısıtlama kararı nedeniyle tutuklama kararına karşı etkili bir şekilde yargı merciine başvuruda bulunamadıklarını belirterek Anayasa'nın 19. maddesinde düzenlenen kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı ile Anayasa'nın 26. ve 28. maddelerinde tanımlanan ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal edildiğini ileri sürmüşler ve ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması talebinde bulunmuşlardır.

Başvurucular, soruşturma kapsamındaki kısıtlama kararı nedeniyle tutuklama kararına karşı etkili bir şekilde yargı merciine başvuruda bulunamadıklarını iddia etmişlerdir. Anayasa Mahkemesi bu iddia yönünden kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı kapsamında soruşturma dosyasına erişim imkânından yoksun bırakılmaya ilişkin iddianın açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez bulmuştur.

Başvurucuların bir diğer iddiası olan tutuklamanın hukuki olmadığına, ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal edildiğine yöneliktir. İfade hürriyeti demokrasi ile yaşam alanı bulan önemli bir temel haktır. Bu, hürriyet İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Şartı'nda da düzenlenmiştir. Genel olarak herkes ifade hürriyetine sahiptir. Bu hak ve özgürlükler herhangi bir resmi makam tarafından müdahale edilmeksizin serbest ve özgür bir şekilde kullanılmalıdır. İfade hürriyeti, düşünce, toplantı ve gösteri yürüyüşü ve oy ve kullanma gibi birçok hakkı da kapsar. İfade hürriyeti, bir diğer tanımıyla da sosyal, siyasi, hukuki, ticari her türlü düşünceyi söz, yazı ve başka vasıtalarla aktarabilme serbestisi de taşır. Düşünceleri açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması, birçok hakkı da dolaylı olarak sınırlandırır (Kalabalık, 2013:472-473).

Uluslararası sözleşme, bildirge ve şartnamelerde ifade özgürlüğü, hukuki güvence altına alındığı gibi, anayasamızın 26. maddesine göre de “herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar” şeklinde yer almaktadır.

Basın hürriyeti ise anayasamızda “Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz” şeklinde hüküm vardır. Avrupa İnsan

Hakları Sözleşmesinde ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi basın özgürlüğünün ihlali ile ilgili davalarda genel olarak üç aşamalı bir süreç söz konusudur. “İlk aşamada devletin müdahalesinin yasal olup olmadığını incelenmektedir. İkinci aşamada devletin müdahalesinin meşru bir amaca ulaşmak amacı taşıyıp taşımadığına ve müdahalenin izlenen meşru amaç ile orantılı olup olmadığına bakarken; son aşama olan üçüncüde ise hukuken öngörülmüş ve meşru bir amaca ulaşmak için yapılan müdahalenin demokratik bir toplumda gerekliliğini inceler” (Çelikboya, 2011:23-25).

Anayasa Mahkemesi olayın özellikleri göz önüne alınarak başvurucuların kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı ile ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal edildiği iddialarının birbiri ile bağlantılı olarak incelenmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Medvedyev ve diğerleri/Fransa, Lütfiye Zengin ve diğerleri/Türkiye, Assanidze/Gürcistan kararlarında kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkı devlet tarafından bireylerin özgürlüğüne keyfi olarak müdahale etmemesini güvence altına alan temel bir haktır.

Yine Anayasa'nın 19. maddesinin birinci fıkrasında herkesin kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına sahip olduğu ilke olarak belirtildikten sonra ikinci ve üçüncü fıkralarında, şekil ve şartları kanunda gösterilmek şartıyla kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakılabileceği durumlar sınırlı olarak sayılmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin Ramazan Aras kararında, “kişinin özgürlük ve güvenlik hakkının kısıtlanması, ancak Anayasa'nın anılan maddesi kapsamında belirlenen durumlardan herhangi birinin varlığı hâlinde söz konusu olabilir” şeklinde ifade edilmiştir.

Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrası;

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir şeklindedir.

Bu fıkra göre suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişilerin; ancak kaçmalarını, delilleri yok etmelerini veya değiştirmelerini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hâllerde hâkim kararıyla tutuklanabilecekleri hükme bağlanmıştır.

Bu hükme göre bir kişinin mahrum bırakılması durumunda, öncelikle atılı suçu işlediği yönünde “kuvvetli belirti” bulunması gerekir. Bir diğer aranması gereken şart ise inandırıcı sayılabilecek delillere ulaşılmasıdır.

Anayasa Mahkemesi Mustafa Ali Balbay kararında da belirttiği üzere, atılı suç isnadına esas teşkil edecek şüphelere dayanak oluşturan olgular ile mahkemenin daha sonrasında yargılamaya konu edeceği veya mahkûmiyete gerekçe oluşturacak olguları aynı düzeyde ele almaması gerekir.

Anayasa'mızın 19. maddesi üçüncü fıkrası gereğince tutuklamanın olabilmesi için kuvvetli şüphenin varlığının yanında tutuklama nedenlerinin de varlığını şart kılmıştır. "suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişilerin kaçmasını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek" veya "bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hâller"i tutuklama nedenleri olarak belirtmiştir. 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanun'unun 100. maddesinde de (a) şüpheli veya sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesini uyandıran somut olgular varsa (b) şüpheli veya sanığın davranışları; 1) delilleri yok etme, gizleme veya değiştirme 2) tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması girişimleri ile birlikte kuvvetli suç şüphesi varsa kişi hakkında tutuklama kararı verilebilecektir.

Yine yasa koyucu belirli suçlar yönünden kuvvetli suç şüphesi olması halinde tutuklama nedeninin varlığını kabul etmiştir. Anayasa Mahkemesi Engin Demir 2013/2947 Sayılı başvuru no 17/12/2015 tarihli kararında objektif bir gözlemciyi ikna edecek şekilde kişinin tutuklanmasını gerektirecek somut olguların varlığını aramaktadır.

Kişinin özgürlüğünü kısıtlayan ağır ve ciddi tedbir olan tutuklamanın yerine hafif bir tedbir verilmesi kamu yararını korumak için yeterli olmadığı durumda tutuklama makul kabul edilebilir.

Bu kapsamda kişinin özgürlüğüne doğrudan müdahale niteliğindeki tutuklama tedbirinin verilmesi için kuvvetli suç şüphesinin varlığı da yeterli değildir. Tutuklama tedbiri her somut olayın koşullarına göre değerlendirilmeli "gereklilik" unsurunu da taşımalıdır. Tutuklamaya son tedbir olarak başvurulmalıdır. Bir başka tedbir niteliğinde olan adli kontrol hükümleri de değerlendirilmeli ve neden tedbirinin yetersiz kalacağı da gerekçelendirilmelidir. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının ölçütleri arasında yer alan ölçülülük ilkesinin de dikkate alınmalıdır.

Anayasa Mahkemesi, Can DÜNDAR ve Erdem GÜL'ün durdurulan ve aranan tırları konu alan iki haberinin Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmasının ötesinde haklarında isnat edilen suçlarla ilgili olabilecek başkaca bir olgunun varlığının olmadığını tespit etmiştir. Bu haber dışında dosyada somut herhangi bir delilden bahsedilmemiştir. Bunun yanı sıra haberde

paylaşılan içeriklerin herkesçe kolayca ulaşılabilme imkânının ve sonrasında benzer haberlerin yayımlanmasının devlet güvenliği açısından tehlike yaratıp yaratmadığının belirtilerek tutuklama tedbiri için esas şart olan kuvvetli suç şüphesinin varlığında dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. AİHM de Observer ve Guardian/Birleşik Krallık 13585/88 Başvuru No'lu ve 26/11/1991 Tarihli kararında, millî güvenliğe ilişkin gizli bilgilerin tekrar yayımlanmasında devlet güvenliği açısından devam eden bir tehlikenin olup olmadığının belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir. AİHM kararı için bkz. Observer ve Guardian/Birleşik Krallık, B. No: 13585/88, 26/11/1991,

Ayrıca Anayasa madde 13'te güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında temel alınan 'ölçülülük' ilkesi kapsamında başvuru tutuklama tedbirinin 'gerekli' olup olmadığının belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi belirleme yaparken kişilerin devam eden yargılamalarında yalnızca tutuklamaya esas alınan gerekçeler üzerinden incelemede bulunmuştur.

Anayasal denetimde yayımlanan haber nedeniyle başvuru tarihinden 6 ay sonra ifadelerinin alınmasını ve aynı gün tutuklanmalarına karar verilmesinde; arada geçen süre zarfında herhangi bir işlemin yapılmamasını ve tutuklama, gözaltı gibi tedbirlerin uygulanmadığını aynı zamanda yayımlanan haber içeriği dışında yöneltilen bir soru olmadığı gibi isnat edilen suçun işlendiğine dair başvurular hakkında delil olarak yalnızca yayımlanan haber metninin bulunduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, söz konusu haber metni dolayısıyla yargılama makamlarınca altı ay sonra başvuruyla temasa geçilmesi ve bu süre zarfında herhangi bir tedbire başvurulmaması da gözetilerek ifadelerin alındığı aynı gün tutuklanmalarına karar verilmesinde neden gerek görüldüğünün tutuklama kararında yer almasını aramıştır. Nitekim ölçülülük ilkesi kapsamında tutuklama tedbirine başvurulmasında neden gerekli olduğunun belirtilmemesi kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkının ihlal edildiğini göstermektedir.

Anayasa'mızın 26. maddesi "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti" ile ilgili şu düzenlemelere yer vermiştir. "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar...

Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün

korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.

Anayasa'nın "Basın hürriyeti" başlıklı 28. maddesinin ilgili kısmı şöyledir:

Basın hürdür, sansür edilemez... Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır. Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27 nci maddeleri hükümleri uygulanır. Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazanlar veya bastıranlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenir. Dağıtım önleyen yetkili merci, bu kararı en geç yirmi dört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hakim bu kararı en geç kırk sekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtım önleme kararı hükümsüz sayılır.....

Demokratik toplumlarda, ifade özgürlüğü toplumun ve bireylerin muasır medeniyetler seviyesine yükselmesinde kilit rol oynar. Bu noktada, ifade özgürlüğü içeriğinde yalnızca olumlu değerlendirmeler içermeyip aynı zamanda toplumun bir bölümünü veya herhangi birilerini rahatsız edecek değerlendirmeler de içerir.

İfade özgürlüğünün yansıtan basın özgürlüğü yalnızca haberi iletme ve yayma değil aynı zamanda toplumun farklı düşüncelere ve haberlere ulaşmasını da sağlar. Bunun yanı sıra basın, demokratik bir devlette şeffaflığı ve hesap verilebilirliği de ortaya çıkarır. Ali Rıza Üçer kararında *da* Anayasa Mahkemesince belirtildiği üzere; toplumun demokratik düzeninin korunmasında yalnızca devlet erklerinin değil sivil toplum örgütleri ve basın veya siyasi partiler gibi önemli aktörlerin de denetimi gereklidir.

Her ne kadar ifade ve basın özgürlüğü çoğulcu demokrasi için vazgeçilmez olsa da sınırsız bir özgürlük sağlamaz. Zira Anayasa'nın ifade özgürlüğüne ilişkin 26. maddesinin ikinci fıkrasında sınırlama nedenleri düzenlenmiştir. Basın özgürlüğü ise Anayasa'nın 26, 27 ve 28. Maddelerinde belirtilen özel sınırlama nedenleri ile kısıtlanabilir.

Bu kapsamda Anayasa'nın sınırlamaya ilişkin hükümlerini içeren Anayasa'nın 26. maddesinin ikinci fıkrası ile 28. maddesinin beşinci fıkrasına göre ifade ve basın özgürlükleri

"millî güvenlik", "suçların önlenmesi", "suçluların cezalandırılması", "devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması" ve "devlete ait gizli bilgilerin açıklanmasının önlenmesi" amaçlarına göre sınırlanabilir.

İfade ve basın özgürlüğünün sınırlandırılmasında, millî güvenliği ilgilendiren devlete ait gizli bilgilerin basın yoluyla açıklanmasının bu düzenlemeler ile suç olarak nitelendirilmesi ve cezai yaptırım uygulanması mümkündür. Bu doğrultuda suç isnadının yapılabileceği bu tür eylemler nedeniyle basın mensupları hakkında tutuklama tedbirinin uygulanmasında yasal bir engel bulunmamaktadır. Zira gazetecilik meslek etiği, basın görevinin yerine getirilmesinde temel ölçüt olarak ele alınmalıdır. Devlet güvenliği gibi özel bir alanda basın ve ifade özgürlüğüne sınırlama getirilmesi üstün nitelikte kamu yararından kaynaklanmaktadır.

Ancak, ifade ve basın özgürlüğünün belirtilen amaçlarla sınırlandırılması Anayasa'nın 13. maddesinde düzenlenen "demokratik toplum düzeninde gerekli olma" ve "ölçülülük" ilkelerine uyumlu olması gerekir. Demokratik toplumda söz konusu özgürlüklerin sınırlandırılmasında gereklilik, eleştirilebilme ve açık görüşlülük temelinde değerlendirilmelidir. Ölçülülük ilkesi ise sınırlamada güdülen amaç ile öngörülen tedbirler arasındaki ilişkiyi açıklar. Bu kapsamda ifade ve basın özgürlüğünün sınırlandırılmasında gidilen araçların denetimi keyfi uygulamaların önüne geçecektir. Bu nedenle belirlenen amaca ulaşabilmek adına seçilen aracın denetimi yapılırken gereklilik ve ölçülülük ilkeleri bağlamında değerlendirmenin yapılması gerekir.

Anayasa Mahkemesi, ifade ve basın özgürlüklerinin sınırlandırılmasında yapılacak müdahalelerin gerekli olup olmadığını "zorlayıcı toplumsal bir ihtiyacı" karşılayıp karşılamadığı yönünden değerlendirmektedir. Yine aynı şekilde AİHM, Bejdar Ro Amed, B. No: 2013/7363, ve Handyside/Birleşik Krallık davalarında da bu yönüyle değerlendirme yapmıştır.

Anayasa Mahkemesi netice olarak başvurucular hakkında yürütülen soruşturma ve tutuklama kararının gerekçesinde başvuruculara gazete haberi dışında bir sorgulamanın yöneltilmediğini, suçlamaya esas teşkil edecek başkaca bir durumun varlığının olmadığını tespit etmiştir. Bu kapsamda isnat edilen suçlamalarla ilgili başvurucular hakkında ileri sürülen olguların yalnızca gazete haberi olması karşısında tutuklama gibi doğrudan kişi özgürlüğüne müdahale sonucu doğuran bir tedbire başvurulmasını demokratik bir toplum düzeni açısından ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal edildiğini belirlemiş ve tutuklama

tedbirini ölçülü ve gerekli bulmamıştır. Yine, AİHM'in Nedim Şener/Türkiye ve Şık/Türkiye kararları da benzer yöndedir.

Öte yandan demokratik toplum düzeninde gerekli olma ve ölçülülük değerlendirmesi yapılırken ifade ve basın özgürlüklerine yapılan müdahalelerin başvuru ve genel olarak basın üzerindeki muhtemel "caydırıcı etkisi" de dikkate alınmalıdır (Ergün Poyraz (2), § 79; benzer yönde AİHM kararları için bkz. Nedim Şener/Türkiye, § 122; Şık/Türkiye, § 111). Başvuru konusu olayda tutuklama gerekçelerinde, yayımlanan haberler dışında herhangi bir somut olgu ortaya konulmadan ve tutuklamanın gerekliliğine ilişkin gerekçeler belirtilmeden başvuruların tutuklanmış olmasının ifade ve basın özgürlüklerine yönelik caydırıcı bir etki doğurabileceği de açıktır.

Başvuruların başvurusu Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasında güvence altına alınan kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal edildiği yönelik kararına Hicabi DURSUN, Kadir ÖZKAYA ve Rıdvan GÜLEÇ karşı oy kullanmışlardır.

Hicabi DURSUN karşı oy gerekçesinde ifade ve basın özgürlüğünün Anayasa ve AİHS hükümleri doğrultusunda sınırlandırılabilirliğini, bu kapsamda mutlak bir hak olmadığını belirtmiştir. Söz konusu tutuklamaya neden olan davaya ilişkin daha önce Aydınlik Gazetesinin 21/1/2014 tarihli nüshasında, "Aydınlik mühimmatın fotoğrafına ulaştı, boru değil top mermisi" başlıklı bir haberin yayınlandığını devam eden süreçte bu haberle ilgili herhangi bir soruşturmanın açılmadığını ifade etmektedir. Üye, MİT tırlarının, Ankara ve Adana arasındaki güzergâhta hiçbir ilde durdurulmadığını yalnızca Adana'da durdurulduğunu, özellikle operasyonun yapıldığı gün ve ilde dünyadan birçok büyükelçinin bulunduğunu, aynı anda basın mensuplarının yer aldığını ve haberlerin basına servis edildiğini MİT mensupları ile durdurma kararı veren Savcılık emrindeki jandarma güçleri arasındaki çatışmanın yaşandığını ifade etmiştir. Jandarma güçlerinin MİT Kanuna aykırı olarak devlet sırrı niteliğindeki bilgileri deşifre etmek ve casusluk yapmak amacıyla olayların belli bir yönde iştirak halinde gerçekleştirildiğini belirtmiştir.

Hicabi DURSUN, başvuruların ise, söz konusu olaydan yaklaşık bir yıl sonra yayınladıkları haberde MİT tırlarındaki, mühimmatların nevi cinsine kadar geniş bilgiye sahip olduklarını, haber kaynağını açıklamadıklarını belirterek devlete ait gizli sırların basın yoluyla ifşa edildiğini ileri sürmüştür; isnat edilen suça ilişkin tutuklamayı gerektiren kuvvetli suç şüphesinin var olduğunu savunmuştur.

Karşı oy kullanan bir diğer üye Kadir ÖZKAYA ise başvurucuların, “DÜNYA GÜNDEMİNİ SARSACAK GÖRÜNTÜLER İLK KEZ YAYIMLANIYOR”, “İŞTE ERDOĞAN'IN YOK DEDIĞİ SİLAHLAR”, “MİT TIR'LARI AĞZINA KADAR SİLAH DOLU”, “SAVCI ENGELLENDİ”, “SURIYE'YE SİLAH”, “MİT TIR'INDAN ÇIKAN SİLAHLARIN DÜKÜMÜ”, “İLAÇLARIN ALTINA GİZLENMİŞ”, “NEDEN YAYIMLIYORUZ?” “‘İLAÇ TAŞIYORDU’ dediler – ‘TÜRKMENLERE YARDIM GÖTÜRÜYORDU’ dediler – ‘SİLAH İDDİASINI ISRARLA REDDETTİLER’ – ‘TIR'I DURDURAN SAVCIYI, ARAYAN JANDARMA KOMUTANINI GÖZALTINA ALDILAR’ – ‘AMA SONUNDA MİT'E AİT TIR İÇİNDE SURİYE'YE GÖTÜRÜLEN SİLAHLARIN GÖRÜNTÜLERİ ORTAYA ÇIKTI” “İŞTE O SİLAHLAR” gibi başlıklar ile durdurulan Mit tırlarına ilişkin haberlerin yapıldığını, başvurucuların gazete haberlerinden önce de söz konusu olayla ilgili başka gazetelerde haber yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda gizli devlet bilgilerinin ifşa edilmediğini ancak salt bu şekilde değerlendirmenin yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim başvuruculara ait haber içeriklerinin belirtilen başlıklardan anlaşılacağı üzere Aydınlık Gazetesinde yayınlanan haberden farklı olduğunu, kamuoyunda MİT tırlarında taşınan eşyaların "devlet güvenliği, iç veya dış siyasal yararları bakımından gizli kalması gereken" niteliğine sahip olduğunun kamuoyuna bildirildiğini buna rağmen söz konusu haberin yapıldığını, ayrıca, başvurucuların haberinde yer alan fotoğraf ve belgelere ne şekilde ulaştıklarını da söylemediklerini belirtmiştir. Bu bağlamda başvuruculara ait haber yazılarının, terör örgütlerine yardım eden konumuna getirerek ülkeyi uluslararası yargı önüne çıkarma amacıyla hareket eden FETÖ/PDY terör örgütüne yardım niteliğinde olduğunu değerlendirerek; gazetecilik faaliyeti ile bağdaşmayacağını ifade etmiştir. 'Milli güvenlik' gerekçesi ile ifade ve basın hürriyetinin Avrupa ülkeleri gibi ülkemizde de sınırlandırılabilceğini bu yönüyle basın mensuplarının da ülke yasalarına riayet ile yükümlü olduklarını belirtmiştir.

Rıdvan GÜLEÇ ise Anayasa Mahkemesince yapılan incelemelerde, ilk derece mahkemelerinin tutuklamaya ilişkin gerekçelerinde açıkça hukuka aykırılığın ve keyfi uygulamaların bulunmadığı sürece bu yöndeki kararların incelemeye konu edilmediğini belirtmiştir. Somut olayda da ilk derece mahkemelerince verilen ilk tutuklama kararının gerekçesinde keyfi uygulamaya yer verilmediğini ve bariz bir hukuka aykırılığın olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda yapılan hukuki nitelendirmelerin Anayasa mahkemesince incelenmesine yer olmadığını savunmuştur. Nitekim karşı oy sahibi üyeye göre başvurucuların iddia konusu suçu işlediklerine dair kuvvetli suç şüphesinin bulunduğunu ve

isnadı destekleyecek delillerin var olduğuna ilişkin somut olay değerlendirmesinden sonra başvurunun ilk tutuklama kararına istinaden yapıldığını belirtmiştir. Başvurucuların başvuru konularının ilk tutuklama kararı olması, tutuklamanın makul süreyi aşmadığı da ortadadır. İlk derece mahkemesince verilen tutuklama kararında açıkça hukuka aykırılık bulunmadığını belirterek bireysel başvuruya konu edilemeyeceğini başvurunun reddine karar verilmesini savunmuştur.

Ancak, karşı oy sahibi üye, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun m. 100 ve devamı maddelerinde düzenlenen tutuklama şartlarının varlığını somut olay bakımından değerlendirmemiştir. Yalnızca suçun işlendiğine dair kuvvetli suç şüphesinin varlığını belirtmekte 'gereklilik' ve 'ölçülülük' ilkeleri bağlamında değerlendirmede bulunmaması bu yönüyle görüşteki eksikliklerdir.

Ayrıca, ifade ve basın özgürlüğünün demokrasilerin vazgeçilmez unsurları olmasına karşın Anayasa ve AİHS'de belirlenen kriterlerle sınırlanabilen haklardan olduğunu ifade ederek milli menfaatlerin ön planda tutulması gerektiğini vurgulamıştır. Başvurucuların haber konularının milli güvenliğe ilişkin devlet sırrı niteliğinde olduğunu, olayın daha önce basında geçmiş olmasına karşın yeniden basında görülmesinin dava açılmaması için gerekçe olamayacağını ve ülkenin içinde bulunduğu hassas sürecin göz önünde bulundurulmasını savunmuştur. Karşı oy sahibi üye, AİHM kararlarını gerekçe göstererek basının görevini yerine getirirken gazetecilik etiği temelinde hareket etmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Ancak, karşı oy sahibi üye, MİT tırlarının durdurulma sürecini ve olayda yer alan savcılık, jandarma güçlerinin MİT mensuplarına yönelik operasyonların devlet sırlarını açığa çıkarma ve casusluk eylemleri çerçevesinde milli güvenliğe karşı tehlike olarak değerlendirmiştir. Buna karşın başvurucuların ise MİT tırlarının durdurulmasından yaklaşık bir yıl sonra, söz konusu olayla ilgili basında yer alan haberlerin Anayasanın 26/2 ve 28/5 maddelerinde düzenlenen "milli güvenlik," "suçların önlenmesi," "suçluların cezalandırılması," "devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması" ve "devlete ait gizli bilgilerin açıklanmamasının önlenmesi" kapsamında değerlendirerek ifade ve basın özgürlüğünün sınırlandırılabilabileceğini savunmuştur. Ancak, karşı oy sahibi tutuklama tedbirinin yasal şartları konusunda özellikle somut olay bakımından 'ölçülülük' ve 'gereklilik' ilkeleri bağlamında değerlendirmede bulunmamıştır. Hukuk devletinde, kişi hürriyetine doğrudan müdahale sonucu doğuran tutuklama gibi ağır bir tedbire neden başvurulması gerektiğini gerekçelerde eksik bırakmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin bahsi edilen kararı sadece ifade ve basın özgürlüğü hakkının değil bunun yanı sıra kişi özgürlüğü ve güvenliği haklarının da korunması yönünde önemli bir karardır. Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınan kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal edildiğine yönelik Anayasa Mahkemesi'nce verilen bu karar yargı organları tarafından verilecek diğer kararlar yönünden önem arz edecektir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru yoluyla anayasada güvence altına alınan hakların yorumlanmasını da sağlamaktadır.



SONUÇ

Anayasa Mahkemeleri, yasama çoğunluklarının keyfi karar alma ihtimaline karşılık anayasanın üstünlüğünü, insan haklarını koruma ve böylece demokratik hukuk devletine ulaşma hedeflerinin gerçekleştirme düşüncesiyle ortaya çıkarılmıştır. Yasaların anayasa uygunluğunun yargısal denetimi ilk defa ABD Yüksek Mahkemesi tarafından 1803 yılında yapılmıştır. Avrupa’da ise Parlamentoların yaptığı yasaların Anayasaya uygunluğunun denetimi uzunca bir süre kabul görmemiştir. Ancak 2. Dünya Savaşı öncesi insan hakları ihlallerine sebebiyet veren birtakım totaliter ve otoriter rejimlerin varlığı nedeniyle yasama tasarruflarının anayasaya uygu olup olmadığının denetleyecek bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmuştur.

İnsan hakları ve temel özgürlüklerin tarihsel sürecine bakıldığında Batı dünyasında Keşifler Çağı, merkantilist dönem, Sanayi Devrimi, koloncilik ve emperyalizm evrelerinde ilerleyen sermaye ve ekonomik düzlemde farklı sosyal sınıfların varlığını ortaya çıkarmış bu sınıf mücadeleleri sonucunda Avrupa’da demokrasi ve insan hakları kavramı varlık göstermiştir. Aydınlanma ile bu kavram ideolojik-entelektüel altyapısını da oluşturmayı başarmıştır. Daha sonrasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile devletler insan haklarını uluslararası hukuk alanında kabul ettiklerini beyan etmişlerdir.

Temel hak ve hürriyetler ve insan hakları kavramlarına yalnızca Batı medeniyetinde değil, başka ülkelerin düşünce tarihinde de rastlamaktayız. Çin’de Konfüçyüsçülük felsefesine bakıldığında adil ve hak gözetir bir kamu gücü oluşturulmasını öngörür. Hakeza Budist Hint düşüncesinde yoksulluğa karşı korunma, güç kullanmama, insan onur ve namusunun korunması, angaryaya karşı korunma, erken ölüm ve hastalıklara karşı mücadele haklarından bahseder. Yine hoşgörü, düşünce özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü, toplumsal yaşam hakkı ve vicdan özgürlüğü bireysel temel hak ve özgürlükleri temel alır.

İlk Çağ Yunan şehir devletlerinde de insanlar tabii, devredilemez hakların var olduğu kabul edilmekteydi. Ancak bu haklara yabancılar, kadınlar, köleler sahip değillerdi. Yine Medine Sözleşmesi’ ne bakıldığında da İslamiyet’te de insan hakları tanınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’ nda Sened-i İttifak, Islahat Fermanı ve Tanzimat Fermanı’ nında önemli insan hakları düzenlemeleri yapılmıştır.

Temel hak ve hürriyetlerin teorik anlamda tartışılmasının yanında kamusal alana taşınması ve uygulanması önem arz etmektedir. İnsan hakları hukuki düzenlemelerle sonuç

doğurmaktadır. Özellikle Avrupa’da 10. ve 11. yüzyıllardaki ticari gelişmeler sonucunda 1215 tarihli Magna Carta Antlaşması kralın bazı yetkilerinin kısıtlanması önemli bir gelişme olarak tarihteki yerini almıştır. İnsan hakları ile ilgisi olmasa bile Kralın yetkilerinin sınırlayan ilk belge niteliğindeki Magna Carta 1215 yılında İngiliz feodal beyleri ile Kral John arasında imzalanmış ve feodal beyleri Kral’a karşı koruyan önemli bir düzenlemedir. İngiltere’de 1679 Habeas Corpus Act ile kişi güvenliği sağlanmış, hakim kararı olmadan tutuklanma engellenmiştir. Ardından 14. yüzyılda tüm Avrupa’yı etkisi altına alan Rönesans hareketi, kilisenin hâkimiyetinin kırılmasını sağlamış ve insan merkezci bir anlayışın doğmasına yardımcı olmuştur. Parlamento-Kral ilişkileri 1689 tarihli Bill Of Rights (haklar bildirisi) ile düzenlenmiştir. İngiltere’de 1776 tarihinde Virginia İnsan Hakları Bildirisi adıyla yazılı bir bildirme ortaya çıkarılmıştır. Buna göre 16 maddeden oluşan bu metin tüm gücün halktan alındığı ve halkın seçtiği kişilerin yine halka karşı sorumlu olduğu bir anlayış benimsenmiştir. 1776 tarihli Virginia Bildirisi temel hak ve özgürlükleri en ayrıntılı düzenleyen hukuki bir metindir. Hak ve hürriyetlerin düşünsel alanda görünür olmasında liberalizmin önemli bir etkisi vardır. Avrupa’da hâkim sınıf olan aristokrasi ve burjuvanın mücadelesi sonucunda burjuva sınıfının aristokrasi sınıfına karşı üstünlük kurması insan hak ve hürriyetleri bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. 1789 Fransız Devrimi hak ve özgürlükler konusunda “Fransız İnsan Hakları Bildirgesi” kölelik dâhil insan özgürlüğünü kısıtlayan her türlü olumsuz uygulamanın kabul edilemez olduğunu ilan etmiştir.

Hak kavramı insana belli otoriteler (Tanrı, kral, yasa vb.) tarafından verilen ve belli şekillerde kişinin hareket etme özgürlüğü elde etmesidir. Hak, hürriyetin somutlaştırılmış biçimi olarak tanımlanır. Hak arama sonucu olarak kişiye dava hakkı tanınmıştır. Bu bakımdan anayasa ve kanunların kişilere sağladığı yetkilerle bu haklar kullanılır.

John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Montesquieu, John Stuart Mill gibi düşünür ve filozoflar temel hak ve özgürlükler konusunda en fazla adından söz ettiren kişiler olmuşlardır. BU bakımdan tarihsel süreç içinde düşünceleriyle mevcut siyasal yönetimleri sürekli temel hak ve özgürlükler konusunda uyarılmışlardır ve insanın doğuştan gelen temel haklarının olduğunu ifade etmişlerdir.

Temel hak ve hürriyetlerin tarihsel temellerine bakıldığında, en erken insan hak ve özgürlükleri konusunda Hamurabi Kanunları özel bir konuma sahiptir. Hamurabi, krallığı süresinde haklın rahat bir yaşam sürmesi için uğraşmış ve bu süreçte bir dizi kanunlar meydana getirmiştir.

Antik Yunan döneminde özellikle Sofistlerin başını çektiği bir düşünce geleneğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar özellikle mahkemelerde ikna yeteneğini kullanarak karşı argüman oluşturmada başarılı olmuşlardır. Böylece toplumda kendini ifade etmenin faydası görülmüş ve kısmen özgür düşünme geleneği oluşmuştur. Yine Yunan toplumu sınırlı sayıda yurttaşın yönetimde söz sahi olduğu bir siyasal yapıya sahipti.

Temel hak ve özgürlüklerin korunmasında tarihte en önemli atılmış adımların başında Medine Vesikası gelir. Medine Sözleşmesi olarak da bilinen belgeye göre, Medine’de yaşayan Müslümanlar, Yahudiler ve müşrik Araplar arasında hicretten kısa bir süre sonra Hz. Muhammed’in önderliğinde birlikte yaşama kriterleri göz önüne alınarak hazırlanmış ve farklı dinsel ve yapıların huzur ve güven içinde yaşamaları amaçlanmıştır.

Ulusların kendi haklarını belirleme yönündeki istekleri Amerika Devrimi’ni meydana getirmiştir. Eşitlik ve özgürlük konusundaki çabalar Kuzey Amerika kolonilerini İngiltere’ye karşı verdikleri mücadelede başarılı kılmış ve ardından birlikte yaşama yönünde ortaya çıkan anayasa farklı ulusların hak ve özgürlükler konusunda kanun önünde eşit olmasını öngörecektir. şekilde hayata geçirilmiştir.

Avrupa’da Fransız Devrimi olarak ortaya çıkan, sosyal, fikri ve ekonomik sebeplere bağlı olarak toplumsal bir dönüşümü gerçekleştiren bu hareket eski yönetim yerine kişi hak ve özgürlüklerinin temel alındığı bir düşünceyi hayata geçirmiştir. Belli bir sınıfın ülke yönetiminde yer aldığı ve aşağı ağır vergi yüküyle ezildiği Fransa’da, devrimle birlikte yeni bir siyasal anlayış meydana gelmiş ve eşitlik ilkesi hayata geçirilmiştir. Fransız Yurttaş Bildirgesi ile sadece Fransa’daki insanlar için değil dünyadaki tüm insanlar bildirgeye konu edilerek bildirgeye evrensel bir nitelik kazandırılmıştır.

Osmanlı devleti monarşik sistemle yönetilmekteydi ve babadan oğula geçen bir düzen mevcuttu. İlk kez 1808 tarihinde Sened-i İttifak girişimi ile anayasacılık faaliyetleri Osmanlı’da gündeme gelmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile devam eden bu süreçte bir dizi iyileştirmeler yapılmışsa da istenen seviyeye gelinememiştir. Avrupalı devletlerin de baskısıyla 1856 Islahat Fermanı meydana getirilmiş ve gayri-Müslimler ile Müslümanlar arasında tüm haklar yönünden eşitlik sağlanması amaçlanmıştır.

Osmanlı için 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi anayasacılık için önemli bir tarihtir. Böylece Mutlak Monarşiden tam olmasa da Meşrutî Monarşiye geçilmeye çalışılmıştır. Temel insan haklarının bir gereklilik olduğu önemle vurgulanmış ve padişahın fermanıyla

bunların verilmiş olması lütuf olarak kabul edilmemiştir. Böylece hiç kimsenin yargılanmadan ceza alamayacağı hükme bağlanmıştır.

1921 Anayasası Kurtuluş Savaşı döneminde yapılmış ve temel hak ve özgürlükler konusunda herhangi bir gelişmeye yer vermemiştir. 1876 anayasasını yürürlükten kaldırmamıştır. Bu bakımdan temel hak ve özgürlüklerin uygulamasında herhangi biri geriye dönüş söz konusu değildir. Saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin kurulmuş olması kişi hak ve hürriyetlerinin de uygulanma ortamı bulması açısından önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak İstiklal Mahkemeleri'nin işleyişi bakımından hâkimlerin bağımsızlığı ilkesi uygulanmamıştır.

1924 Anayasası 1921 Anayasası'na göre temel hak ve özgürlükleri daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. 1924 Anayasası bu bakımdan liberal anlayışın hâkim olduğu bir anayasa olarak bilinmektedir. Burada dikkat çeken husus ise 1924 Anayasası hazırlanırken 18. Yüzyıl filozoflarının geliştirmiş oldukları tabii hukuk anlayışının temel alınmış olmasıdır. Ancak gerek basın yayın gerekse diğer alanlarda baskıcı bir anlayışın hâkim olması neticesinde bu anayasanın liberal özelliği 1950'lere kadar uygulanamamıştır.

1961 Anayasası askeri darbenin gerçekleşmesiyle temel hak ve özgürlüklerin büyük bir darbe aldığı bir süreçte meydana getirilmiştir. Temel hak ve özgürlükler konusunda 1924 Anayasası'na göre daha fazla hak tanınmışken, devletin gerekli görmesi durumunda kimi haklarda kısıtlanmaya gidileceği de yasada yer almıştır. Ancak 1971 Muhtırası sonucunda başta üniversiteler olmak üzere birçok kurumun serbest şekilde hareket etmesi yasaklanmış ve katı bir yönetim anlayışı getirilmiştir.

Devam süreçte 1980 askeri darbesi gerçekleşmiş ve 1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da benzer özelliklerle meydana getirilmiştir. Anayasada belirtilmesine karşın temel hak ve özgürlükler konusunda çoğunlukla kısıtlamaya gidilmiştir.

Anayasal adaletin önemli unsurlarından olan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı temel hak ve hürriyetlerin korunmasında bireye etkili bir yol sağlamaktadır. Venedik Komisyon'u raporlarında da belirtildiği üzere Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun açılması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Türkiye aleyhine açılan davaların sayısında önemli bir azalma amaçlanmış ise de bireysel başvuru kurumu işlevsel olarak idari ve yargısal kararlarla hakları ihlal edilen kişilere bir başvuru yolu ile temel hak ve özgürlüklerin birey tarafından korunmasını sağlamaktadır. Bireysel başvuru hakkı, temel

hakların ihlali halinde iç hukukta başvurulabilecek etkili bir hukuk yoludur. Ancak bireysel başvuru hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nde düzenlenen anayasal hak ve özgürlüklerin korunmasını kapsamı sınırlı bir koruma alanı doğurmaktadır. AİHS'de düzenlenen haklara temel teşkil edecek haklarla sınırlanması anayasada düzenlenen diğer temel hak ve hürriyetlerin bu yolla korunmaması bireyi devlet karşısında zayıf duruma düşürecektir. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru şikâyetlerinin kapsamını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlenen temel hakların korunmasıyla sınırlamanın ötesine geçilerek koruma altına alınan hakların kapsamını Anayasada düzenlenenlere (siyasi haklar ve klasik özgürlükler) genişletilmesi bu başvuru yolunun amacını sağlayacaktır.

Modern anayasaların temelini oluşturan temel hak ve hürriyetler, hukuk devletinin vazgeçilmez esas unsurlarındadır. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru yolu bireyin, temel hak ve özgürlüklerini devletin temel organlarını karşısında koruması, idari ve yargısal kararlarla hakları ihlal edildiğinde bu hakkın ihlalini engelleyecek vazgeçilmez bir yere sahiptir.

KAYNAKLAR

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali. (1989). “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi 1789-1794.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (44)03, ss. 195-228.
- AKGÜN, Elif. (2011). “Antik Yunan'da Yurtttaşların Özgürlüğünün Temeli Olarak Demokrasi”, *Eskiçağ Bilgileri*, 1, ss. 163-172.
- AKŞİN, Sina. (1994). “Fransız İhtilalinin II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri Üzerine Bazı Görüşler” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* (49)3, ss. 23-29.
- AK, Gökhan. (2015). “John Stuart Mill Düşününde Bireyin Özgürlüğü”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (6)1, ss. 37 – 61.
- AKDAĞ, Mustafa. (1995). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- AKILLIOĞLU, Tekin. (1995). *İnsan hakları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- AKŞİN, Sina. (1980). *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- AKTAN, Coşkun C.; VURAL, İ. Yaşar. (2004). *Özgürlük Bildirgeleri*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- ALATLI, Alev. (2010). *Batıya Yön Veren Metinler 3*, Kapadokya: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı MYO.
- ANAR, Erol. (2000). *İnsan Hakları Tarihi*, Çiviyazıları Yayınları, Ankara.
- ARDOĞAN, Recep. (2004). “İnsan Haklarına Saygının Yükseltilmesinde İslami Teolojinin Rolü”, *AÜİFD*, (XLV)11, ss. 83-111.
- ARMAOĞLU, Fahir. (1973). *Siyasî Tarih (1789-1960)*, İkinci Baskı, Ankara: Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- ASLAN, Ahmet. (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi 1: Sokrat Öncesi Yunan Tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ATASOY, Hakan. (2012). “Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu”, *TAAD*, (3)9, ss. 71-89.
- AYANOĞLU, Taner. “Anayasa Hükümleri Çerçevesinde Bireysel Başvuru Kurumu”. <https://anayasatakip.ku.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2017/08/Taner>

Ayanog%CC%86lu-Anayasa-Hu%CC%88ku%CC%88mleri-C%CC%A7erc%CC%A7evesinde-Bireysel-Bas%CC%A7vuru-Kurumu.pdf (Erişim Tarihi: 12.01.2018).

AYDIN, Ö. Didem. (2011). “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (15)4, ss. 121-170.

BİLGİÇ, Emin. (2018). “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (21)3-4, ss. 103-119.

BİROL, Sinem. (2012). “1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (2)43, ss. 39-54.

BOLAT, B. Salman. (2005). “Fransız İnkılabı’nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (6)1, ss. 149- 167.

CEVİZCİ, Ahmet. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

CROIX, G. E. M. Ste. (2014). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*, 1Çev. Ç. Sümer), İstanbul: Yordam Kitap.

ÇELİKBOYA, Menent. (2011). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde İfade Özgürlüğü Işığında Basın Özgürlüğü ve Türk Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul.

ÇELİKYAY, H. Sabri. (2015). Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarının “Başvuru Yollarının Tüketilmesi” Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi, *İÜHFİM* (LXXIII)1, ss. 21-62.

ÇİÇEK, Nurdan. (2013). “Medine Vesikası Ekseninde İslâm’ın Rolü: Hakem mi, Hâkim mi?”, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları, Birikimler IV*, ss. 237-40.

DABAN, Cihan. (2019). “Küresel İlişkiler Çağında İnsan Haklarının Önemi ve Tarihsel Gelişimi”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (6)3, ss. 164-186.

DİNÇKOL, Bihterin. (2015). “1924 Anayasası Döneminde Siyasal Muhalefet” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, (21)2, ss. 339-354.

DOĞAN, İsmail. (2007). *Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları*. (Altıncı Basım). Ankara: Pegem A Yayınları.

DONNELLY, Jack. (1995). Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, (Çev. M. Erdoğan-L. Korkut), Ankara: Yetkin Yayınları.

ERDİNÇ, Tahsin. (2015). “Karşılaştırmalı Olarak Türk Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı (Anayasa Şikâyeti)” *TAAD*, (6)20, ss. 87-138.

ESGİN, Mehmet. (2004). “Kur’an-ı Kerim’in Öteki Dinlere Karşı Tavrı”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5)5, ss.77-105.

ESEN, Selin. (2011). “Türkiye’de Anayasa Şikayeti”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru: Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar* (içinde), Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları. ss. 44-55.

EWALD, Oskar. (2010). *Fransız Aydınlanma Felsefesi*. (Çev. G. Aytaç), İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

GALANTİ, Avram. (2002). *Üç Sâmi Kanun Koyucu: Hamurabi, Musa, Muhammed*. (Haz. Eyüp Tanrıverdi). İstanbul: Anka Yayınları.

GENÇ, Mehmet. (1997). *İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

GÖKBURUN, İbrahim. (2007). *Türkiye’de İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve İlköğretim Ders Kitaplarına Yansımaları*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon.

GÖREN, Zafer. (2006). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınları.

GÖZLER, Kemal. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi.

GÖZLER, Kemal. (2018). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.

GÜRBÜZ, Ahmet. “İnsan Haklarının Filolojik Temelleri”.

<http://www.bingol.edu.tr/documents/%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1n%C4%B1n%20Filozofik%20Temelleri%20Dipnot%20metinde>.pdf (Erişim Tarihi: 10.03.2018).

GÜZEL, Kenan. (2018). “Adil Yargılanma Hakkı Bakımından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 15)8, ss. 50-75.

HAMİDULLAH, Muhammed. (2005). *İslam Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beyan Yayınları.

HOBBS, Thomas. (2014). *Leviathan*. 1Çev. S. Lim), 113. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

HOBBS, Eric J. (2009). *Fransız Devrimi'ne Bakış: İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları*. (Çev. O. Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.

İNAN, Afet. (2000). *Medeni Bilgiler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

KALABALIK, Halil. (2013). *İnsan Hakları Hukuku: Kavram-Uygulama-Hak ve Ödevler* 13. Bas.), Ankara: Seçkin Yayınevi.

KAPANİ, Münci. (1993). *Kamu Hürriyetleri*, 17. Baskı), Ankara: Yetkin Yayınları.

KAPANİ, Münci. (1996). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutu*. 13. Baskı), Ankara: Bilgi Yayınları.

KAPANİ, Münci. (2007). *Politika Bilimine Giriş*. (19. Baskı), Ankara: Bilgi Yayınları.

KARAGÖZ, Yıldız. (2002). “Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, (26) ss. 267-295.

KELEBEK, Mustafa. (2000). “İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, ss. 325-374.

KILINÇ, Bahadır. (2008). “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, *Anayasa Yargısı* 25, ss. 19-59.

LOCKE, John. (2012) *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. (Çev. M. Yürüşen), 5. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.

MİLL, C. Wright. (2007). *Toplumbilimsel Düşün* (Çev. Ü. Oskay), İstanbul: DER Yayınları.

MONTESQUIEU, (1998). *Kanunların Ruhu Üzerine* 1-2, (Çev. F. Baldaş), İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

- MOURGEON, Jacques. (1991). *İnsan Hakları*. (Çev. A. Ekmekçi-A. Türker), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MUMCU, Ahmet. (1992). *İnsan Hakları-Kamu Özgürlükleri*, Ankara: Savaş Yayınları.
- MUMCU, Ahmet. (1963). *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara: Ajans-Türk Matbaası.
- NEDİM, Ahmed (Ed.). 1993). *Belgelerle İstiklal Mahkemeleri 1: Ankara İstiklal Mahkemeleri Zabıtları 1926*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- PARLA, Taha. (1991). *Türkiye’de Anayasalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SABUNCU, Yavuz ve ARNWINE, S. Esen. (2004) “Türkiye İçin Anayasa Şikâyeti Modeli Türkiye’de Bireysel Başvuru Yolu”, *Anayasa Yargısı* (21)229.
- SENCER, Muzaffer. (1987). *İnsan Hakları Açısından Amerikan Devrimi. İnsan Hakları Yıllığı, TODAİE Yay,(9/1)*, 85-126. <https://docplayer.biz.tr/27328575-Is-yuzyilin-son-ceyregine-rastlayan-amerikan-devrimi-nin.html>
- SHAW, Standford. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. M. Harmancı), İstanbul: e Yayınları.
- SOBOUL, Albert. 1969). *1879 Fransız İnkilâbı Tarihi*. (Çev. Ş. Hulusi), İstanbul: Cem Yayınevi.
- ŞENEL, Alaeddin. (1970). *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- TANİLLİ, Server. (1999). *Dünyayı Değiştiren On Yıl*, (2. Baskı), İstanbul: Adam Yayınları.
- TANÖR, Bülent. (2001). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. (7 Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TİMUÇİN, Afşar. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. (5. Baskı), İstanbul: Bulut Yayınları.
- TOPÇUĞLU, Hamide. (1948). “Eski İsrail Hukukunun Menşei, Hususiyetleri Ve Hamurabi Kanunu İle Olan Münasebetleri”, *Ankara üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (5)1, ss. 285-322.

OKANDAN, R. G. (1951). “Hamurabi Mecellesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* (17)1-2, ss. 283-315.

ORTAYLI, İlber. (2007). Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi, İstanbul: Cedit Neşriyat.

ÖRMECİ, Ozan. (2014). “Temel Hak Ve Hürriyetlerin Gelişimi ve Korunması”, <http://politikaakademisi.org/2014/08/08/temel-hak-ve-hurriyetlerin-gelisimi-ve-korunmasi/> (Erişim Tarihi: 11.08. 2018).

ÖZBUDUN, Ergun. (2012). “Türkiye’de Anayasa Yargısının Doğuşu”, *Liberal Düşünce*, Yıl 17, Sayı 68, ss. 5-18.

ÖZKAN, Mustafa. (2016). “Medine Vesikası”, *DİA (Ek -2)*, ss. 212-215.

ULAŞ, H. Bülent. (2005). “Anayasa Mahkemesi Üyeliği”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (9)1-2, ss. 315-347.

YALÇINÖZ, Bahadır. (2014). “Bireysel Başvuruya Konu Olamayacak İşlem ve Kararlar” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2, ss. 187-206.

YILDIZDÖKEN, Çiğdem. (2017). “Sofistlerin Epistemolojideki Yeri ve Önemi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (4)12, ss. 185-203.

YILMAZ, Didem. (2015). “6216 Sayılı Kanundaki Taraf Olma Koşulu ve AIHS’ye EK 4 ve 7. Protokollerde Yer Alan Hakların Anayasal Temel Haklar Olarak Bireysel Başvuru Yolunda Uygulanabilirliği Hakkında Bir Değerlendirme”, *AÜHFD*, 64(3), ss. 815-854.

YILMAZOĞLU, Y. M. ve PERDECİOĞLU, İ. E. vd. (2019). *Bireysel Başvuruya Dair Sık Sorulan Sorular*. (2. Baskı). Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

YÜCEL, F. Yonca. (2010). “Hak ve Menfaatler Üzerine Bir İnceleme”, *TBB Dergisi*, (91), ss. 335-357.

<http://www.basarmevzuat.com/dustur/kanun/4/0334/a/334sk-1.htm> (Erişim Tarihi: 01.02.2019).

<http://www.basin.adalet.gov.tr/Etkinlik/cumhurbaskani-erdogan-yargi-reformu-stratejisi-belgesini-acikladi> (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

https://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_Karari/2017-23.pdf, (Erişim Tarihi: 01.02.2018).

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, (Erişim Tarihi: 05.02.2018).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6216.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.02.2019).

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Basvurular/tr/pdf/2014-2694.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2019).

https://www.wikiwand.com/tr/Hammurabi_Kanunlar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 02.05.2019)



ÇİZELGELER DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1: Kişinin Hakları ve Ödevleri.....	65
Tablo 2: Sosyal, Ekonomik Haklar ve Ödevler.....	65
Tablo 3: Siyasi Haklar ve Ödevler.....	65
Tablo 4: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AHİS) ve ek protokollerde güvenceye kavuşturulan temel haklar.....	68



EKLER

EK- MEDİNE VESİKASI

1. Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlarla yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).

2. İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (câmi'a) teşkil ederler.

3. Kureyş'ten olan Muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidye-i necatını müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

4. Benû 'Avf'lar kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (Müslümanların teşkil ettiği) her zümre (tâife) harp esirlerinin fidye-i necatını müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediye iştirak edeceklerdir.

5. Benû Hârisler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasında iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediye iştirak edeceklerdir.

6. Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediye iştirak edeceklerdir.

7. Benû Cuşem'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediye iştirak edeceklerdir.

8. Benû'n-Neccâr'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediye iştirak edecektir.

9. Benû 'Amr İbn 'Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediye iştirak edeceklerdir.

10. Benû'n-Nebît'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediye iştirak edeceklerdir.

11. Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını,

müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

12. A) Müminler, kendi aralarında ağır malî mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu hâlde) bırakmayacaklar, fidye-i necat veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

12. B) Hiçbir mümin, diğer bir müminin mevlâ (kendisi ile akdi kardeşlik râbitası kurulmuş kimse) sına mûmâna'at edemez. [Diğer bir okunuşa göre: Hiçbir mümin diğer bir müminin mevlâsı ile onun aleyhine olmak üzere bir anlaşma yapamayacaktır.]

13. Takva sahibi müminler, kendi aralarında mütecavize ve haksız bir fiil ikamı tasarlayan yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da müminler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evlâdı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

14. Hiçbir mümin bir kâfir için, bir mümini öldüremez ve bir mümin aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.

15. Allah'ın zimmeti (himâye ve teminatı) bir tekdir; (müminlerin en ehemmiyetsizlerinden birinin tanıdığı himâye) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira müminler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadırlar.

16. Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muarız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzaheretimize hak kazanacaklardır.

17. Sulh, müminler arasında bir tekdir. Hiçbir mümin Allah yolunda girişilen bir harpte, diğer müminleri hariç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh, ancak onlar (müminler) arasında umumiyet ve adalet esasları üzere yapılacaktır.

18. Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askerî) birlikler, birbirleriyle münavebe edeceklerdir.

19. Müminler, birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.

20. A) Takva sahibi müminler, en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar. 20) B) Hiçbir müşrik, bir Kureyşlinin mal ve canını himâyesi altına alamaz ve hiçbir mümine bu hususta engel olamaz (yani Kureyşliye hücum etmesine mani olamaz).

21. Herhangi bir kimsenin, bir müminin ölümüne sebep olduğu katî delillerle sabit olur da maktulün velisi (hakkını müdafaa eden) rıza göstermezse, kısas hükümlerine tabi olur; bu hâlde bütün müminler ona karşı olurlar. Ancak bunlara, sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helâl (doğru) olur.

22. Bu sahife (yazı)nin muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir müminin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helâl (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösteren kıyamet günü Allah'ın lânet ve gazabına uğrayacaktır ki o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ve ne de bir taviz alınacaktır.

23. Üzerinde ihtilâfa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir.

24. Yahudiler, müminler gibi, muharebe devam ettiği müddetçe (kendi harp) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.

25. A) Benû 'Avf Yahudileri, müminlerle birlikte [İbn Hişâm'da bu, "ma'a" (=ile) olarak, Ebû Ubeyd'de ise "min" (=den) olarak zikredilir] bir ümmet (câmi'a) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dâhildirler.

25. B) Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikap eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendine ve aile efradına zarar (vermiş) olacaktır.

26. Benû'n-Neccâr Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

27. Benû'l-Hâris Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

28. Benû Sâ'ide Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

29. Benû Cuşem Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

30. Benû'l-Evs Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

31. Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikap eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendini ve aile efradına zarar vermiş olacaktır.

32. Cefne (ailesi) Sa'lebenin bir kolu (batn)dur; bu bakımdan Sa'lebelere gibi mülâhaza olunacaklardır.

33. Benû'ş-Şuteybe de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.

34. Sa'lebe'nin mevlâları, bizzat Sa'lebelere gibi mülâhaza olunacaklardır.

35. Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitâne), bizzat Yahudiler gibi mülâhaza olunacaklardır.

36. A) Bunlar (Yahudiler)dan hiçbir kimse (Müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed'in müsaadesi olmadan çıkamayacaktır.

36. B) Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilemeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa neticede kendini ve aile efradını mesuliyet altına sokar; aksi hâlde haksızlık olacaktır (yani bu kaideye riayet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır). Allah bu yazıya en iyi riayet edenlerle beraberdir.

37. A) (Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve Müslümanların masrafları kendi üzerindedir. Muhakkak ki bu sahifede (yazıda)

gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

37. B) Hiçbir kimse müttefikine karşı bir cürüm ika edemez; muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.

38. Yahudiler Müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.

39. Bu sahifenin (yazının) gösterdiği kimse lehine Yesrib vadisi dâhili (cevf), haram (mukaddes) bir yerdir.

40. Himâye altındaki kimse (cârr), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm ika edecektir.

41. Himâye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesna, bir himâye hakkı verilemez.

42. Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münazaa vakalarının Allah'a ve Resulullah Muhammed'e götürülmeleri gerekir. Allah bu sahifeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riayet edenlerle beraberdir.

43. Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himâye altına alınmayacaklardır.

44. Onlar (Müslümanlar ve Yahudiler) arasında, Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

45. A) Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, müminlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harp vakaları müstesnadır.

45. B) Her bir zümre, kendilerine ait mıntıkadan (gerek müdafaa ve gerekse sair ihtiyaçlar hususunda) mesuldür.

46. Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlâlarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riayet edenlerle beraberdir.

47. Bu kitap (yazı), bir haksız fiil ika eden veya cürüm işleyen (ile ceza) arasına engel olarak giremez. Kim ki bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm ika hâlleri müstesnadır. Allah ve Resulullah Muhammed himayelerini, (bu sahifeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır (Hamidullah, 2005:98).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Suat ÇAKAN
Uyruğu : T. C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 10.05.1983- E
Telefon : 0530 605 99 83
E-mail : suatcakan@yahoo.com



Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans
Lisans	Ankara Üniv. Hukuk Fak.	02/08/2007

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2009 -	Erciş	Avukat

Yabancı Dil

İngilizce (Orta Seviye)

Hobiler

Seyahat etme, değişik alanlarda okumalar yapma, müzik dinleme, değişik kültürleri tanıma...



VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

Tez Başlığı / Konusu:

23/07/2019

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER KAPSAMINDA ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU YOLU

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 91 sayfalık kısmına ilişkin, 23.07.2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TURNİTİN intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 7 (yedi) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

23.07/2019

[Signature]

Adı Soyadı : SUAT ÇAKAN

Öğrenci No : 9921210013

Anabilim Dalı : KAMU YÖNETİMİ

Programı : Kamu Yönetimi

Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Saif EBİNÇ

23.07/2019

[Signature]

**ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR**

23.07/2019

[Signature]
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü